

ฌาปนกิจานุสรณ์

ในงานประชุมเพลิงศพ

คุณแม่ ลำใย บูรณเสมภาพ

ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม นครหลวงกรุงเทพธนบุรี

๑๙ มีนาคม ๒๕๑๔

ฌาปนกิจานุสรณ์

ในงานประชุมเพลิงศพ

คุณแม่ลำใย บูรณสมภพ

ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม นครหลวงกรุงเทพธนบุรี

๑๕ มีนาคม ๒๕๑๕

กำหนดการบำเพ็ญกุศลและประชุมเพลิงศพ

คุณแม่ ลำใย บูรณสมภพ

ณ เมรุ วัดมกุฏกษัตริยาราม นครหลวงกรุงเทพธนบุรี
วันพุธ ที่ ๑๕ มีนาคม ๒๕๑๕

เวลา ๑๖.๔๕ น.

วันจันทร์ ที่ ๑๓ มีนาคม ๒๕๑๕

เวลา ๙.๐๐ น. — ๑๗.๐๐ น.	ทำพิธีกงเต็ก ที่วัดใหม่จันทราราม อ. เมือง จ. อุทัยธานี
เวลา ๑๙.๓๐ น.	สวดพระอภิธรรม
เวลา ๒๑.๐๐ น. — ๒๔.๐๐ น.	ทำพิธีกงเต็ก

วันอังคาร ที่ ๑๔ มีนาคม ๒๕๑๕

เวลา ๗.๓๐ น.	ถวายภัตตาหาร
เวลา ๑๐.๓๐ น.	เคลื่อนศพไปสู่ฌาปนกิจสถาน วัดมกุฏกษัตริยาราม นครหลวงกรุงเทพธนบุรี
เวลา ๒๐.๐๐ น.	สวดพระอภิธรรม

วันพุธ ที่ ๑๕ มีนาคม ๒๕๑๕

เวลา ๑๐.๐๐ น.	เจริญพระพุทธมนต์
เวลา ๑๑.๐๐ น.	ถวายภัตตาหารเพล
เวลา ๑๒.๐๐ น.	สวดมาติกา บังสุกุล
เวลา ๑๓.๓๐ น.	แสดงพระธรรมเทศนา
เวลา ๑๕.๐๐ น.	เชิญศพขึ้นสู่เมรุ
เวลา ๑๖.๔๕ น.	ประชุมเพลิง

จึงขอประทานกราบเรียน และเรียนมาด้วยความเคารพ

อุทัย บูรณสมภพ (บุตร) เจ้าภาพ

คุณแม่ ลำใย บูรณสมภพ

ชาตะ ๗ มิถุนายน ๒๔๓๓

มรณะ ๒๑ ตุลาคม ๒๕๑๔

ประวัติโดยสังเขป

คุณแม่ ลำใย บูรณสมภพ เป็นบุตร นายทองสุก นางบุนนาก สุทธิสอาด เกิดเมื่อวันที่ ๗ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๓๓ ที่ตำบลท่าซุง อำเภอเมืองอุทัย จังหวัดอุทัยธานี

เนื่องจากบรรพบุรุษของคุณแม่ เป็นชาวชนบทที่ยึดมั่นในหลักพระศาสนาและจารีตประเพณีโบราณ คุณแม่ลำใยจึงถูกอบรมมาตามแบบฉบับกุลสตรีสมัยเก่าอย่างเคร่งครัด

เมื่อมีอายุย่าง ๒๓ ปี คุณแม่ลำใยได้สมรสกับนายสิริ บูรณสมภพ แล้วครองเรือนร่วมกันมาอย่างราบรื่นยืนนานถึง ๖๐ ปี นับว่าเป็นชีวิตครองเรือนที่ยั่งยืนที่สุดของชีวิตมนุษย์ในปัจจุบันนี้ มีบุตรอยู่เพียงคนเดียว คือ นายอุทัย บูรณสมภพ

ดังได้กล่าวมาแล้วว่า คุณแม่ลำใยถูกอบรมมาตามแบบฉบับของกุลสตรีสมัยเก่า การดำรงชีวิตของท่านจึงยึดมั่นอยู่ในหลักศาสนาอย่างเคร่งครัด มีความอดทน อุตสาหะอย่างสูงในการประกอบอาชีพอย่างซื่อสัตย์สุจริต มีความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ มีจิตเผื่อแผ่โอบอ้อมอารีแก่ญาติและเพื่อนบ้านโดยทั่วหน้า ในด้านการอบรมสั่งสอนบุตรนั้นเล่า คุณแม่ลำใยได้พยายามถ่ายทอดแบบฉบับในจารีตประเพณีอันดีงาม ให้ยึดถือปฏิบัติโดยเคร่งครัด และได้พยายามทนุบำรุงบุตรให้ได้การศึกษาเป็นอย่างดี นับว่าท่านเป็นผู้มองเห็นประโยชน์แห่งการศึกษาและมองการณ์ไกลอย่างน่าสรรเสริญยิ่ง

ในด้านพระศาสนา นอกจากท่านจะยึดข้อธรรมะของพระพุทธองค์เป็นหลักปฏิบัติแล้ว ท่านยังได้บริจาคทรัพย์เข้าร่วมการก่อสร้างปูชนียสถานถวายแด่พระศาสนาอยู่เสมอ และมักขวนขวายขอบุตรผู้อื่นมาทำการอุปสมบทให้มิได้ขาด อนึ่งตามปกติ คุณแม่จะต้องประกอบอาหารถวายพระบิณฑบาตรด้วยตนเองทุกวันมิได้

ขาด กล่าวได้ว่าท่านได้ถวายภัตตาหารแด่พระภิกษุสามเณรจนถึงวันที่ท่านต้องจากไปอย่างไม่มีวันกลับ

ตามปกติ คุณแม่เป็นคนมีอนามัยสมบูรณ์ ไม่ค่อยเจ็บป่วยบ่อยนัก แต่มาเมื่อท่านมีอายุเกิน ๗๐ ปีแล้ว ปรากฏว่าท่านป่วยด้วยโรคเบาหวาน ได้พยายามรักษาตัวตลอดมาอาการทุเลาเบาบางไปชั่วระยะหนึ่ง อยู่ต่อมาจนถึงวันที่ ๒๐ ตุลาคม ๒๕๑๔ ท่านตื่นนอนแต่เช้าตรู่ เพื่อเตรียมอาหารถวายพระตามที่เคยปฏิบัติ แต่ไม่สามารถกระทำได้เพราะมีอาการปวดศีรษะอย่างมาก เมื่อรับประทานยาแก้ปวดศีรษะแล้วก็เข้านอนต่อไป เป็นการนอนที่ไม่รู้สึกตัว ญาติจึงนำส่งโรงพยาบาลจังหวัดอุทัยธานี เมื่อเวลาประมาณ ๙.๐๐ น. ท่านเข้ารักษาตัวอยู่ในโรงพยาบาลได้เพียง ๒๔ ชั่วโมง ก็ถึงแก่กรรมโดยอาการสงบ เมื่อเวลา ๑๐.๑๗ น. ของวันที่ ๒๑ ตุลาคม ๒๕๑๔ รวมอายุได้ ๘๑ ปี

มีผู้กล่าวขวัญกันว่า การถึงแก่กรรมของท่านนี้ เป็นลักษณะของผู้มีบุญกุศลอย่างแรง เพราะมิได้สร้างความเดือดร้อนให้แก่ญาติและบุตรเลย เป็นการจากไปอย่างสงบสุขโดยแท้

คำไว้อาลัย

เนื่องจากคุณแม่ เป็นผู้มีพระคุณอย่างใหญ่หลวง การที่ลูกต้องสูญเสียคุณแม่ไปครั้งนี้ จึงเป็นการสูญเสียที่ยิ่งใหญ่ในชีวิตของลูก ขอดวงวิญญาณอันบริสุทธิ์ของคุณแม่จงได้รับทราบถึงความเศร้าโศกอันใหญ่หลวงของลูกในครั้งนี้ด้วย

อนึ่ง คุณแม่เป็นผู้ที่ยึดมั่นและปฏิบัติตามหลักธรรมะของสมเด็จพระศาสดาตลอดมา ย่อมเป็นกุศลผลบุญของคุณแม่ส่วนหนึ่ง และลูกขออุทิศกุศลผลบุญที่ลูกได้กระทำมาแล้ว ทั้งในอดีตปัจจุบัน และที่จะกระทำต่อไปในอนาคต จงบันดาลส่งผลให้ดวงวิญญาณอันบริสุทธิ์ของคุณแม่ไปสู่สุคติในสัมปรายภพนั้นเถิด.

จากลูก

เมื่อแก่เฒ่าหมายเจ้าช่วยรับใช้

เมื่อยามไข้หมายเจ้าช่วยรักษา

เมื่อยามถึงวันตายวายชีวา

หวังลูกช่วยปิดตา เมื่อสิ้นใจ.

คำนำ

หนังสือเล่มนี้ จัดพิมพ์ขึ้นเพื่อเป็นอนุสรณ์ในงานประชุมเพลิงศพ คุณแม่ลำใย บูรณสมภพ ซึ่งได้จัดขึ้นที่ ฌาปนกิจสถาน วัดมกุฎกษัตริยาราม นครหลวงกรุงเทพธนบุรี เมื่อวันที่ ๑๕ มีนาคม ๒๕๑๕

ตามปกติ การพิมพ์หนังสืออนุสรณ์ในการฌาปนกิจเช่นนี้ นอกจากจะนำประวัติและกุศลกรรมของผู้วายชนม์มาลงพิมพ์ไว้แล้ว ยังนิยมนำหนังสือที่เกี่ยวกับหลักธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาลงพิมพ์ไว้ด้วย สุดแต่ผู้จัดพิมพ์จะเห็นสมควร

ในการจัดพิมพ์หนังสือครั้งนี้ ข้าพเจ้าได้ปรึกษามิตรสหายหลายท่าน เพื่อจะเลือกเฟ้นหนังสือที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมมาลงพิมพ์ไว้ ปรากฏว่ามีหลายท่านได้แนะนำให้คัดเลือกเอาหนังสือชุดกฎแห่งกรรม ของ "ท. เลียงพิบูลย์" มาพิมพ์แจกในงานนี้ บางท่านถึงกับกรุณาจัดหนังสือดังกล่าวให้ข้าพเจ้าขอยืมมาตรวจคัดเลือก เช่น คุณพิจาน ดโนทัย และ พ.ต.อ. สมัย เปี่ยมพงษ์ศานต์ เป็นต้น ข้าพเจ้าขอขอบคุณมิตรสหายผู้มีความปรารถนาดีไว้ ณ ที่นี้ด้วย

ความจริง หนังสือชุดกฎแห่งกรรมของ "ท. เลียงพิบูลย์" เป็นหนังสือที่ดีมาก และมีการพิมพ์เป็นอนุสรณ์ในการฌาปนกิจอย่างแพร่หลายที่สุด และเห็นว่าถ้าข้าพเจ้าจะนำมาพิมพ์แจกในครั้งนี้อีก ก็คงเป็นการพิมพ์หนังสือซ้ำกับรายอื่น ๆ ดังกล่าวมาแล้ว จึงพิจารณาหาหนังสืออื่นที่เหมาะสมยิ่งต่อไป พอดีได้พบหนังสือ หลักธรรมะ ของพระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณ พระราชนันทมุนี เจ้าอาวาสวัดชลประทานรังสฤษฎ์ ปากเกร็ด นนทบุรี และ หลักธรรมะ ของท่านกิตติวุฑโฒภิกขุ แห่งจิตตภาวันวิทยาลัย บางละมุง ชลบุรี ข้าพเจ้าอ่านแล้ว เห็นว่าเป็นหนังสือที่เกี่ยวกับหลักธรรมที่ดีมีความเหมาะสมกับสภาวะแห่งสังคมเป็นอันมาก สมควรจะได้นำมาเผยแพร่ต่อไป จึงได้ขออนุญาตต่อท่านเจ้าของเรื่องในการนำมาพิมพ์ครั้งนี้อีก

นอกจากหนังสือหลักธรรม ดังกล่าวมาแล้ว ข้าพเจ้าเห็นว่า ขณะที่ข้าพเจ้าดำรงตำแหน่งผู้พิพากษาหัวหน้าศาลจังหวัดระนอง ข้าพเจ้าได้เคยเขียนความเรียงไว้เรื่องหนึ่ง เพื่อส่งเข้าประกวดที่พุทธสมาคมแห่งประเทศไทยในโอกาสวันรัชดาภิเษก ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ได้เสด็จเถลิงถวัลย์ราชสมบัติมาครบ ๒๕ ปี เมื่อวันที่ ๙ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๑๔ ที่แล้วมานี้ ความเรียงที่ว่านี้มีชื่อว่า "ความสำคัญในกระแสพระราชดำรัสที่พระราชทาน ณ พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย ฯ เมื่อ ๒๒ พฤศจิกายน ๒๕๑๓" ความเรียงดังกล่าวนี้ เป็นเรื่องเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาเช่นกัน เป็นความเรียงประยุกต์ แม้จะมิได้มุ่งในการแสดงข้อธรรมะโดยตรงก็ตาม แต่ก็ได้กล่าวถึงความประเสริฐสุดของธรรมะที่พระพุทธองค์ทรงค้นพบ แล้วนำมาเผยแพร่แก่สาวกโดยมิได้เลือกชั้นวรรณะใด ๆ เพื่อให้มนุษย์ทั้งหลายได้ประสบแด่ความดับสนิทในที่สุด แม้ความเรียงเรื่องนี้ จะไม่เคยพิมพ์เผยแพร่ ณ โอกาสใด ๆ เลยก็ตาม แต่เห็นว่าน่าจะมีประโยชน์แก่สังคมที่กำลังวุ่นวายนี้อยู่บ้าง และเพื่อเป็นการสนองพระคุณต่อมารดาบังเกิดเกล้าของข้าพเจ้า จึงได้ตัดสินใจนำเรื่องนี้มาพิมพ์ในหนังสือเล่มนี้ด้วย

การเขียนความเรียงของข้าพเจ้านั้น ได้อาศัยหลักในหนังสือพุทธประวัติจากพระพุทธโอษฐของสำนักธรรมทานสวนโมกขพลาราม ไชยา กับหนังสือพุทธปรัชญาของ อาจารย์สมัคร บุราวาศ เป็นแนวทางในการเขียน ข้าพเจ้าจึงขอขอบพระคุณท่านเจ้าของหนังสือทั้งสองเล่มนั้นไว้ ณ ที่นี้ด้วย

อย่างไรก็ตาม ข้าพเจ้าสำนึกว่า ข้าพเจ้าเป็นผู้รู้น้อย จึงเป็นของธรรมดาที่อาจมีความขาดตกบกพร่องในความเรียงของข้าพเจ้าอยู่บ้าง ฉะนั้น ขอให้ท่านทั้งหลายได้โปรดให้อภัยในความผิดพลาดถ้าหากมีอยู่นั้นแก่ข้าพเจ้าด้วย และถ้าหากจะเป็นกุศลแก่สังคมอยู่บ้างก็ขอให้กุศลได้ตอบสนองแด่ดวงวิญญาณ คุณแม่ลำใย บูรณสมภพ มารดาสุดประเสริฐของข้าพเจ้าให้ไปสู่สุคติภพดังความปรารถนาด้วย.

อุทัย บูรณสมภพ

บ้านพักผู้พิพากษาหัวหน้าศาลจังหวัดมีนบุรี

๑๘ มกราคม ๒๕๑๕

เรื่อง ขออนุญาตพิมพ์หนังสือแจกในงานศพ

นมัสการ พระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณราชนันทมุณี

เนื่องจากกระผมได้รับหนังสือที่ มูลนิธิฮั่วเคี้ยวปอเต็กเซี่ยงตึ๊ง พิมพ์แจกในงานเผาศพไม่มีญาติเล่มหนึ่ง ปรากฏว่ามีข้อเขียนของพระคุณท่านคือ "อนาคตอันแจ่มใสแห่งลูกของท่าน" และ "วิธีแก้นิสัยเกเร" พิมพ์อยู่ด้วย กระผมได้อ่านโดยละเอียดแล้วเห็นว่าเป็นหลักธรรมที่มีประโยชน์ต่อสังคมอย่างยิ่ง เพราะอ่านเข้าใจง่าย และมีหลักธรรมให้บุคคลทุกประเภทในสังคมยึดถือปฏิบัติได้ทั่วกัน กระผมจึงมีความประทับใจในหลักธรรมดังกล่าวเป็นอย่างมาก

ในโอกาสที่กระผมจะประชุมเพลิงศพนางลำใย บูรณสมภพ มารดาของกระผม ในวันที่ ๑๕ มีนาคม ๒๕๑๕ ณ เมรุวัดมกุฎกษัตริยาราม นครหลวงกรุงเทพธนบุรี ในการนี้ กระผมจะพิมพ์หนังสือเป็นอนุสรณ์ด้วย ได้พยายามเพ้นหาหนังสือที่เป็นประโยชน์แก่สังคมอย่างแท้จริง เห็นว่าหลักธรรมดังกล่าวของท่านนั้น เป็นหลักธรรมอันหนึ่งที่ควรจะได้เผยแพร่ต่อสังคมให้กว้างขวางยิ่งขึ้น เพื่อยังประโยชน์ให้บังเกิดแก่ส่วนรวมต่อไป

จึงกราบนมัสการมา เพื่อขออนุญาตนำหลักธรรมดังกล่าวลงพิมพ์ในหนังสืออนุสรณ์ครั้งนี้ด้วย ขอท่านได้โปรดอนุญาต และกรุณาเขียน อนุโมทนากถาให้กระผมด้วย จักเป็นพระคุณยิ่ง.

นมัสการมาด้วยความเคารพยิ่ง

(นายอุทัย บูรณสมภพ)

บ้านพักผู้พิพากษาหัวหน้าศาลจังหวัดมีนบุรี

๑๘ มกราคม ๒๕๑๕

เรื่อง ขออนุญาตพิมพ์หนังสือแจกในงานศพ

นมัสการ ท่านกิตติวุฑโฒภิกขุ

เนื่องจากกระผมได้รับหนังสือที่ มูลนิธิฮั่วเคี้ยวปอเต็กเซียงตึ๊ง พิมพ์แจกในงานเผาศพไม่มีญาติเล่มหนึ่ง ปรากฏว่ามีข้อเขียนของพระคุณท่านคือ "หลักธรรมสำหรับปฏิบัติตน" พิมพ์อยู่ด้วย กระผมได้อ่านโดยละเอียดแล้ว เห็นว่าเป็นหลักธรรมที่มีประโยชน์ต่อสังคมอย่างยิ่ง เพราะอ่านเข้าใจง่าย และมีหลักธรรมให้บุคคลทุกประเภทในสังคมยึดถือปฏิบัติได้ทั่วกัน กระผมจึงมีความประทับใจในหลักธรรมดังกล่าวเป็นอย่างมาก

ในโอกาสที่กระผมจะประชุมเพลิงศพนางลำใย บูรณสมภพ มารดาของกระผม ในวันที่ ๑๕ มีนาคม ๒๕๑๕ ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม นครหลวงกรุงเทพธนบุรี ในการนี้ กระผมจะพิมพ์หนังสือเป็นอนุสรณ์ด้วย ได้พยายามเฟ้นหาหนังสือที่เป็นประโยชน์แก่สังคมอย่างแท้จริง เห็นว่าหลักธรรมดังกล่าวของท่านนั้น เป็นหลักธรรมอันหนึ่งที่ควรจะได้เผยแพร่ต่อสังคมให้กว้างขวางยิ่งขึ้น เพื่อยังประโยชน์ให้บังเกิดแก่ส่วนรวมต่อไป

จึงกราบนมัสการมา เพื่อขออนุญาตนำหลักธรรมดังกล่าวลงพิมพ์ในหนังสืออนุสรณ์ครั้งนี้ด้วย ขอท่านได้โปรดอนุญาต และกรุณาเขียนอนุโมทนากถาให้กระผมด้วยจักเป็นพระคุณยิ่ง.

นมสการมาด้วยความเคารพยิ่ง

(นายอุทัย บูรณสมภพ)

วัดชลประทานรังสฤษฎ์
อ.ปากเกร็ด จ.นนทบุรี
โทร. 48051-69

ม นาริย์ กริส์สาม
เราจักไม่ประพฤติให้ต่ำทราม

๒๑ มกราคม ๒๕๑๕

เจริญพร

จดหมายลงวันที่ ๑๘ มกราคม ศกนี้ ขออนุญาตพิมพ์บทความทางธรรมแจกในงานปลงศพนางลำใย บูรณสมภพ มารดาบังเกิดเกล้า อาตมาได้รับทราบแล้วมีความยินดีอนุโมทนาในส่วนกุศลนี้ อนุญาตให้ตีพิมพ์ได้ตามประสงค์

โลกสมัยนี้กำลังป่วยด้วยโรคจิตกันอยู่ ถ้าหากได้ทำการแจกยาแก้โรคทางนี้กันบ้าง ก็ควรกระทำ ยาแก้โรคจิตมีขนานเดียว คือ พระธรรมคำสอนในทางศาสนา การทำให้คำสอนในทางศาสนาได้เข้าถึงคนแล้วก็นับว่าเป็นกิจกรรมอันประเสริฐแท้

ขออำนาจกุศลบุญราศี ที่ท่านหัวหน้าได้กระทำด้วยความกตัญญูกตเวทีนี้ จงมีส่วนสำเร็จแก่ชาวโลกทุกเมื่อเถิด

ขอเจริญพร

ที่ ๑๐๑/๒๕๑๕

จิตตภาวันวิทยาลัย
เพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา
อ. บางละมุง จ. ชลบุรี

๑๙ มกราคม ๒๕๑๕

เรื่อง อนุญาตให้พิมพ์หนังสือแจกในงานศพ

เจริญพร คุณอุทัย บูรณสมภพ หัวหน้าศาล จ. มีนบุรี

อาตมาได้รับจดหมายของคุณ ลงวันที่ ๑๘ ม.ค. ศกนี้ แจ้งเรื่องขออนุญาตพิมพ์หนังสือเรื่อง "หลักธรรมสำหรับปฏิบัติ" เพื่อจะแจกเป็นอนุสรณ์ในงานประชุมเพลิงศพ นางลำไย บูรณสมภพ ผู้เป็นมารดาของคุณ ตามความแจ้งอยู่ในจดหมายนั้น อาตมาได้รับทราบโดยละเอียดแล้ว

ขออนุโมทนาในกุศลเจตนาอันงามของคุณ ที่เห็นแก่สังคมในปัจจุบันอันควรที่จะเผยแพร่ธรรมะ เพื่อยังประโยชน์ให้บังเกิดแก่ส่วนรวมต่อไป

ฉะนั้น อาตมาจึงอนุญาตให้คุณจัดพิมพ์หนังสือนั้นได้ตามความประสงค์ และขอแสดงมุทิตาจิตต่อกัลยาณเจตนาของคุณมา ณ โอกาสนี้ด้วย.

ส่วนคำนำนั้น จะได้จัดส่งมาให้ในภายหลัง.

ขอเจริญพร

(กิตฺติวุฑฺโฒ ภิกฺขุ)
ผู้อำนวยการจิตตภาวันวิทยาลัย

คำบูชาพระคุณ

กลอนแปด

ลูกซึมซาบ วาบหวิว สยิวซ้ำ
น้ำตาพร่ำ เศร้าหมอง นองสุดหมาย
อาลัยรัก หนักสนิท จิตใจกาย
โศกไม่หาย คลายไห้ ไหม้ฤดี

โอ้ คุณแม่ แท้จริง ยิ่งสุดรัก
ไม่อาจหัก คิดเศร้า เฝ้าหมองศรี
หวนระลึก นึกถึง ซึ่งความดี
คุณแม่มี มากมาย หลายประการ

คุณแม่สร้าง ร่างกาย ให้แก่ลูก
คุณแม่ผูก รักกล่อม ถนอมขาน
คุณแม่เป่า ปัดยุง ปุ้งเลื้อยคลาน
คุมแม่หาญ กล้าป้อง ผองมวลภัย

คุณแม่ป้อน อาหาร ทั้งหวานคาว
คุณแม่คราว ลูกป่วย ช่วยแก้ไข
คุณแม่ส่ง ศึกษา มาแต่ไร
คุณแม่ให้ ทรัพย์เพิ่ม คอยเสริมทุน

คุณแม่คอย พลอยแล ชะแงนึก
คุณแม่ตรึก เฝ้าใฝ่ น้ำใจหนุน
คุณแม่เปี่ยม เมตตา พร้อมการุณย์
คุณแม่มี พระคุณ เหลือคณา

คุณแม่จาก พรากไป ใจลูกช้ำ
น้ำตาพร่ำ กำสรด หมดหรรษา
ไหลล้นนอง หมองใจ นัยนา
ทุกเวลา เศร้าซ้ำ ระกำทรวง

ขอบูชา พระคุณใหญ่ ในคุณแม่
พระคุณแท้ เทอดจริง ยิ่งสูงสรวง
ขอความดี ที่ทำ มาบำบวง
ทำเป็นพวง มาลัยพร้อม น้อมบำเพ็ญ

ผลานิสงส์ ส่งผล ให้พ้นทุกข์
คุณแม่สุข ใสสว่าง ยิ่งอย่างเห็น
ภพหน้าใหม่ ให้สม คำคมเป็น
ดุจดั่งเช่น ลูกพร่ำ คำขอ เทอญ.

โดย..สุจริต ถาวรสุข

อนาคตอันแจ่มใสแห่งลูกของท่าน

และ

วิธีแก้นิสัยเกเร

โดย

พระราชนันทมุนี

อนาคตอันแจ่มใส แห่ง

ลูกของท่าน

□ □ โดย ภิกขุ ปัญญานันทมุนี

ครูคนแรกของลูก

ท่านพ่อแม่ที่นับถือ ทั้งหลาย !

โปรดเอียงหูของท่านมาฟังทางนี้หน่อย ฟังเสียงที่เกิดจากความรักความปรารถนาดีต่อท่าน ฟังเสียงที่ท่านควรทำตามโดยส่วนเดียว ซึ่งจักกล่าวให้ท่านทั้งหลายได้ฟังต่อไป.

ข้าพเจ้าเรียกท่านว่า พ่อ แม่ เพราะท่านมีฐานะเป็นผู้ให้กำเนิดแก่เด็กหญิง - ชาย ซึ่งท่านรักและภูมิใจว่าท่านมีลูกแล้ว พ่อแม่ทุกคนมีความรักลูก มีความปรารถนาที่จะให้ลูกทุกคนได้ดีมีหน้ามีตา ไม่มีใครคนไหนปรารถนาร้ายต่อบุตรธิดาของตน ข้อนี้เป็นหลักธรรมดาทั่วไป แต่ความรักของพ่อแม่นี้ เป็นดาบสองคม เป็นคุณก็ได้ เป็นโทษก็ได้ ถ้ารักถูกก็เป็นคุณแก่ลูก ๆ ถ้ารักผิดก็เป็นโทษโดยไม่ต้องสงสัย พ่อแม่เป็นจำนวนไม่น้อยได้ทำลายลูกของตนโดยอาศัยความรักเป็นมูลฐาน การทำลายแบบนี้เป็นแบบที่เป็นไปโดยเจ้าตัวไม่รู้ เช่นพ่อแม่รักลูกและถนอมใจลูกของตนมากเกินไป ให้เสรีภาพแก่ลูก ๆ มากเกินไป จนลูก ๆ กลายเป็นคนที่ไม่รู้จักรักษาตัวเอง อะไร ๆ ก็เป็นเรื่องของพ่อแม่ไปเสียทั้งหมด ลูกต้องการอะไร อยากทำอะไร ก็ตามใจทั้งนั้น ไม่เคยขัดใจลูก กลัวลูกจะได้รับความช้ำใจ เด็ก ๆ ที่ได้รับการตามใจแบบนี้ กลายเป็นนายของพ่อ

แม่ เป็นเด็กที่พ่อแม่กลัวกว่าสิ่งใด ๆ ไม่กล้าขัดคอลูกแม้แต่น้อย ลูกก็รู้ว่าพ่อแม่เอาใจตน.

อันธรรมดาของเด็ก ๆ เป็นคนมักชอบตามใจตนเอง ขาดความยั้งคิดในเหตุผล ถ้าต้องการอะไรขึ้นมาแล้ว เขาคิดว่าต้องเอาให้ได้ ต้องทำให้ได้ เขาจึงกลายเป็นคนใจร้อน ขี้โมโห พอขัดใจขึ้นมาก็ดิ้นชักหัวบาง ทุบข้าวของให้เสียหายไปบ้าง ทำให้พ่อแม่เกิดความเกรงใจ เลยให้เขาทุก ๆ อย่าง ตามที่เขาต้องการ เมื่อเขาได้ชนะโดยวิธีใดสักครั้งแล้วก็ต้องทำวิธีนั้นอีก และได้ผลเรื่อยมา ข้อนี้เป็นความผิดของใคร เป็นความผิดของพ่อแม่นั่นเอง พ่อแม่เป็นผู้ผิดในแง่ไหน ในแง่ตามใจเด็กมากเกินไป ความตามใจเกินไป เกิดจากความรักเป็นเหตุ มิใช่จะห้ามท่านมิให้รักลูก แต่โปรดรักลูกให้ถูกทางสักหน่อย.

คนโบราณเขาสอนไว้ว่า รักวัวให้ผูก รักลูกให้ตี เป็นคำสอนที่ควรฟังอยู่มากทีเดียว คนมีวัว ถ้ารักแล้วปล่อยตามใจ มันคงไปกินผักกินของในสวนเขา เจ้าของต้องเสียเงิน จึงจำเป็นต้องผูกไว้กับหลัก อย่าให้ไปข้างไหน ลูกของเราเหมือนกัน ถ้าเรารัก ก็ต้องตีเขาบ้างเพื่อสั่งสอน มิใช่จะตีจนเจ็บจนตาย ตีพอให้เข็ดหลาบเท่านั้น คนทำหม้อขายเขาต้องเอาไม้แบน ๆ มาตีหม้อให้ได้รูปทรงดีดีพองาม หาตีให้แตกหักไปไม่ ฉันใด คนมีลูก ต้องตีลูกแบบนั้น

การตีลูกนั้น มีสองวิธี คือหนึ่ง ตีด้วยคำพูด สอง ตีด้วยไม้เรียว การตีด้วยคำพูดนั้น ใช้ให้มาก ๆ สักหน่อย คือพยายามพร่ำสอน ตามสอนอยู่เสมอ ธรรมดาของเด็กเป็นผู้ซุกซนชอบทำอะไร ๆ เสมอ เขายังไม่รู้ว่าการกระทำของเขาจะถูกจะผิด เขารู้แต่จะทำเท่านั้น บางครั้งก็ถูก แต่บางครั้งอาจผิดก็ได้ ถ้าเขาทำอะไรลงไปแล้ว สมมุติว่าเป็นเรื่องผิดพลาด ถ้าพ่อแม่ไม่ห้ามไม่เตือนเขาก็คงนึกว่า ไม่เป็นไรไม่เห็นพ่อแม่ดุ เขาก็ทำแถมอีกหลายครั้งจนกระทั่งติดเป็นนิสัย พอติดเสียแล้วก็แก้ยากเต็มที พ่อแม่ส่วนมากมักทำผิดในข้อนี้ เพราะคิดเสียว่า เรื่องเล็กน้อยไม่เป็นไรดอกเรื่องเล็กน้อยนั่นแหละ สร้างเรื่องใหญ่ ๆ ขึ้น

มา คนฉลาดมีความรอบคอบ จึงระวังในเรื่องเล็กน้อยเสมอ ถ้าระวังในเรื่องเล็กน้อยได้ เรื่องใหญ่ ๆ ก็พลอยถูกระวังไปด้วย หลักความจริงมีอยู่อย่างนี้ หน้าที่ของพ่อแม่จึงควรคอยดูแลเอาใจใส่ ถึงการกระทำของลูก ๆ ไว้เสมอ ๆ ถ้าเห็นว่าลูกทำอะไรจะเป็นการผิดพลาดเสียหาย ก็รีบบอกเสียทันที พูดกันดี ๆ พูดกันอย่างใจเย็น อย่าพูดด้วยความโกรธ เพราะการสอนเด็กในเวลาโกรธไม่ได้ผลอะไรเลย กลับเป็นการฝึกให้เด็กเป็นคนมักโกรธไปเสียด้วย การพูดด้วยความรักความเอ็นดูได้ผลกว่า ในชั้นต้น ๆ ก็พูดให้เขาเข้าใจว่า ชั่วเป็นอย่างไร ดีเป็นอย่างไร พ่อแม่ชอบคนดีไม่ชอบคนชั่ว ถ้าอยากให้พ่อแม่รักต้องเป็นคนดี คอยบอกคอยเตือนไว้เสมอ อย่าเป็นคนเกียจคร้านเป็นอันขาด

การพูดการเตือนนั้น ต้องพยายามพูดจนเขาเข้าใจ ให้เขาเห็นเหตุผลว่าอะไรเป็นอย่างไรถูกต้อง เมื่อได้พูดได้สอนอะไรลงไปแล้ว ต้องคอยควบคุมติดตามอย่าปล่อยให้เด็กทำผิดซ้ำอีกเป็นอันขาด ถ้าเห็นเด็กทำผิดในเรื่องที่บอกแล้ว ต้องบอกอีกให้เขาได้ระวังต่อไป เด็กมีนิสัยอ่อนดัดง่าย เว้นไว้แต่ผู้ใหญ่จะทำให้เขาเป็นคนแข็งเสียเท่านั้น การทำให้แข็ง ก็คือไม่บอกไม่เตือนนั่นเอง เมื่อได้บอกได้สอนเรื่องใดแล้ว ถ้าเขายังกระทำผิดอีกต้องลงโทษกันบ้างด้วยไม้เรียว แต่พึงจำไว้ว่า การเฆี่ยนตี ถ้าไม่จำเป็นแล้ว ขออย่าได้ใช้เป็นอันขาด เพราะการตีบ่อย ๆ ทำให้เด็กเคยชิน ด้านไม้และไม่รู้สึกกลัวต่อพิษสงของมัน พ่อแม่ต้องใช้ด้วยปัญญาสักหน่อยในเวลาจะตีลูก โปรดอย่าตีด้วยการบันดาลโทสะเป็นอันขาด บางคนพอโกรธขึ้นมา ก็ตีเลยทีเดียว ตีไม่เลือกที่ ตีโดยไม่ให้เหตุผล เป็นการทารุณต่อเด็กไปสักหน่อย.

เมื่อจะตี ต้องเรียกลูกมาพูด มาทำความเข้าใจกันเสียก่อนว่าการกระทำเช่นนี้เป็นความผิดความเสียหาย พ่อแม่ได้ห้ามหลายครั้งแล้ว ลูกก็ยังทำอยู่ พูดให้เด็กเข้าใจ ว่าตนผิดเห็นว่าการกระทำของตนไม่ถูกต้อง ทำให้เขาได้เกิดความรู้สึกผิดขึ้นในใจของเขาให้ได้ การทำให้เด็กรู้ว่าตนได้ทำผิดไปนั้นมีค่ามาก เมื่อเขารู้จักผิดแล้วจึงลงโทษแต่พอสมควร เพื่อให้เขาจดจำไว้ต่อไป และคงไม่กระทำ

ผิดในรูปนั้นอีก เมื่อเขาไม่กระทำผิด เขาก็คงหันเข้าหาการกระทำความดีความงาม เพื่อให้เขาได้เห็นความจริงที่ว่า ทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่ว เวลาทำผิดถูกลงโทษ เขาเห็นว่า ทำชั่วได้ชั่วแล้วพอเขาหันเข้ากระทำความดี พ่อแม่ก็ควรสอนให้เขาเห็นผลของความดีเสียบ้าง โดยการชมเชย ให้รางวัลในความดีของเขา อย่าเป็นคนเฉยเมยต่อการกระทำของลูกเป็นอันขาด *ดีต้องชม ชั่วต้องติ* นี่เป็นหลักการสำคัญการตามสอน พร่ำสอนเสมอ เป็นทางหนึ่งที่ช่วยให้ลูกเป็นคนดีกับเขาได้ ขอให้พ่อแม่โปรดสนใจกระทำกันหน่อย

ในการสั่งสอนอบรมลูก ๆ นั้น เพียงแต่การพูดไม่มีคุณค่าเพียงพอ ต้องมีการกระทำให้ดูควบคู่กันไปด้วย พ่อแม่ทุกคนควรจะสำนึกตนไว้เสมอ ๆ ว่า ตนเป็นแบบอย่างของลูก ๆ ลูกทุกคนในครอบครัวคอยถ่ายแบบอย่างจากพ่อแม่ไว้เสมอ ถ้าลูกรักพ่อติดพ่อก็ถ่ายทอดกิริยาอาการทุกอย่างของพ่อไว้ ถ้าลูกรักแม่ติดแม่ ก็ถ่ายทอดกิริยาอาการทุกอย่างของแม่ไว้เสมอ การถ่ายทอดบ่อย ๆ คือการสร้างนิสัยขึ้นในใจของเขา และเป็นอย่างที่พ่อแม่เป็นอยู่ ฉะนั้น พ่อแม่จึงต้องระมัดระวังให้มากเป็นพิเศษ ในเมื่อตนอยู่หน้ากล้องถ่าย คือลูก ๆ ของท่าน อย่าได้พูดกระทำสิ่งใดในทางเสียให้ลูกเห็นเป็นอันขาด ให้ลูกได้เห็นได้ยินเฉพาะสิ่งที่ดี ๆ งาม ๆ ถ่ายเดียว การที่เป็นเช่นนี้ได้ พ่อบ้านแม่เรือนจะต้องฝึกฝนตนอบรมตนเองให้มีระเบียบวินัยอยู่เสมอ อย่าได้เป็นคนตามใจตนเองในเรื่องใด ๆ เป็นอันขาด ถ้าหากผู้นำในครอบครัวได้เป็นอยู่อย่างดีแล้ว ลูกก็คงจำแบบที่ดีไว้ได้ โปรดจำไว้ว่าแบบอย่างการกระทำของพ่อแม่ มีอิทธิพลสูงเหนือจิตใจของลูก ๆ เสมอ.

แบบอย่างจากคนข้างเคียง จากสิ่งแวดล้อม ก็มีอิทธิพลเหนือใจของเด็กอยู่ไม่น้อย พ่อแม่จึงควรระวังให้มากสักหน่อย สถานที่ใด บุคคลใด สิ่งใด เป็นสิ่งที่ไม่ดีไม่งามแล้ว อย่าได้ปล่อยเด็กของท่านให้เข้าไปคลุกคลีกับสิ่งนั้นเป็นอันขาด เพราะการเข้าไปใกล้สิ่งไม่ดี ย่อมทำให้ผู้เข้าไปใกล้ได้รับสิ่งไม่ดีไปด้วย ถ้าหากเด็กได้เห็นได้พบสิ่งใดที่เป็นความชั่ว เรื่องของเด็กเขายังไม่รู้ว่ามันชั่วขนาดไหน เป็นหน้าที่ของพ่อแม่ที่จะต้องอธิบาย โดยการบอกให้เขาดู แล้วบอกว่า คนนั้น

สิ่งนั้น ไม่ดีอย่างไร การกระทำในรูปนั้น อาจมีโทษแก่ผู้กระทำอย่างไรบ้าง อย่าให้เด็กพบอะไรโดยไม่รู้ว่ามันเป็นอะไรเป็นอันขาด แม้ในเรื่องดี ๆ ก็ต้องบอกให้เขาเข้าใจเช่นเดียวกัน พ่อแม่นอกจากทำหน้าที่เป็นผู้เลี้ยงดูแล้ว ต้องทำหน้าที่ครูสั่งสอนลูกด้วย พระพุทธเจ้าท่านจึงตรัสไว้ว่า พ่อแม่เป็นครูคนแรกของลูก ๆ ท่านจึงควรทำหน้าที่ของตนในแง่นี้ไว้เสมอ.

เด็ก ๆ มักรบเร้า ขอโน่นขอนี่จากท่านเสมอ เช่น ไปตลาดเห็นลูกโป่งเขาอยากได้ลูกโป่ง ท่านควรให้เขาหรือไม่ ไม่ควรให้เขาเพราะไม่มีประโยชน์อะไร ควรพูดให้เขาเข้าใจว่า ไม่มีประโยชน์เป็นการหมดเปลืองสตางค์เปล่า ๆ อย่ ตามใจเขาในสิ่งอันไม่ควรเป็นอันขาด การที่พ่อแม่ถูกรบกวนบ่อย ๆ ในเรื่องจุกจิกนั้นก็เนื่องจากการตามใจเป็นมูลฐาน เดินไปตลาด เด็กอยากกินถั่วดิน เมล็ดแตงโมอ้อยขวั้น ที่เขาวางขายไว้ตามข้างถนน เป็นสิ่งสกปรกไม่น่ากินเราก็ควรบอกกับเด็กให้เข้าใจเหตุผลว่า ของนั้นไม่สะอาดมีเชื้อโรค กินแล้วจะปวดท้องพื้นจะพุไม่สบาย เดี๋ยวถูกฉีดยาเจ็บเนื้อเปล่า ๆ จงหาวิธีพูดให้เขาเข้าใจเรื่อง เด็กก็คงจะไม่รบกวนต่อไป แม้ในกรณีอื่น ๆ ก็เช่นเดียวกัน จงพยายามทำความเข้าใจกับเด็ก ๆ ไว้เสมอ ๆ เถิดท่านคงหายความลำบากขึ้นเป็นลำดับ นี่เป็นวิธีรักษาลูกหลานของท่าน ประการหนึ่ง

คนผู้ใหญ่ในครอบครัว จักเป็น ย่า ยาย หรือ ปู่ ตาของเด็ก ๆ ก็ตามมักทำให้เด็ก ๆ เสียมากกว่าพ่อแม่ ถ้าหากว่าคนแก่ ๆ เหล่านั้นมีความเข้าใจผิดอยู่ในใจ เพราะคนแก่ ๆ มีความรักเด็ก ๆ มากเป็นพิเศษ เคยได้ยินคนแก่หลายคนพูดว่า ลูก ๆ ฉันก็รัก แต่ฉันรักหลาน ๆ มากกว่าลูก ๆ ไปอีก หลานยังเล็ก ๆ จึงเป็นขวัญใจของคนแก่ ๆ เมื่อรักมาก ความรักมักบีดบัญญามองไม่เห็นความผิดถูกเลยเอาอกเอาใจหลานมากเกินไป หลานทำอะไรก็เป็นเรื่องน่ารักน่าเอ็นดูไปเสียทั้งนั้น ให้อภัยแก่หลานหมดไปทุกอย่าง หลานก็เกิดภูมิใจว่าคุณย่ารักคุณยายรัก กลายเป็นคนไม่กลัวใคร ถ้าคราวใดคุณพ่อคุณแม่ดุ เขาก็หลบเข้า

สู่อ้อมแขนของคุณยาย คุณย่า ก็พ้นภัย ได้รับความปรานีให้อุ่นใจ หลานจึงกลายเป็นคนที่ใครว่าไม่ได้ แม้คราวทำผิด ถูกดุจากพ่อแม่ คุณยายก็เข้าขวางโดยพูดว่า มันยังเป็นเด็ก จะรู้อะไร ช่างมันเถอะ โตขึ้นก็ดีเองแหละ นี่คือผู้ช่วยทำให้เด็ก ๆ เสียคน จึงใคร่ขออภัยบอกกับ คุณย่า คุณยาย คุณปู่ คุณตาว่า รักหลานน่ะรักได้ ไม่มีใครว่าดอก แต่ต้องรักให้ถูกทาง คือต้องช่วยกันทำให้หลานเป็นคนดีอย่าทำหลานให้เป็นคนเสียเป็นอันขาด เวลาเด็กโตขึ้น เด็กจะว่าได้ว่า ผมเสียคนเพราะคุณปู่ คุณตา คุณย่า คุณยาย เป็นบาปที่หนักอยู่เหมือนกัน เป็นบาปที่เราทำกันโดยไม่รู้ตัว และก่อให้เกิดผลมากระทั่งทุกวันนี้.

จงจำไว้ว่า คนดี คนชั่ว ที่ปรากฏตัวอยู่ในโลกในสมัยนี้นั้นเป็นผลที่มาจากพ่อแม่เป็นส่วนใหญ่ พ่อแม่เป็นผู้ให้เกิด เลี้ยงรักษา และทำให้เขาเป็นคนดี คนชั่วได้ทั้งนั้น ถ้าเราพบคนชั่วสักคนหนึ่ง ก็ลองสืบดูเถอะ ต้นสกุลของเขาคงจะชั่วมาแล้ว ถ้าเราพบคนดีสักคนหนึ่ง ก็แสดงอยู่ในตัวว่า เขามาจากพ่อแม่ที่ดี ลูกไม้หล่นไม่ไกลต้น ฉันใด ลูกของใครก็เป็นเช่นคนนั้น ลูกคนขี้เมา ก็อยู่ใกล้ความเมา ลูกนักการพนัน ก็อยู่ใกล้กับบ่อนการพนัน ลูกมนุษย์บ้ากาม เขาก็มักมากแบบพ่อเขา ทุกคนเก็บเกี่ยวผลจากสกุล รับมรดกจากสกุล จึงขอให้พ่อแม่ทุกคน จงช่วยกันสร้างลูกของท่านให้เป็นคนดีกันเถิด. □

อย่าใช้อารมณ์กับเด็ก

ท่านพ่อแม่ที่นับถือ ทั้งหลาย !

วันหนึ่ง ข้าพเจ้าเดินผ่านไปทางถนนสายหนึ่ง บังเอิญได้เห็นสิ่งที่ไม่นึกว่าจะได้เห็น มันเป็นภาพที่ติดตาข้าพเจ้าอยู่เป็นเวลานาน มันทำให้ข้าพเจ้าคิดมากถึงเหตุการณ์ในวันนั้น และคิดเลยไปถึงอะไรอีกหลายอย่าง ท่านลองทายดูทีหรือว่ามันเป็นภาพอะไรกัน คงทายไม่ถูกดอกเพราะท่านไม่เห็น ความจริงภาพเช่นนี้เป็นภาพที่ปรากฏอยู่ในที่ทั่ว ๆ ไป หากแต่ว่าท่านทั้งหลายขาดความเอาใจใส่เท่านั้นเอง ขอนำเหตุการณ์มาเล่าให้ท่านฟังไว้บ้าง มันเป็นละครตอนหนึ่งที่แสดงกันอยู่ทั่วไป.

ฉากละครเปิดขึ้นที่บ้านน้อย ๆ หลังหนึ่ง เป็นบ้านเล็ก ๆ ที่บอกถึงฐานะของเจ้าบ้านว่าเป็นคนหาเช้ากินค่ำ ดูเข้าไปภายในบ้านก็ไม่เห็นมีอะไรมากนักอันเรียกได้ว่าเป็นเครื่องประดับบ้าน พ่อบ้านคงออกไปทำธุระข้างนอก อยู่แต่แม่บ้านซึ่งกำลังมีท้องขนาดเจ็ดเดือนเห็นจะได้ มีเด็กน้อยคนหนึ่งเป็นชายอายุยังไม่ถึงสองขวบ กำลังได้รับการขู่เข็ญจากมารดา เด็กน้อยร้องดิ้นรนด้วยความเจ็บปวด เพราะไม้เรียวที่มารดาหวดลงไปโดยไม่เลือกที่ หวดเอา ๆ ตามความพอใจเด็กน้อยได้แต่ดิ้นรนร้องให้ก้องบ้าน ดูเหมือนว่ามารดาจะเป็นคนหูตึงหรือหนวกไปเพราะกำลังโทสะ จึงหาได้ยินเสียงเด็กร้องไม่ คงทำการตีต่อไปจนกระทั่งตนเหนื่อยและหนูน้อยนอนนิ่งไปด้วยความปวดร้าว เขาร้องไม่ออกนอกจากทำเสียงครางเบา ๆ เท่านั้น เสียงแม่ยังบ่นต่อไปว่า เออกูห้ามแล้วมึงไม่หยุด ลูกอะไรก็ไม่รู้ พูดกันไม่รู้เรื่องน่าจะตีเสียให้ตาย ขณะพูดก็ทำหน้าชนิดที่วาดให้เป็นมนุษย์ยากเต็มที หนูน้อยคนนั้นทำผิดอะไรหรือจึงถูกลงโทษขนาดนั้น ได้ความว่าเขาซุกซนทำจานข้าวแตกไปใบหนึ่ง ของไม่มีอยู่แล้วมาแตกเสียอีกแม่เลยพาลโกรธใหญ่

จึงทุบตีเอาจนบอบช้ำ นึกแล้วก็น่าสงสารเหลือเกิน มันเป็นความผิดของเด็กน้อยหรือ ?

ในการที่จานต้องแตกลงไป ท่านทั้งหลายลองคิดดูสักหน่อยเถิด หนูน้อยไม่มีความรักในจานใบนั้นหรือจึงทำแตก หรือว่าเธอแกล้งโยนเล่นเป็นร่องรูปมันจึงแตก เปล่าทั้งนั้น หนูน้อยทานข้าวในจานหมดแล้วก็ถือจานไปที่ล้างน้ำต้องการทำอย่างที่ผู้ใหญ่ทำ เพราะเธอเคยเห็นผู้ใหญ่ทานข้าวแล้วก็ไปล้างจานกัน เธออยากทำบ้าง แต่มือของเธอยังไม่แข็งแรงพอจานจึงตกแตก เธอมิได้แกล้งทำสักนิดเดียว มารดาของเธอขาดการเรียนรู้ในนิสัยของเด็ก ขาดความยั้งคิด มารดาเป็นคนเจ้าอารมณ์เกิดโทสะและทุบตีร่างน้อย ๆ อย่างลืมตัว

ถ้าวิเคราะห์ดูการกระทำของมารดาแล้ว มีมูลฐานหลายอย่าง เช่น ความลำบากยากจนในครอบครัว สามีไม่ค่อยอยู่บ้าน ไปทำงานหาเงินมาเลี้ยงลูกเมียทำได้บ้างนิดหน่อยก็เอาไปกินเหล้าเสียบ้าง เอาไปซื้อสลากกินแบ่งซึ่งตนไม่ได้รับส่วนแบ่งเสียบ้าง ปัญหาการครองชีพในครอบครัวมีมากขึ้น ทำให้แม่บ้านใจคอไม่ดี คนเราถ้าพื้นฐานในใจไม่ดีอยู่แล้ว เกิดอะไรกระทบนิดหน่อย ก็เป็นฟืนเป็นไฟเผาตนเองทันที ผลร้ายไปตกอยู่กับหนูน้อยผู้ไม่รู้อิโหน่อิเหน่ เขาคงบาปในชาติก่อน จึงได้มาเกิดในท้องของมารดาอย่างนั้น เขาคงเป็นคนมีกรรม จึงมีพ่อแม่ที่ไม่เอาถ่านในความเป็นอยู่ของครอบครัวอย่างนั้น ทุกคนต้องรับผลกรรมของตนด้วยกันทั้งนั้น นึกถึงธรรมะค่อยปลงตกไปหน่อย แต่ก็เป็นประโยชน์ทางใจของผู้ปลงคนเดียว หนูน้อยที่ต้องทนทุกข์ยังมีอยู่อีกมาก จึงใคร่พูดกับท่านผู้ฟังเสียบ้างในเรื่องเกี่ยวกับการลงโทษเด็ก ๆ ของท่าน.

จะเล่าความจริงให้ท่านฟังเกี่ยวกับตัวของข้าพเจ้าเอง ในสมัยข้าพเจ้าเป็นเด็ก ข้าพเจ้าไม่ชอบการดุด่าและเฆี่ยนตี ชอบความสุภาพอ่อนโยน ถ้าถูกดุวันไหนก็ทานอาหารไม่ได้เอาทีเดียว คุณแม่ท่านรู้ดีท่านจึงมิได้ดุด่าอย่างรุนแรง ถ้าโกรธนักก็เพียงใช้ฝ่ามือตบตะโพกเพียงสองสามแปะเท่านั้น คุณพ่อไม่เคยเฆี่ยนตี

เลย จนข้าพเจ้าโต ถ้าทำอะไรผิดท่านมักสอนในเวลากลางคืน หรือบางทีก็บ่นให้รู้สึกว่าการกระทำเช่นนั้นเป็นการผิด ข้าพเจ้าจึงเป็นเด็กที่มีความสุขในอ้อมแขนของคุณพ่อคุณแม่ แต่พี่สาวของข้าพเจ้าคนหนึ่งมักดุเสมอ ดุข้าพเจ้าทีไรก็ถูกคุณแม่ห้ามทุกทีว่าอย่าดุน้อง พูดกันดี ๆ ต่อมาก็ต้องไปอยู่วัดกับหลวงลุง หลวงลุงท่านเป็นคนเจ้าระเบียบและพูดน้อย ดูอาการท่านเคร่งขรึมอยู่ตลอดเวลา ไม่ค่อยพูดอะไรกับใคร ท่านเดินตามแนวเก่า คือต้องบังคับกันเสมอ ข้าพเจ้าเกิดความลำบากใจ ความจริงท่านทำด้วยความรัก แต่เด็ก ๆ ไม่รู้ เลยทำให้เกิดความกลัวและหนีจากวัดบ่อย ๆ หนีไปก็ไม่พ้นถูกนำกลับมาอีก และถูกเฆี่ยนเป็นการใหญ่ พอเผลอก็หนีอีกเป็นอย่างนี้บ่อย ๆ จนอยู่กันไม่ได้ แม้คุณพ่อคุณแม่จะนำกลับไปอีกก็ไม่ยอมไป เกิดโรคกลัวต่อไม้เรียวเต็มที่ ต้องย้ายที่ใหม่คือเข้าโรงเรียน ได้เรียนมาดีในชั้น ป. ๑—๒ พอถึง ป. ๓ คุณครูที่สอนท่านเคร่งครัดและตีเก่งอีก โรคเก่าเข้ามาอีก หนีโรงเรียนต่อไป เขาจับมาส่ง คุณครูถามว่า ทำไมหนีโรงเรียน บอกคุณครูว่ากลัวไม้เรียวที่ครูตีบ่อย ๆ คุณครูหัวเราะ และบอกว่าต่อนี้ไปไม่ตีแล้ว ขอให้มาโรงเรียนทุกวันเถิด ข้าพเจ้าก็มาโรงเรียนทุกวัน ครูก็ไม่ตีดังแต่ก่อน การเรียนก็ดำเนินไปจนสอบไล่ได้ผ่านชั้นประถมไป.

ท่านผู้ฟังคงนึกว่าเรื่องส่วนตัวเอามาเล่าทำไม ที่เล่ามาเพื่อให้เห็นโทษของการลงโทษในทางที่ดึงเกินไป ตามปกติคนเรามีสัญชาตญาณแห่งความกลัวด้วยกันทั้งนั้น ถ้าเราเอาวิธีทำให้กลัวมาใช้เป็นการกระทำที่บังคับจิตใจของเด็กมากเกินไป จิตใจของเด็กก็หดหู่ไม่อยากทำอะไร ไม่อยากอยู่บ้าน มองเห็นพ่อแม่ผู้ปกครองเป็นศัตรูไป ทำให้ดีตนออกห่าง และห่างออกไปจนเสียคนไปก็มาก เด็ก ๆ ตามแถวหน้าโรงหนังมาจากครอบครัวที่พ่อแม่ใช้วิธีขู่เข็ญไม่น้อยคนที่มีนิสัยมักโกรธ เหี้ยมโหดดุร้าย ถ้าสืบดูประวัติให้ดีก็จะพบว่ามาจากพ่อแม่ที่ดุร้าย ฉะนั้น การลงโทษเด็กจึงเป็นเรื่องที่ต้องระมัดระวังให้มากสักหน่อย พ่อแม่บางคนพอเห็นลูกกระทำผิดอะไรก็ไม่มีทางยับยั้งเลย ฟาดเปรี้ยงเข้าให้ไม่เลือกที่ สุดแต่จะถูกตรงไหน บางทีเด็กต้องเสียหู เสียตา เพราะการลงโทษแบบนั้น ขอให้คิดไว้ในใจก่อนว่า เด็ก

ไม่มีเดียงสา เขายังไม่รู้ชัดว่าอะไรถูกหรือผิด เขาทำอะไรก็มักตามผู้ใหญ่เสมอ ผู้ใหญ่นี่แหละเป็นผู้ควรถูกเฆี่ยนก่อน เพราะแสดงละครไม่ดีให้เห็น แล้วตนไม่สำนึกว่าตนผิดไปลงโทษเด็กด้วยอำนาจโทสะ เป็นการกระทำที่ใช้ไม่ได้ จงจำไว้ในใจว่าถ้าเกิดความโกรธอย่าลงโทษเด็กเป็นอันขาด เพราะการลงโทษเด็กขณะนั้นขาดความรู้สึกผิดชอบมักลงโทษเกินกว่าเหตุไปเสมอ.

วันก่อนอ่านหนังสือพิมพ์พบข่าว เรื่องผู้หญิงทรมานเด็กด้วยวิธีการต่าง ๆ อันเป็นเรื่องทารุณทั้งนั้น คนแบบนี้เขาเรียกว่า ยักขิณีไม่ใช่หญิงธรรมดา บางคนโกรธจัดถึงกับพูดว่าเดี๋ยวแม่กินเนื้อเสียนี่อย่างนี้มิใช่ถ้อยคำของคน แต่เป็นถ้อยคำของมารร้ายที่เข้ามาแทรกแซงอยู่ในใจแล้ว อย่าปล่อยให้มารร้ายมาลงโทษลูกของท่านเลยจงขับเจ้ามารร้ายออกไปจากใจของท่านเสียก่อนเถิด เราทำโทษเด็กเพื่ออะไร เป็นปัญหาที่ควรถามก่อน คำตอบก็มีว่าเพื่อให้เข็ดหลาบจักไม่กระทำผิดแบบนั้นต่อไป จุดหมายอยู่ที่ให้เขารู้ตัวว่าเขาผิดและจะไม่ทำความผิดต่อไปอีก เอาละเป็นอันได้ความแล้ว ลองคิดต่อไปอีกว่า ไม่มีทางอื่นบ้างเชียวหรือ ที่จะทำให้ลูกน้อยรู้ว่าการกระทำเช่นนั้นเป็นการผิด มีอยู่ถมไปที่จะทำได้โดยไม่ต้องเฆี่ยนตีกัน ในประการแรกเราควรจะค้นหาสมุฏฐานเสียก่อนว่า ทำไมเด็กจึงชอบทำอย่างนั้น ทำไมเด็กจึงประพฤติแบบที่ผู้ใหญ่เรียกว่า ซุกซน ความซุกซนของเขาเป็นความเสียหายหรือ ลองหัดค้นเหตุผลดูบ้างในข้อที่เด็กทำอะไรผิดไปนั้น เราควรนึกไว้ก่อนว่าทำไมเขาจึงทำอย่างนั้นเขาคงได้เห็นตัวอย่างแบบนั้นจากใครสักคนหนึ่ง ถ้าพบว่าตัวอย่างอยู่ที่ใครจงตัดต้นตอ ทำลายตัวอย่างเสีย สมมติว่าพี่เลี้ยงเป็นตัวอย่างก็อย่าให้เขาทำให้เด็กเห็นต่อไป นี่วิธีหนึ่ง เรียกว่าเอาแบบชั่ว ๆ ไปเสียให้ห่างต่อไป ควรพูดกับเด็กดีๆ อ่อนหวาน พูดให้เขารู้การกระทำเช่นนั้นเป็นความชั่ว คนชั่วพ่อแม่ไม่รัก การกระทำเช่นนั้นลูกอยากให้พ่อแม่รักไหม ถ้าอยากให้พ่อแม่รักขอลูกอย่าทำอย่างนี้ต่อไปหนา นี่คือการเตือนมิให้เขาทำผิด คนทำผิดมักอาศัยเครื่องยั่วให้ทำผิด อยู่เฉย ๆ จะทำความผิดหาได้ไม่จงมองหาเครื่องยั่วให้เด็กทำผิดให้พบ

และนำออกไปให้ห่าง เด็กก็คงไม่ทำความผิดในรูปนั้นอีกต่อไป ผู้ใหญ่ก็ไม่ต้องลงโทษเด็กให้เสียกำลังใจ เด็กก็ไม่ต้องเจ็บเนื้อหนังเพราะความผิดนั้น ๆ

เรื่องความซุกซนของเด็ก เป็นเรื่องที่ผู้ใหญ่รำคาญอยู่มากและมักบ่นว่า แหม ! อ้ายหนูนี่มันซนจริง ยายหัวหมุนทุกวัน เรามักได้ยินคุณย่าบ่นเสมอ เด็กอีกคนหนึ่งหงิมเหมือนตุ๊กตา คุณยายก็ชอบใจ ความจริงเรื่องของเด็กต้องไม่อยู่นิ่ง ถ้าอยู่นิ่งก็ไม่ใช่เด็ก ธรรมดาเด็กกำลังก้าวหน้าเจริญทั้งกายทั้งใจ ถ้าเขาไม่เคลื่อนไหว อวัยวะก็ไม่เจริญงอกงาม ความซนจึงเป็นสมบัติของเด็กประการหนึ่ง แต่พี่เลี้ยงหรือมารดาบิดาไปเอาใจใส่เขามากเกินไป คอยช่วยเหลือเขามากเกินไปจนเด็กไม่ต้องทำอะไร อย่างนี้ก็ไม่ถูก คนเลี้ยงมีหน้าที่เพียงแต่ดูเด็กไว้เท่านั้น ดูอย่าให้เขามีอันตราย ให้เขามีเสรีบ้าง เราก็ไม่บ่นว่าเด็กซุกซน แต่ต้องมีระเบียบมีทางชดเชยให้เขาบ้าง เด็กที่เดินได้แล้ว ก็ชอบเดินเป็นธรรมดา ให้สังเกตคนที่หัดถีบรถจักรยานได้ใหม่ ๆ เขาต้องถีบตลอดเวลาที่เขามีรถพอจะถีบได้ เขาถีบเพื่อให้เกิดความชำนาญนั่นเอง เด็กที่เดินได้ก็ใคร่ที่จะเดินมาก ๆ เป็นธรรมดา จึงมีที่ให้เขาได้เดินอย่างสบาย ไม่มีอะไรที่จะเกิดความเสียหายแก่เขา เขาก็คงไม่ซุกซนออกนอกทางไปไหน ความลำบากตรงที่เราไม่มีห้องสำหรับเด็ก ผู้ใหญ่นั่งนอนตรงไหนเอาเด็กมาไว้ตรงนั้นด้วย ก็ในห้องนั้นมีของหลายอย่าง หนูน้อยเขาอยากจะดูว่ามันเป็นอะไร เขาเห็นนาฬิกาเดินติก ๆ เขาก็สงสัย อยากเปิดดูว่ามันมีอะไรอยู่ข้างในจึงได้มีเสียงดังอย่างนั้น เราจะไปว่าเขาซุกซนอย่างไร เขาทำถูกตามวิสัยของเขาแล้ว เราผู้ใหญ่ทำผิดเองที่ปล่อยเขาไว้ในห้องที่เต็มไปด้วยสิ่งที่เด็กไม่รู้ไม่เข้าใจ

เคยเห็นลูกฝรั่ง พ่อแม่ไปทำงาน ปล่อยเด็กไว้ในห้องคนเดียวกับของเล่นเล็ก ๆ น้อย ๆ หนูน้อยก็ยุ่งอยู่ในห้องนั้นไม่ไปไหน ถึงเวลาอาบน้ำ กินอาหารก็มีผู้ใหญ่มา พาไปให้กินให้อาบ จบแล้วก็เข้าห้องต่อไป เด็กก็อยู่ได้เรียบร้อยไม่ยุ่งไม่กวนพ่อแม่แต่ประการใด ของเราโดยมากคอยอุ้มอยู่ตลอดเวลา คอยเอา

ใจใส่ตลอดเวลา ว่าที่จริงก็เป็นการกระทำที่ผิดอยู่มากเหมือนกัน แต่ทำกันจนชินจึงมองกันไม่เห็น จึงใคร่ขอแนะนำว่า อย่าถนอมเด็กของท่านเกินไป ปล่อยเด็กให้เขามีอิสระเสรีบ้าง ให้เขาได้อยู่ตามลำพังเขาบ้างในห้องของเขา เด็กก็จะเรียนรู้ในเรื่องพึ่งตัวเองเป็นลำดับ ถ้าลูกของท่านชอบเคลื่อนไหวที่ท่านเรียกว่าซุกซนก็จงแก้โดยวิธีมีอะไร ๆ ให้เขาได้เล่นเป็นกีฬาบ้าง ถ้าเขามีของเล่น มีเครื่องบริหารกายอยู่ แล้วใจของเขาก็คงเรียบร้อยไปได้ ผู้เลี้ยงเด็กจึงไม่ต้องวิตกเรื่องเด็กซนเพราะเด็กซนมีสมองดีว่องไว แต่ควรวิตกถึงเด็กหงิม ๆ เป็นผ้าพับ จะเป็นคนเฉื่อยชาในกาลข้างหน้า และอย่าได้ลงโทษเด็กที่ท่านเรียกว่าซุกซนเลย จงพยายามตะล่อมความซนของเขาให้เข้าแนวทางดีกว่า ซึ่งไม่ยากอะไรนัก

ขอให้จำเป็นหลักสำหรับบทนี้ว่า การลงโทษเด็กด้วยอำนาจโทสะเป็นสิ่งไม่ควรทำ เด็กทุกคนไม่อยากกระทำความผิด แต่ทำไปเพราะความไม่รู้ จงให้เขารู้เสียว่าอะไรผิดและเขาจะไม่ทำสิ่งนั้นเป็นอันขาด เพราะปกติของเด็กอยากให้ผู้ใหญ่รักตน ถ้ารู้ว่าทำอย่างนั้นผู้ใหญ่ไม่รัก เขาก็คงเลิกไปเอง ความรักความเมตตาต่อกัน เป็นแนวทางของความดีอันยั่งยืน

จึงขอตักเตือนพ่อแม่ทั้งหลายว่า ลูกของท่านจะดีจะเสียอยู่ที่ตัวท่าน จงทำตนเป็นตัวอย่างในทางดี อย่าเอาใจใส่เด็กในสิ่งที่ท่านเห็นว่า จะทำให้เด็กของท่านเสียคน จงอย่าสงสารเด็กแล้วยอมให้เด็กของท่านทำชั่วเป็นอันขาด เพราะความสงสารแบบนั้นเป็นความสงสารที่ทำลายลูกของท่านเอง □

เด็กต้องการอะไร ? ที่ไหน ? เมื่อใด ?

ท่านพ่อแม่ที่นับถือ ทั้งหลาย

เราเป็นชาวพุทธ เรานับถือพระสัมมาสัมพุทธะ เราดำเนินชีวิตตามแนวทางที่ทรงสอนไว้ เราปลื้มใจมากที่เราได้พระศาสดาผู้ประเสริฐอย่างแท้จริงเป็นที่พึ่ง ชีวประวัติของพระองค์เป็นเรื่องที่น่าศึกษาสนใจ นับตั้งแต่ประสูติจากพระครรภ์ของพระมารดา โตเป็นหนุ่มได้แต่งงานกับพระนางพิมพา ออกบวชแสวงหาสัจจธรรมอันเป็นแนวทางพ้นทุกข์ เมื่อพบแล้วก็นำออกประกาศแก่ประชาชนต่อไป การประกาศพระศาสนาของพระองค์เป็นไปอย่างราบรื่นตลอดเวลา ในบางครั้งทรงพบคนที่เคยประพฤติตนเป็นคนเสียมาก่อน แต่ครั้นได้มาพบพระองค์ได้ฟังคำสอน ได้เห็นท่าทีอันสงบเย็นของพระองค์ เขาก็เปลี่ยนใจที่ดุร้ายให้กลายเป็นใจที่สงบ ยอมตนเป็นสาวกเข้าบวชในพระพุทธศาสนา การประกาศคำสอนของพระองค์ จึงเป็นประโยชน์แก่ประชาชนทุกหมู่เหล่า แม้พระองค์จะเข้าสู่พระปรินิพพาน นานถึงสองพันห้าร้อยปีกว่าแล้ว หลักธรรมอันเป็นหลักของการครองชีพที่ถูกต้องของพระองค์ยังชำนะใจคนอยู่มิน้อย นักศึกษาที่มีความรู้ดีในด้านคดีโลกตามแนวการศึกษาแผนใหม่ เป็นคนไม่ค่อยมีความเชื่อในคำสอนประเภทเทวนิยม เมื่อได้พบคำสอนอันเป็นแบบธรรมนิยมเข้าก็ยอมหมอบอยู่ภายใต้สัจจธรรมของพระองค์ นี่เป็นเรื่องที่น่าสนใจศึกษากันในสมัยนี้.

ทำไมพระพุทธองค์จึงทรงชนะน้ำใจคนได้มากมาย ทำไมพระธรรมของพระพุทธองค์จึงเข้าถึงใจและล้างใจได้เป็นอย่างดีเล่า ? เคล็ดลับของเรื่องนี้อยู่ที่อะไร ? ขอตอบว่าอยู่ที่การศึกษาให้เข้าใจถึงความรู้สึกนึกคิดของคน และพูดทำให้เหมาะกับความรู้ของเขา ผู้ฟังเมื่อได้รับฟังสิ่งที่เหมาะแก่นิสัยใจคอของตน ก็สามารถรับเอา

คำสอนนั้น ๆ มาปฏิบัติได้เป็นอย่างดี พระพุทธองค์จึงเป็นเช่นนายแพทย์ผู้รู้อาการของคนไข้ และให้ยาที่เหมาะกับโรคแก่เขา คนไข้ก็หายจากโรคพยาธิดังใจหมาย.

การเรียนรู้ถึงความต้องการของกันและกัน จึงเป็นแนวทางประสานสามัคคีประการหนึ่ง อันการศึกษาในเรื่องนี้ เราเริ่มศึกษาได้จากใจของเราเอง จงคอยสังเกตดูความต้องการของใจ ในเมื่อได้พบปะสิ่งหนึ่งเข้า แล้วคอยกำหนดไว้ เอาไปเปรียบเทียบกับความรู้สึกของผู้อื่นต่อไป ก็สามารถเข้าใจได้ถึงความต้องการของเขา และทำตนให้เข้ากับความต้องการของเขา เราก็เป็นที่รักที่ชอบใจของผู้ที่ได้เข้าใกล้ คนที่เข้ากับคนอื่นไม่ได้นั้น มิใช่เนื่องจากอะไรอื่น แต่เขาเป็นคนไม่พยายามเรียนรู้ถึงความรู้สึกนึกคิดและความต้องการของคนอื่น เรื่องจึงยุ่งกันไม่สร่างซา

ในเรื่องของเด็ก ๆ เป็นเรื่องที่เราจะทำความเข้าใจเขาง่ายที่สุด เพราะชีวิตของเด็กยังไม่มีความสลับซับซ้อนอะไร เขาเป็นผู้ที่ยังไม่มีมายาอย่างผู้ใหญ่ ไม่มีเล่ห์แต่อย่างใด ความรู้สึกของเด็กตรงไปตรงมาที่สุด จึงเป็นการง่ายสำหรับพี่เลี้ยงมารดาบิดาจะเฝ้าสังเกตดูให้รู้ว่า เด็กมีความต้องการด้วยเรื่องอะไร ถ้าเห็นว่าพอจะสนองความต้องการเขาได้และไม่ทำให้เขาเป็นคนเสียในทางนิสัย ก็จงให้ความสะดวกแก่เขาเถิด อย่าไปทรมาณเขาให้ได้รับความเดือดร้อนเป็นดี อันความต้องการของเด็กนั้น ว่ากันโดยแท้จริงแล้ว เป็นความต้องการตามธรรมชาติจริง ๆ เขายังไม่มีความต้องการอะไรที่เกินไปกว่าความต้องการของร่างกาย เว้นแต่ผู้ใหญ่เราจะไปฝึกเขาให้มีความต้องการในสิ่งที่ไม่จำเป็นเท่านั้น เด็กแสดงความต้องการด้วยพูดบอกไม่ได้ เขาจึงแสดงท่าทีให้เห็นก่อน และเมื่อไม่ได้ดังใจก็ร้องไห้จ้าออกมาเป็นการอุทธรณ์ต่อผู้ที่อยู่ใกล้ การร้องไห้ของเด็กเป็นการบอกถึงเหตุขัดข้องบางอย่างเกิดขึ้นแก่เขา อย่านึกว่าเด็กต้องการอาหารเสมอไป บางทีมีสัตว์กัดต่อยเขาก็ได้ เบาะที่เขานอนชื้นไป เพราะน้ำเยี่ยวของเขาเองก็ได้ หรือเพราะเหตุอันใดอื่น มารดาบิดาจึงควรจำไว้ว่าเด็กร้องไห้ต้องมีเหตุเสมอ จงพยายามหาเหตุให้ได้

หลายปีมาแล้วหญิงคนหนึ่งมีลูกเป็นคนแรก วันหนึ่งเด็กร้องไห้มาก ทำอย่างไรก็ไม่หยุด ยายของเด็กเป็นคนหัวเก่า นึกว่าแม่ซื้อมาหลอกเด็ก จึงไปหาหมอให้ช่วยทำตะกรุดมาผูกคอเด็กเพื่อทำให้เด็กหยุดร้อง หมอก็ทำให้ พอได้ตะกรุดมาก็จัดแจงยกเด็กไปอาบน้ำแล้วจะผูกตะกรุดให้ ก็พบว่าสันหลังของเด็กตอนล่างเป็นแผล เพราะนอนหมักอยู่กับความชื้นของเบาะ จึงทราบว่าการร้องไห้ของเจ้าหนูเนื่องจากเหตุนี้เอง จึงเอาแป้งทาให้ และเปลี่ยนเบาะให้ใหม่ เจ้าหนูก็นอนหลับสบายไม่รบกวนต่อไป ในทางธรรมท่านสอนไว้ว่า สิ่งทั้งหลายเกิดจากเหตุจะดับไปก็เพราะเหตุมันดับก่อน คำสอนข้อนี้เป็นประโยชน์แก่ผู้เลี้ยงเด็กมาก จงศึกษาหาเหตุผลจากเด็กเสมอ อย่าทำอะไรลงไปด้วยความงมงายเป็นอันขาด เพราะความงมงายนำโทษทุกข์มาให้แก่เด็กมาก และอาจเสียไปถึงเมื่อโตขึ้นก็เป็นได้

การทำอะไร ๆ กับเด็กควรมีเวลาและรักษาเวลาให้เที่ยงตรงไว้เสมอไป อย่าได้ทำอะไรตามอารมณ์เป็นอันขาด เช่นการให้อาหาร การอาบน้ำ การปล่อยให้เขาหลับนอนอย่างอิสระเสรีเป็นเรื่องควรทำให้เป็นระเบียบ เด็กก็คงไม่จู้จี้กับท่านจนหาเวลาทำงานกันไม่ได้ ต้องคอยอุ้มลูกน้อยอยู่ตลอดเวลา ไม่ต้องทำอย่างนั้นดอก เมื่อให้เขาอาบน้ำดื่มนมแม่แล้ว ให้เขานอนบนเบาะหรือในอู่ของเขาตามสบาย อย่าไปยุ่งกับเขาอีกจนกว่าจะถึงเวลาหนูน้อยครนอนสบายตามประสาของเด็กที่มีความสุข และเขามีความสุขมาก ถ้าเขาได้เป็นตัวของเขาเองพวกเราผู้ใหญ่ยังใคร่จะมีเวลาเป็นตัวเอง อยากอยู่คนเดียวในที่เงียบ ๆ ฉันใดเด็กก็มีความต้องการฉันนั้นก็เหมือนกัน จึงขอเตือนให้มารดาบิดาพึงสำเหนียกถึงข้อนี้ไว้บ้างนอกจากมารดาบิดาแล้ว คุณตา คุณยาย คุณปู่ คุณย่ามักจะตื่น หลาน และคอยโอ๋หลานอยู่ตลอดเวลาคอยรบกวนเขาด้วยการยกมาอุ้มทำอย่างโน้นอย่างนี้ การกระทำเช่นนั้นแม้จะแสดงถึงความรักที่มีต่อเด็ก แต่เป็นการให้โทษแก่เด็กอยู่บ้าง ทางที่ถูกนั้นอย่าได้ไปยุ่งกับเขาให้มากเกินไปเลย จะทำให้เขากลายเป็นคนอ่อนแอในเมื่อโตขึ้น ความอ่อน–แอของคนในทางใจนี่แหละนำความเสื่อมโทรมมาสู่สกุลได้ง่าย จึงใคร่เตือนให้ท่านได้ระมัดระวังไว้ตามควร

ความผิดพลาดของผู้เลี้ยงเด็ก อยู่ที่การไม่ศึกษาให้เข้าใจถึงความต้องการของเด็ก และถือเอาแต่ใจตนเป็นประมาณ เอาความรู้สึกที่มีความหลงมาใช้กับเด็ก เลยทำโทษเด็กในทางที่ผิด เช่นดุด่า เฆี่ยนตี ทำให้เด็กกลัวโดยทางอาชญาอย่างเดียวจนกลายเป็นคนดื้อด้านเสียคนไปเลย จึงควรถือหลักไว้ว่า จงละเว้นการเฆี่ยนตีทรมานอย่างโง่เขลา ควรใช้ไหวพริบของท่านเป็นเครื่องดัดนิสัยของเขาแทน วิธีนี้จะไม่ทำให้ร่างกายเด็กเจ็บช้ำ จะไม่ทำให้ใจของเขาเขว และจะช่วยให้เขามีความคิดต่อไปในเบื้องหน้า นี่เป็นข้อควรจำประการหนึ่ง

ถ้าหากเด็กของท่านทำอะไรที่ไม่ควร ในขณะที่เขายังไม่เดียงสาเช่น ร้อง-ไห้จะเอาสิ่งใดสิ่งหนึ่งตามนิสัยของเขา แต่ของนั้นท่านจะให้เขาไม่ได้ มันจะเป็นอันตรายแก่เขาจงอย่าขู่ตวาดทำให้เด็กตกใจหรือทำท่าอย่างใดที่ เป็นเหตุให้เด็ก หวาดสะดุ้งเป็นอันขาดแต่จงใช้วิธีพรากเด็กจากสิ่งนั้น โดยนำของนั้นไปวางในที่อื่นเสียก่อน แล้วหันมาปลอบโยนลูกของท่าน คำพูดและท่าทางอันเต็มไปด้วยความปรานีแม้หนูน้อยจะไม่เข้าใจคำพูดของท่าน เขาจะเข้าใจถึงความหมายกิริยาท่าทางที่ท่านแสดงต่อเขา จงจูบเขา ล้อให้เขาหัวเราะเกิดอารมณ์สนุก ลืมความต้องการนั้นเสียเพราะปกติของเด็กมีความลืมง่ายเร็วกว่าผู้ใหญ่ ความยึดถือในอารมณ์น้อย ผลที่สุดก็เป็นปกติได้เรียบร้อย

เมื่อพูดถึงการลงโทษเด็กโดยการเฆี่ยนตี พ่อแม่บางคนก็อาจว่า ไม่มีการเฆี่ยนตีเสียเลยจะทำให้เด็กเหลิงไม่กลัวพ่อแม่เกี่ยวกับเรื่องนี้ขอทำความเข้าใจว่า ทำได้เหมือนกันในเมื่อลูกของท่านโตขึ้นพอมีเดียงสาบ้างแล้ว พอเข้าใจถ้อยคำที่ท่านพูดอธิบายให้เขาฟังแล้ว แต่เด็กของท่านเป็นคนว่ายากสอนยาก ถ้าไม่ลงโทษให้เข็ดหลาบก็เกรงว่าจะสอนไม่ได้ ในกรณีเช่นนี้ การลงโทษต้องทำให้ถูกต้องตามกาลเทศะ สมเหตุสมผลและศักดิ์สิทธิ์จริง ๆ อย่ากระทำอย่างที่เรียกกันว่า เพื่อ "บรรเทาโทสะจริตของตน" เป็นการกระทำที่อาจจะเกินพอดีไปได้เสมอ เพราะโทสะทำไม่ให้เห็นความจริงของเรื่อง จึงควรระวังสักหน่อย คำว่ากาลเทศะ

นนหมายความว่าต้องรู้จักเวลาที่ควรลงโทษ เช่นไม่ลงโทษเด็กก่อนรับประทานอาหาร หรือขณะรับประทานอาหาร อันจะทำให้สมองของเด็กยุ่ง เป็นเหตุให้รับประทานไม่ได้ บางคน ขณะที่ลูกกำลังกินข้าว ก็ด่าว่าบ่นด้วยถ้อยคำหยาบคาย ลูกต้องกินอาหารคู่กับน้ำตา สะอื้นไห้ไปพลาง กินไปพลาง มันน่าสนุกที่ตรงไหน อย่าลงโทษเขาต่อหน้าแขก หรือต่อหน้าเด็กอื่น ๆ อันอาจทำให้เขาเกิดความละอายมากเกินไป ลองนึกถึงตนเองว่า ถ้ามีใครมาดุด่าว่าเราต่อหน้าคนอื่นเราพอใจไหม คงไม่พอใจ บางทีก็อาจถึงทุบตีกันก็ได้ เรื่องของเด็กก็มีใจเหมือนกัน จึงไม่ควรทำในเทศะเช่นนั้น.

เรื่องเหตุผลมีความหมายดังนี้ คือก่อนลงโทษเด็กของท่าน ต้องจับหลักฐานให้ได้ก่อนว่า เขาทำผิดด้วยเรื่องอะไร อย่าลงโทษอย่างสุ่มสี่สุ่มห้าให้ถือคำโบราณที่ว่า "บีบให้มั่นคั้นให้ตาย" เพราะการลงโทษเด็กต้องให้เด็กรู้ว่าตนได้กระทำผิดไปจริง และเป็นเรื่องร้ายแรงอันอาจนำความเสียหายมาให้ตนภายหลัง เป็นเรื่องที่พ่อแม่เคยห้ามปรามไว้แล้ว แต่ก็ยังขืนทำ จึงจำเป็นต้องทำโทษ ก็ไม่น่าเสียใจในความผิดที่ตนต้องได้รับโทษ มีทางให้เขากลับตนให้เป็นคนดีได้ในกาลต่อไป

เรื่องความศักดิ์สิทธิ์นั้นเป็นดังนี้ ครั้งหนึ่งเด็กวัดได้กระทำการที่ผิดจากคำสั่งของท่านอาจารย์ ท่านจึงเรียกตัวผู้ผิดมาสั่งสอนอบรมว่า การกระทำเช่นนั้นเป็นการไม่สมควรที่เด็กวัดจะพึงกระทำ เมื่อทุกคนเข้าใจแล้ว ท่านจึงทำการภาคทัณฑ์ไว้ถ้าใครทำผิดอีกต้องเฆี่ยนคนละห้าที เด็กทุกคนดีใจที่ตนพ้นจากการถูกเฆี่ยน และประพฤติตนเรียบร้อยเสมอมาคราวหนึ่งเด็กคนหนึ่ง ได้ประมาทไปทำผิดเข้าอีก อาจารย์ก็เรียกมาพูดถึงเรื่องความผิดเป็นการบอกเหตุผลต้นปลายให้เขาเข้าใจ และบอกว่าความผิดแบบนี้ ได้เคยห้ามแล้วครั้งก่อน และได้บอกไว้ด้วยว่า ถ้าใครทำผิดต้องทำโทษคนละห้าที คราวนี้จึงต้องเฆี่ยนกันละ เวลาสองทุ่มสิบนาทีจะลงมือเฆี่ยนห้าที แล้วปล่อยไปพร้อมกับสั่งว่า สองทุ่มตรงเธอมาหาฉันนะวันนั้นแขกมาหาท่านอาจารย์ และนั่งสนทนากันจนดึกสามทุ่มจึงกลับไป เวลาสองทุ่มเด็กคนที่ทำผิดก็มานั่งอยู่ในที่ใกล้ และคอยดูจนแขกกลับไป จึงเข้าไปกราบท่านอาจารย์ ท่าน

อาจารย์ได้บอกว่าฉันจะเฆี่ยนเวลาสองทุ่มสิบนาทีบัดนี้เวลาได้ผ่านไปเสียแล้ว เธอพ้นจากความผิดเรื่องนี้ ไม่ต้องเฆี่ยน เด็กคนนั้นรู้สึกตัว เห็นความเที่ยงธรรมของอาจารย์ และกลายเป็นเด็กสำรวมตน ไม่กระทำความผิดอีกต่อไป นี่ความศักดิ์สิทธิ์ของท่านอาจารย์ เป็นสิ่งที่ศิษย์ได้มองเห็นความเที่ยงธรรม เจตนาที่เปี่ยมไปด้วยความกรุณาทำให้เขากลับเป็นคนดีได้ จึงควรจำไว้ว่า :—

"ความรัก ย่อมชนะความเกลียด
ความกรุณา ย่อมชนะความโหดร้ายเสมอ"
จึงขอให้พ่อแม่ จงลงโทษเด็กตามกฎแห่ง
กาลเทศะเหตุผล และศักดิ์สิทธิ์เกิด

วิธีแก้นิสัยเกเร

ท่านพ่อแม่ที่นับถือ ทั้งหลาย !

เมื่อวันเสาร์ก่อน ได้พูดถึงเรื่องการศึกษาให้รู้ถึงความต้องการของเด็ก เมื่อเข้าใจแล้วพึงสนองแก่เขาเท่าที่เขาต้องการ และจบลงด้วยเรื่องการลงโทษเด็ก ว่าควรทำให้ถูกแก่กาลเทศะเหตุผลและศักดิ์สิทธิ์จริง ๆ เพื่อเตือนท่านให้รู้จักใช้ไม้เรียวในเวลาที่ควรใช้ ไม่ใช้พร่ำเพรื่ออันอาจทำให้เด็กของท่านเป็นคนดื้อด้านไม้ และคิดว่าการตีของท่านเป็นเรื่องธรรดามิใช่สิ่งน่ากลัวอะไร ผลที่สุดท่านก็บังคับลูกของท่านไม่ได้ ผลร้ายเกิดแก่ลูกของท่านและตัวท่านในภายหลัง ข้าพเจ้าหวังว่าท่านคงเข้าใจเหตุผลของเรื่องและใช้ให้เป็นประโยชน์ได้บ้างเป็นแน่ ในวันนี้จะให้ข้อตักเตือนเกี่ยวกับเรื่องนี้อีกสักเล็กน้อย ขอให้ท่านตั้งใจฟังให้ดี และคิดถึงความเป็นไประหว่างท่านกับบุตรของท่านให้รอบคอบ เป็นการส่องกระจกดูตนเองกันเสียทีหนึ่ง และเมื่อเห็นว่าสกปรกมอมแมมที่ตรงไหนก็แก้ไขกันเสียให้เรียบร้อย เรื่องของเด็กเป็นเรื่องที่ควรสนใจและทำกันให้ดีเป็นพิเศษเสมอ เช่น มีอะไรเกิดขึ้นแก่เด็กของท่านควรทำดังต่อไปนี้:—

สมมุติว่าเด็กของท่านมีนิสัยชอบรังแกเพื่อน อันเป็นอาการของความเป็นนักเลงอันธพาล ท่านก็ควรหาทางกล่อมเกลาเขาโดยการพูดชี้แจงให้เข้าใจว่าตัวของเรา ๆ ก็รัก ไม่อยากให้ใครมาข่มเหงรังแก ทุกคนกลัวความเจ็บ กลัวความตาย เช่น แม่เอาไม้เรียวมาจะตีเจ้า ๆ ก็ต้องกลัว เจ้ากลัวอย่างใดคนอื่นเขาก็มีความกลัวอย่างนั้น เมื่อคิดได้ดังนี้แล้ว อย่าไปทำให้ใครเดือดร้อน เพราะการทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน คือการหาความทุกข์ใส่ตนเอง ลองบอกให้เด็กเขกพื้นกระดานสักทีเด็กก็คงเข้าใจว่ามันทำให้เจ็บปวดและไม่อยากเขกต่อไป อันคนที่ชอบรังแกคนอื่นนั้นเขาเรียกกันว่าคนพาล ขึ้นชื่อว่าคนพาลก็ไม่มีใครอยากคบค้าสมาคมด้วย และเมื่อเราไปรังแกเขาบ่อย ๆ มีคนหลายคนได้รับความเดือดร้อน เขาอาจรวมพวกกันเข้า

มาทำอันตรายแก่ตน ๆ ก็ถึงความเจ็บความตาย ให้ทุกข์แก่ท่านทุกข์นั้นถึงตัวได้ภายหลัง

เรื่องของเด็กที่ชอบรังแกผู้อื่นนั้น มักเริ่มต้นจะเกเรทำลายสิ่งของ ทำลายสัตว์ตัวเล็กตัวน้อยมาก่อน ต่อมาก็กลายเป็นคนชอบทำลายรังแกเพื่อน จงคอยระวังอย่าให้ลูกของท่านได้มีโอกาสฝึกหัดในทางทำลายเป็นอันขาด จะติดนิสัยของเขา

การพูดจาชี้แจงและตักเตือนอย่างนี้ เป็นกิจที่ควรทำก่อน ถ้าหากว่าไม่บังเกิดผลก็ต้องพยายามตักเตือนต่อไปอีก โดยเรียกมากล่าวสอนโดยดี ขอให้จำไว้ว่าเด็กของท่านเป็นคนมีความดุอยู่ในใจแล้ว ท่านอย่าได้เพิ่มความดุให้แก่เขาอีกเป็นอันขาด อย่างไรเรียกว่าเป็นการเพิ่มความดุให้แก่เขา คือท่านแสดงอาการโกรธและลงโทษเขา โดยมิได้พูดให้เขาเข้าใจในเหตุผล การกระทำแบบนี้แหละเป็นการเพิ่มความดุให้แก่เขา ไฟกำลังลุกอยู่แล้ว อย่าเอาน้ำมันราดลงบนกองไฟอีกเลย จงให้น้ำแก่ไฟเถิด มันจะดับไปเอง การพูดเตือนกันดี ๆ นั้นมีอานิสงส์มากมาย แต่ถ้าพูดเตือนแล้วยังทำอีก ก็ต้องใช้พระเดชบ้างนิดหน่อย คือคาดโทษไว้สำหรับความผิดแบบนั้น เช่นว่า ถ้าทำอย่างนี้อีก พ่อแม่จะลงโทษกักกันมิให้ออกไปนอกบ้าน หรือจะเฆี่ยนเท่านั้น เท่านั้นเป็นการบอกให้รู้ไว้ก่อน เมื่อได้คาดโทษไว้แล้ว ท่านเองต้องจำไว้ว่าได้คาดโทษไว้อย่างไรอย่าได้หลงลืมเป็นอันขาด เพราะถ้าท่านลืมไปเวลาเขาทำความผิดก็มิได้ลงโทษตามสัญญาที่ได้ตั้งไว้ เด็กจะไม่เคารพในท่าน เขาจะหาว่าท่านเป็นคนไม่จริง เสียระเบียบวินัยหมดเลย จงทำตามที่ท่านได้พูดไว้กับเขาเสมอ แม้จะต้องทำหลายครั้งก็ต้องทำตามที่ได้พูดไว้ ถ้าได้ทำถึงขั้นลงโทษแล้ว ภายหลังยังมีเรื่องเกิดขึ้นอีก ท่านก็ควรคิดหาเหตุผลอย่างรอบคอบอย่านึกว่าเด็กของท่านเป็นผู้ผิดเพียงฝ่ายเดียว คงมีอะไรอื่นมายั่วเย้าเขาๆ จึงเกิดอารมณ์สู้ และชกต่อยกัน หน้าที่ของผู้เป็นมารดาบิดา จึงต้องใช้ปัญญาอย่างรอบคอบ มองหาเหตุผลแวดล้อมให้พบ เมื่อพบแล้วค่อยทำลายเหตุต่อไป จงจำหลักธรรมะที่ว่า สิ่งทั้งหลายเกิดจากเหตุต้องมองหาเหตุให้พบ เมื่อพบแล้วก็ทำลายเหตุนั้นเสีย ผลอันทำให้ยุ่งยากก็คงหายไปเอง.

การคอยควบคุมหาเหตุผลอย่างนี้ จะก่อให้เกิดผลดีแก่เด็กของท่านได้มากทีเดียว ผู้ใหญ่อย่าใจร้อนเป็นอันขาด เห็นอะไรเกิดขึ้นก็อย่าวู่วามไป ต้องสงบใจไว้ก่อน เพื่อมองหาเหตุผลบ้าง เพื่อจับให้มั่นคั้นให้อยู่บ้าง เช่นว่าท่านมีเด็กอยู่ในปกครองหลายคน เงินในกระเป๋าของท่านหายไปบ่อย ๆ โดยไม่ทราบว่าใครเป็นคนมือไว เมื่อยังไม่ทราบแน่ชัดลงไป ขออย่าได้บ่นหรือแสดงอาการอะไรออกมา แต่จงทำเป็นไม่รู้ไม่ชี้ ทำเหมือนกับว่าไม่มีอะไรเกิดขึ้นแก่ทรัพย์ของท่าน แต่ต้องใช้ไหวพริบคอยสังเกตดูเด็กของท่านทุกคน เพื่อคอยกำหนดการเป็นอยู่ของเขาบ้าง ในเวลาตอนค่ำท่านควรนำเด็กทุกคนมาทำพิธีไหว้พระก่อนนอนบ้าง แล้วพูดถึงความไม่ดีของการลักขโมย เพราะบางทีเด็กยังไม่รู้ว่าการกระทำเช่นนั้นเป็นการไม่ดี เขาทำไปเพราะความอยากได้เท่านั้น จะไปโทษเขานักก็ไม่ได้ เราผู้ใหญ่มิได้บอกเขาว่าการกระทำเช่นนั้นเป็นบาป ถ้าหากเขาทราบเขาคงไม่ทำเช่นนั้นเป็นแน่ ปกติของเด็กไม่ชอบกระทำความผิด หรือทำสิ่งที่ผู้ใหญ่ไม่ชอบ จึงควรสอนเขาให้เข้าใจเหตุผลพร้อม ๆ กับคอยกำหนดอาการของเด็กไปด้วย อย่าจับความผิดของเด็กโดยอาการสักว่าสงสัยเป็นอันขาด ต้องได้หลักฐานแน่นอนก่อนจึงจับ อย่างนี้จะช่วยให้เด็กของท่านเคารพเกรงกลัวท่าน และเห็นว่าท่านฉลาดกว่าเขา จะตบตากันเปล่าไม่ได้ต่อไปแล้ว ผลที่สุดก็เลิกจากการกระทำความผิดแบบนั้น.

เมื่อวันที่ ๕ ตุลาคม ๒๕๐๑ เป็นวันก่อนวันเด็ก ที่พุทธสถานได้มีการประชุมเด็กนักเรียนฟังธรรมตามปกติ เพราะเป็นวันอาทิตย์มีคนมาบอกข้าพเจ้าว่ามีเด็กเข้าไปในห้องเก็บของ และเอาธงน้อย ๆ ไปหลายคน เพราะเขาทราบว่าในวันเด็ก ถ้าเด็กคนใดมีธงน้อยติดหน้าอกก็จะได้รับของแจก อยากได้ของแจกจึงเอาเครื่องหมายไปก่อน โดยมิได้บอกให้ใครทราบ ถึงเวลาแสดงธรรม พอดีวันนั้นถึงเรื่องของศีลข้อที่สอง อันกล่าวถึงเรื่องงดเว้นจากการลัก ข้าพเจ้าพูดอธิบายให้เขาฟังโดยลำดับ และถามว่าถ้าเรามาพุทธสถาน อันเป็นสถานฝึกคนให้เป็นคนดีสิ่งของในพุทธสถานทุกชิ้นเป็นของกลางเป็นของที่ใครจะถือเอาเป็นของส่วนตัวไปไม่ได้ ถ้าใครเอาไปโดยไม่ได้รับอนุญาตจากคนรักษา การกระทำเช่นนั้นดีไหม ? เด็กทุกคนก็ตอบว่าไม่ดี เมื่อเรารู้ว่าไม่ดีในการกระทำเช่นนั้น เราควรทำเช่นนั้นหรือไม่ ? เด็กก็บอกว่าไม่ควรทำ ถามต่อไปว่า ถ้าหากว่าใคร ๆ ทำไปเพราะไม่รู้ว่าผิด การกระทำนั้นเป็นการผิดไหม ? เขาก็บอกว่ายังคงผิดอยู่ ข้าพเจ้าพูดต่อไป

ว่า คนทุกคนอาจกระทำผิดเพราะไม่รู้ได้เสมอ แต่ถ้ารู้ว่าเป็นความผิด เราก็ควรสารภาพความผิดเสีย โดยนำของที่เอาไปนั้นมาคืนไว้ที่ คนที่รู้ว่าตัวผิดและทำตนให้ถูกต้องเป็นคนดี ใครอยากเป็นคนดีบ้าง ทุกคนยกมือ เมื่ออยากเป็นคนดีก็ทำให้ดีเสียโดยนำของมาคืนเถิด เด็กที่เอาธงน้อยไปก็นำมาคืนหมดทุกคน และได้รับการปรบมือจากเพื่อนฝูง ได้รับคำชมเชยจากข้าพเจ้าผู้อบรม วิธีนี้เป็นวิธีที่ถูกต้อง ขอฝากให้พ่อแม่ทั้งหลายนำไปใช้สั่งสอนอบรมเด็กของท่านให้เป็นคนดีกันเถิด.

อีกประการหนึ่ง การลงโทษเด็กเป็นการกระทำเพื่อป้องกันเด็กจากสิ่งที่เด็กไม่พึงกระทำ ไม่ใช่เป็นการบังคับเด็กให้กระทำในสิ่งที่เราต้องการให้เขากระทำ เช่นถ้าเราจะบอกคนหนึ่งให้ปิดประตูบ้านในเวลาออกไปหรือเข้ามาในบ้าน เพื่อป้องกันมิให้ขโมยเข้ามาในบ้าน แต่เด็กคนนั้นไม่เข้าใจเหตุผลว่าทำไมตนต้องปิดประตูเกิดความทรนงขึ้นมา และดื้อไม่เชื่อคำสั่ง แกล้งเปิดประตูทิ้งไว้เฉย ๆ เราก็ไม่รู้จะทำอย่างไรแก่เขา จะลงโทษเฆี่ยนตีด้วยไทสะก็ไปกันใหญ่คือเพิ่มความดื้อให้แก่เด็กมากขึ้น หรือถ้าเขาจะทำตามก็ทำด้วยความกลัว มิใช่ทำด้วยความสมัครใจ อันไม่ก่อให้เกิดผลดีอะไรแก่เด็กการทำโทษเด็กด้วยวิธีการที่ไม่ให้เขาเข้าใจเหตุผลเป็นการกระทำที่ไม่ควร เป็นการลงโทษแบบไม่มีเหตุผลเสียหายมากมาย จึงควรถือเป็นหลักไว้ว่า ต้องทำความเข้าใจกันก่อน ให้เขาเข้าใจเรื่องอย่างชัดเจน แล้วจึงลงโทษตามกฎที่ได้ตั้งไว้ เด็กที่รู้ว่าตัวผิด แม้จะถูกตีก็ไม่น้อยใจ แต่ถ้าเขารู้ว่าเขาถูกลงโทษเพราะอคติแล้ว เขาจะน้อยใจนักหนา ขออย่าได้สร้างความน้อยใจแก่เด็กของท่านเลย.

เมื่อท่านได้ทำโทษเด็กไปด้วยเหตุผลอันสมควรแล้ว ขอให้ท่านลืมเรื่องนั้นเสีย ทำใจเหมือนกับว่าไม่มีอะไรเกิดขึ้นแก่ท่านและเด็กของท่าน.

การลงโทษเขาแล้ว ยังเอามาพูดพร่ำทำเพลงอยู่อีกนั้นทำให้ท่านกลายเป็นคนขี้บ่นจู้จี้ปากเปียกปากแฉะ เด็กของท่านก็จะไม่เคารพในตัวท่าน เขาจะหาว่าท่านเป็นคนไม่ได้ความ.

กฎธรรมดามีอยู่ว่า สิ่งใดก่อให้เกิดความเจ็บปวด ความละอายใจ สิ่งนั้นไม่มีใครปรารถนา แต่สิ่งใดทำให้สบายใจ ทุกคนพอใจในสิ่งนั้น อยากให้พูดถึงสิ่งนั้นบ่อย ๆ ต้องพูดเป็นเวลา เป็นสาระและสบายใจของผู้ฟังเสมอ □

ข้อควรจำ

๑. อย่าทำโทษเด็กในเมื่อความผิดนั้นไม่ได้ปรากฏต่อหน้า หรือไม่มีพยานหลักฐาน ว่าเป็นความผิดของเขา.

๒. อย่าทำโทษเด็กเพื่อประชดประชันอีกคนหนึ่ง เช่น โกรธพ่อทุบลูกเสียบอบช้ำไป อย่างนี้ไม่เป็นธรรมแก่เด็ก

๓. อย่าผัดเพี้ยนการทำโทษ ในเมื่อความผิดนั้นได้ปรากฏต่อหน้าหรือมีพยานหลักฐานแล้ว เช่นผัดว่า "รอให้พ่อมาก่อนเถอะ จะให้พ่อเฆี่ยน"

๔. อย่าเอาสิ่งไม่เกี่ยวกับโทษของเด็กมาเป็นการลงโทษเด็ก เช่น สัญญาว่าคืนนี้จะพาไปดูละคร พอเด็กกระทำผิดก็เลยงดการไปดูละครเสีย การงดไปดูละครเป็นการลงโทษเด็ก แต่ไม่สมควรกระทำเช่นนั้น.

๕. อย่าออเซาะเด็ก ภายหลังที่ได้ทำโทษเด็กแล้ว จะทำให้เด็กคิดเห็นไปว่า การทำโทษเป็นการบรรเทาโทสะของตน หรือทำให้เด็กมองเห็นว่าท่านเป็นคนอ่อนแอ เด็กจะไม่เกรงท่านต่อไป.

๖. อย่าลงโทษเด็กที่ได้รับโทษตามความผิดของเขาแล้ว เช่น เด็กซนไปล้มลงท่านก็โกรธไปตีซ้ำพร้อมกับพูดคำหยาบสำทับเขา ย่อมเป็นการไม่เหมาะสม เพราะการหกล้มสอนเขาให้รู้ว่าเจ็บปวดขนาดไหนอยู่แล้ว อย่าเพิ่มความปวดร้าวทางใจให้เขาอีกเลย หากว่าเด็กยังไม่เดียงสาท่านก็ควรให้ความระวังแก่เขาเอง.

๗. อย่าทำโทษเด็ก ด้วยลิ้นของตน การด่าว่าบ่นจู้จี้เด็ก เป็นสิ่งไม่เป็นประโยชน์ เป็นการถ่ายทอดนิสัยเสียให้แก่เด็กเปล่า ๆ คนปากจัดจึงควรระวังไว้สักหน่อย.

๘. สิ่งใดที่ท่านบอกเขาว่าผิด ก็ให้ถือว่าเป็นความผิดตลอดไป เช่น เด็กของท่านตบหน้าท่าน ๆ ก็ตีเขาในฐานะที่มีความประพฤติไม่ดี แต่ต่อมา

เขาตบหน้าท่านอีก บังเอิญอารมณ์ของท่านดี ท่านหัวเราะเห็นเป็นของขันไป การกระทำของท่านทำให้เด็กงงงวยไม่สามารถเข้าใจได้ว่าเมื่อไรการกระทำเช่นนั้นถูกผิดอย่างไร.

๙. อย่าทำโทษให้ผิดกันระหว่างผู้มีสิทธิทำโทษเด็กพ่อทำโทษเด็กอย่างใดในความผิดอย่างหนึ่ง แม่ก็ควรทำโทษแบบเดียวกัน.

๑๐. อย่าทำโทษโดยความลำเอียง เช่น พี่น้องทะเลาะกัน พี่ถูกทำโทษหนัก น้องถูกทำโทษสถานเบาเพราะเห็นว่าเล็กกว่า ทำให้พี่เกิดน้อยใจและริษยาน้อง เกิดความเคียดแค้น อาจทำร้ายแก่น้องได้ในภายหลัง และจะขาดความเคารพในท่านด้วย.

๑๑. อย่าทำโทษเด็กโดยอาการเปาะแปะและพร่ำเพรื่อ ทำให้เป็นกิจจะลักษณะ.

๑๒. อย่าทำโทษเด็กโดยอาการไม่สมควร เช่น โกรธไม่พูดด้วยสามวัน.

๑๓. อย่าโต้แย้งกันในเรื่องการลงโทษเด็กต่อหน้าเด็ก ถ้าจะโต้เถียงกันต้องทำอย่าให้เด็กเห็น.

๑๔. อย่าแสดงอาการเหลาะแหละ ไม่กล้าเอาจริงเอาจังด้วย การแสดงเอะอะให้คนอื่นทำโทษเด็กให้การทำโทษจะไม่ศักดิ์สิทธิ์ และไม่ทำให้เด็กเชื่อถือยำเกรง.

การทำโทษเด็กเป็นเรื่องสำคัญมาก อย่าทำโทษเด็กของท่านโดยปราศจากหลักการเป็นอันขาด หลักการทำโทษเด็กทั้ง ๑๔ ข้อนี้ เป็นหลักใหญ่ที่ท่านควรจำไว้ให้ดี และนำไปใช้เถิด ลูกของท่านจะกลายเป็นเด็กสุภาพเรียบร้อย มีความเคารพยำเกรงในตัวท่าน เชื่อฟังคำของท่านเสมอ แต่ถ้าท่านทำตนไม่เหมาะสมเอาอารมณ์โทสะเข้าใช้กับเด็กแล้ว มันก็เป็นความผิดของท่านเอง จะไปโทษใครหาได้ไม่ ขอท่านอย่าได้ร้อนใจในภายหลังเพราะเรื่องนี้เลย. □

หลักธรรมสำหรับปฏิบัติตน

โดย

กิตติ วุฑโฒ ภิกขุ

หลักธรรมสำหรับปฏิบัติตนต่อหน้าที่

สมมุติว่าเรายืนอยู่ ณ สถานที่ใดก็ตาม จะต้องถูกแวดล้อมด้วยทิศต่างๆ ถึง ๖ ทิศดังต่อไปนี้คือ

๑. ทิศเบื้องหน้า
๒. ทิศเบื้องขวา
๓. ทิศเบื้องหลัง
๔. ทิศเบื้องซ้าย
๕. ทิศเบื้องต่ำ
๖. ทิศเบื้องบน

คำว่า "ทิศ" แปลว่าด้านหรือข้าง พระพุทธองค์สอนให้เราได้ทราบถึงหน้าที่ซึ่งเราจะต้องปฏิบัติในชีวิตนี้ตามฐานะที่เราเป็นอยู่ โดยใช้ทิศต่าง ๆ เป็นหลัก เหตุที่ตรัสสอนเรื่องนี้มาจากเช้าวันหนึ่ง พระพุทธองค์เสด็จออกบิณฑบาต ทอดพระเนตรเห็นสิงคาลมาณพกำลังนั่งไหว้ทิศทั้ง ๖ อยู่ จึงตรัสถามว่า ไหว้เพื่ออะไร ? สิงคาลมาณพกราบทูลว่า ไหว้ตามคำสั่งของท่านบิดาและมารดา ซึ่งสั่งไว้ก่อนที่ท่านทั้งสองจะตายจาก พระพุทธองค์จึงตรัสถึงทิศทั้ง ๖ นี้ หมายถึงใคร เราควรปฏิบัติอย่างไรต่อทิศทั้ง ๖ นี้ จึงจะได้รับความสวัสดี

๑. ทิศเบื้องหน้า	คือ	มารดาบิดา
๒. ทิศเบื้องขวา	,,	ครูอาจารย์
๓. ทิศเบื้องหลัง	,,	บุตรภรรยา
๔. ทิศเบื้องซ้าย	,,	มิตรอำมาตย์
๕. ทิศเบื้องต่ำ	,,	คนใช้
๖. ทิศเบื้องบน	,,	สมณพราหมณ์

หลักปฏิบัติของลูกที่มีต่อมารดาบิดา ๕ ประการ

๑. ท่านได้เลี้ยงเรามาก่อน เราต้องเลี้ยงท่านตอบแทน

๒. ช่วยทำกิจการของท่าน

๓. ดำรงวงศ์สกุลของท่าน

๔. ปฏิบัติตนให้เป็นผู้ควรรับทรัพย์มรดก

๕. เมื่อท่านล่วงลับแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน

อธิบายความ

ในฐานะที่เราเป็นลูกมีบิดามารดาเป็นแดนเกิด จึงต้องปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับฐานะของลูกด้วย หลักธรรมที่พระพุทธองค์ตรัสสอนไว้ก่อนที่จะอธิบายถึงหลักปฏิบัติทั้ง ๕ ประการนี้ ควรทำความเข้าใจในความหมายของคำว่ามารดาบิดาเสียก่อน คนไทยเรานิยมเรียกสั้น ๆ ว่า แม่ พ่อ เพราะคำทั้งสองนี้เมื่อเปล่งเสียงร้องแล้วทำให้เกิดความสุขใจอย่างหนึ่ง

คำว่า "มารดา" มาจากคำว่า "มาตา" ซึ่งแปลได้สองนัย คือ

๑. มารดา แปลว่า ผู้นับ

๒. มารดา แปลว่า ผู้ให้ดื่มนม

ที่แปลว่าผู้นับนั้น เพราะมารดาทุกคนเมื่อให้กำเนิดบุตรแล้ว ย่อมดีใจคอยนับอยู่เสมอว่าเราได้บุตรคนหนึ่งแล้ว สองคนแล้ว สามคนแล้ว การนับจำนวนบุตรที่เกิดจากอุทร เป็นความสุขอย่างหนึ่งของผู้เป็นมารดา

เมื่อให้กำเนิดบุตรแล้ว ก็ให้บุตรดื่มนมด้วยจิตเมตตา น้ำนมของมารดานั้นก็คือโลหิตในอกของท่านนั่นเอง เพราะหลั่งออกมาจากเนื้อหัวใจ มารดาผู้ให้บุตรดื่มน้ำนมจึงได้ชื่อว่าให้ดื่มโลหิตจากหัวใจของตน แต่เพราะจิตที่รักบุตรด้วยความบริสุทธิ์ใจ โลหิตที่หลั่งออกมาจากเนื้อหัวใจ ซึ่งธรรมดาเป็นสีแดงนั้นก็แปลสภาพเป็นสีขาวบริสุทธิ์ให้ลูกดื่มกิน อันเป็นการแสดงให้เห็นถึงความรักอันบริสุทธิ์ของมารดาที่มีต่อบุตรของตน ลูกทุกคนจึงควรคิดให้มาก

คำว่า "บิดา" แปลได้สองนัย คือ

๑. บิดา แปลว่า ผู้รักษาคุ้มครอง

๒. บิดา ,, ผู้รักใคร่

ที่ว่า ผู้รักษาคุ้มครองนั้น เพราะบิดาย่อมทำหน้าที่รักษาคุ้มครองบุตรธิดาของตนให้พ้นจากทุกข์ภัย รักษาภรรยาบ้านช่องทรัพย์สมบัติ บ้านที่ไม่มีบิดาคอยรักษาคุ้มครองแล้วย่อมได้รับทุกข์ภัยต่าง ๆ ภัยที่เกิดจากการถูกข่มเหงรังแกเบียดเบียนจากเพื่อนบ้าน เป็นต้น ทั้งนี้ก็เพราะเหตุว่า ลำพังมารดายิ่งเป็นผู้หญิงเพียงคนเดียวย่อมไม่เป็นที่เกรงขามของผู้อื่นที่จะมารังแก ครอบครัวก็ไม่มีความสุข

ที่แปลว่าผู้รักใคร่นั้น เพราะเป็นผู้รักใคร่บุตรของตนด้วยเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ยิ่งกว่าผู้อื่น

นอกจากมารดาบิดาจะมีความหมายดังอธิบายมาแล้ว ยังเป็นผู้มีพระคุณแก่บุตรก่อนผู้อื่นทั้งสิ้น ฉะนั้นจึงเรียกท่านทั้งสองอีกอย่างหนึ่งว่า "บุพพการี" ซึ่งแปลว่าเป็นผู้มีพระคุณแก่บุตรธิดามาก่อนคนทั้งหลาย พระพุทธเจ้าตรัสว่า

— มารดาบิดาเป็นพรหมของบุตรธิดา

— มารดาบิดาเป็นบุพพาจารย์ คือ อาจารย์คนแรกของบุตรธิดา

— มารดาบิดาเป็นบุพพเทวดา คือ เทวดาคนแรกของบุตรธิดา

— มารดาบิดาเป็นผู้ควรที่บุตรธิดาจะสักการะบูชา

ที่ว่า เป็นพรหมของบุตรนั้น เพราะท่านทั้งสองเป็นผู้มีจิตประกอบด้วยพรหมวิหาร ๔ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ต่อบุตร

ที่ว่า เป็นอาจารย์คนแรกของบุตรนั้น เพราะท่านทั้งสองเป็นผู้สอนให้บุตรรู้จักยืน รู้จักเดิน รู้จักพูด เป็นต้น

ที่ว่า เป็นเทวดาคนแรกของบุตรนั้น เพราะท่านทั้งสองคอยคุ้มครองรักษาบุตรธิดา ฉะนั้น บุตรธิดาจึงควรสักการะบูชาด้วยการปฏิบัติตามหลัก ๕ ประการดังต่อไปนี้.—

หลักปฏิบัติ

๑. ท่านเลี้ยงเรามาก่อน เราต้องเลี้ยงท่านตอบ ลูกทุกคนต้องระลึกถึงเสมอว่า มารดาบิดาได้เลี้ยงเรามาก่อน การเลี้ยงลูกจนกว่าจะเจริญเติบโต มีการ

ศึกษา มีความสามารถประกอบกิจการต่าง ๆ ได้นั้นต้องลำบากมาก่อน ต้องคอยประคบประหงม อาบน้ำชำระกาย ยามป่วยไข้ต้องอดหลับอดนอน คอยเฝ้าดูแล แม้ดูดน้ำมูกออกจากจมูกลูกของท่านก็ทำได้โดยปราศจากความรังเกียจ ฉะนั้นเมื่อเราเจริญเติบโตขึ้นสามารถทำกิจการต่าง ๆ ได้แล้ว ท่านแก่เฒ่าลง ต้องเลี้ยงดูท่านให้เป็นสุข อย่าให้มารดาบิดาต้องเดือดร้อนในการหาเลี้ยงชีพ เวลาท่านเจ็บป่วยต้องตั้งใจรักษาพยาบาล ป้อนข้าว ป้อนน้ำ นวดเฟ้น ปรนนิบัติท่านดุจท่านเคยปฏิบัติต่อเรามาก่อน เพื่อให้ท่านเป็นสุข

๒. ช่วยทำกิจของท่าน คือมารดาบิดาท่านมีกิจอย่างใดอย่างหนึ่งทั้งกิจภายในบ้านนอกบ้านก็ตาม เราควรช่วยทำกิจของท่านให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยความเรียบร้อย โดยท่านไม่ต้องหนักใจหรือห่วงใยในกิจการนั้น ๆ

๓. ดำรงวงศ์สกุล คือจะต้องปฏิบัติตนดำรงตระกูลให้ยั่งยืนถาวรสร้างความเจริญให้แก่วงศ์ตระกูลด้วยคุณสมบัติและวัตถุสมบัติ เป็นที่นิยมนับถือของประชาชน อย่าให้ตระกูลของตนเสื่อมหรือถูกติฉินนินทาในทางชั่วร้าย วงศ์ตระกูลเคยบำเพ็ญตนเคร่งครัดในศาสนาหรือบุญกุศลมาอย่างไร บุตรธิดาก็ควรปฏิบัติตนอย่างนั้น ตลอดจนรักษาจารีตประเพณีทรัพย์สินมรดกของท่านให้คงอยู่

๔. ปฏิบัติตนให้เป็นผู้ควรรับทรัพย์มรดก ผู้ที่ควรแก่การเป็นทายาทสืบวงศ์สกุลนั้น ต้องประพฤติตนดี สุภาพเรียบร้อย ไม่เป็นคนหมกมุ่นอยู่ในอบายมุขอันเป็นทางผลาญทรัพย์สมบัติของท่านให้หมดไป

๕. เมื่อท่านล่วงลับไปแล้วก็ควรทำบุญอุทิศให้ บุตรธิดาจะต้องระลึกอยู่เสมอว่า มารดาบิดาท่านเป็นผู้ให้เรามาก่อน เริ่มแต่ให้เลือดเนื้อชีวิต ความรู้แก่เรา บางท่านให้ทรัพย์มรดกมากมาย อุปการคุณเหล่านี้บุตรธิดาต้องระลึกถึงเสมอ แม้ว่าท่านจะล่วงลับไปแล้ว เราก็ต้องทำบุญอุทิศให้ท่านตลอดไปด้วยความกตัญญูกตเวที ตามกำลังของเรา

สรุปความ

ผู้เป็นบุตรธิดาปฏิบัติตนตามหลัก ๕ ประการ ดังกล่าวด้วยความเคร่งครัดแล้ว ย่อมได้รับคำสรรเสริญทั่วไป ผลแห่งการปฏิบัติเช่นนี้ ย่อมมีความเจริญในหน้าที่การงาน แม้เดินทางไปสู่ทิศใดย่อมปลอดภัยในทิศนั้น ๆ

หลักปฏิบัติของศิษย์ต่ออาจารย์มี ๕ ประการ คือ

๑. ด้วยการลุกขึ้นยืนรับ

๒. ด้วยการเข้าไปคอยรับใช้

๓. ด้วยการเชื่อฟัง

๔. ด้วยการอุปัฏฐาก

๕. ด้วยการเรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ

อธิบายความ

คนเราทุกคนจะมีความรู้ในศิลปวิทยาต่าง ๆ รู้ความดีความชั่วรู้ทางปฏิบัติตนให้พ้นจากอบายมุข ต้องอาศัยความรู้จากอาจารย์ทั้งสิ้น มารดาบิดาเป็นอาจารย์คนแรก ต่อมาก็มีอาจารย์ตามสำนักที่เราเข้าไปศึกษา

คำว่า "อาจารย์" แปลว่า ผู้ที่ศิษย์ควรเอื้อเฟื้อหรือผู้ที่ศิษย์ควรเคารพเชื่อถือ ผู้ที่ศิษย์ควรปฏิบัติตามอาจาริยวัตรให้ดี อาจารย์มี ๔ ประเภทคือ

๑. บัพพชาจารย์ ได้แก่ อาจารย์ผู้ให้บรรพชาเป็นสามเณรในพระพุทธศาสนา

๒. อุปสัมปทาจารย์ ได้แก่ อาจารย์ผู้ให้อุปสมบทเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา

๓. นิสสยาจารย์ ได้แก่ อาจารย์ผู้ให้ที่พึ่งพาอาศัย ตามวินัยนิยมในพระพุทธศาสนา

๔. ธัมมาจารย์ ได้แก่อาจารย์ที่สั่งสอนธรรมหรือศิลปวิทยาการต่าง ๆ

หลักปฏิบัติต่ออาจารย์

๑. ศิษย์เมื่อเห็นอาจารย์ของตนเดินมาจากที่ไกลต้องมีความชื่นชมยินดี รีบลุกขึ้นทำการปฏิสัณฐานรับสิ่งของจากมืออาจารย์มาถือให้หรือไปไว้ใน สถานที่อันสมควร ปูอาสนะหรือยกเก้าอี้มาตั้งเชิญอาจารย์ให้นั่งตามความผาสุก แล้วกระทำความเคารพ มีการกราบไหว้เป็นต้น

ถ้าเรานั่งอยู่ อาจารย์เดินผ่านมาต้องลุกขึ้นยืนทำความเคารพ เมื่อท่านอนุญาตจึงนั่งลง

ถ้าเดินสวนทางกัน ควรหลีกทาง ถอดรองเท้าแสดงความเคารพ (เฉพาะพระเณร)

ถ้าเดินไปข้างหน้า ควรหยุดให้อาจารย์เดินขึ้นหน้าไป ไม่ควรเดินล้ำหน้าหรือเบียดเสียด หรือเดินแซงเพราะเป็นการขาดคารวะ

ไม่ควรนั่งหรือยืนในที่สูงกว่าอาจารย์หรือเสมอกัน ควรนั่งหรือยืนในที่ต่ำกว่า

๒. ศิษย์จะต้องเข้าไปคอยรับใช้อาจารย์ เพราะท่านอาจจะใช้ให้ช่วยทำธุระอย่างใดอย่างหนึ่ง เมื่อท่านใช้ให้ทำอะไรก็ตามต้องทำด้วยความเต็มใจ ไม่ใช่ทำด้วยความเสียไม่ได้ หรือไม่เต็มใจ

๓. ศิษย์ที่ดี คือศิษย์ที่เชื่อฟังคำสอนของอาจารย์ เมื่ออาจารย์สอนว่า สิ่งนี้ควรทำก็ต้องทำ สิ่งนี้ไม่ควรทำก็ไม่ทำ ไม่ฝ่าฝืนคำสอน ทำตามที่อาจารย์สอนหรือสั่งไว้เท่านั้น การฝ่าฝืนไม่เชื่อฟังคำสอนของอาจารย์นั้นย่อมไม่ได้คุณความดีอะไร ธรรมดาเมื่อเราอยากได้วิชาความรู้ ความดีจากใครก็ตาม เราต้องเชื่อฟังผู้สอนนั้น เราต้องการความรู้ ความดีจากอาจารย์ ก็ต้องเชื่อฟังอาจารย์

๔. ศิษย์ที่มีความรักเคารพในอาจารย์ ต้องอุปัฏฐากอาจารย์ เป็นต้นว่าคอยดูแลตระเตรียมของใช้สำหรับอาจารย์ เช่นเมื่ออาจารย์จะนอนก็เตรียมตกแต่งปูลาดอาสนะที่หลับนอนให้เรียบร้อย เมื่ออาจารย์ตื่นก็เตรียมน้ำล้างหน้าบ้วนปากแปรงฟันไว้ให้ ถ้าอาจารย์จะอาบน้ำสรงน้ำก็เตรียมน้ำอาบ น้ำสรงไว้ให้ ซักรีด

เสื้อผ้าจีวรให้อาจารย์ ในยามที่ท่านเจ็บป่วยก็ตั้งใจรักษา คอยป้อนข้าวป้อนน้ำ นวดเฟ้น หยอดยาให้ หรือไปตามแพทย์มารักษาเป็นต้น

๕. ศิษย์ที่ดี ต้องศึกษาเล่าเรียนศิลปวิทยาที่อาจารย์สอนด้วยความเคารพ คือเอาใจใส่ตั้งใจฟังแล้วจดจำไว้ แม้เลิกเรียนแล้วก็ตั้งใจทบทวนคำสอนหรือวิชาการนั้น ๆ ให้แตกฉาน

สรุปความ

ศิษย์คนใดปฏิบัติต่ออาจารย์ตามหน้าที่ของศิษย์ครบทั้ง ๕ ประการนี้ ศิษย์คนนั้นจะได้รับความรู้ ความดีอย่างเต็มที่ ทั้งยังเกื้อกูลต่อชีวิตให้เป็นผู้ได้รับคำสรรเสริญยกย่องทั่วไป แม้จะไปสู่ทิศทางใดก็ตาม ผลแห่งความเคารพปฏิบัติดีต่ออาจารย์ย่อมทำให้ได้รับความสวัสดี ความสุขความเจริญยั่งยืนตลอดไป

แม้บางครั้งอาจารย์จะประพฤติไม่ชอบธรรมหรือไม่ปฏิบัติให้ถูกต้องตามหน้าที่ของท่านก็ให้ถือว่าเป็นความบกพร่องของท่านเอง ไม่จำเป็นต้องแสดงกิริยาโต้ตอบในทางไม่ดีไม่งามอันเป็นการลบหลู่ดูหมิ่นผู้เป็นอาจารย์ ต้องทำใจให้สูงด้วยคุณธรรมคือความกตัญญูกตเวที

หลักปฏิบัติของสามีที่มีต่อภรรยา ๕ ประการ

๑. ด้วยการยกย่องนับถือว่าเป็นภรรยา

๒. ด้วยการไม่ดูหมิ่น

๓. ด้วยการไม่ประพฤตินอกใจ

๔. ด้วยการมอบความเป็นใหญ่ให้

๕. ด้วยการให้เครื่องนุ่งห่ม

อธิบายความ

หน้าที่ของสามีจะพึงปฏิบัติต่อภรรยานั้น มีความสำคัญในการครองเรือนมาก พระพุทธองค์จึงตรัสสอนในเรื่องนี้ไว้ เพื่อเป็นหลักปฏิบัติที่ถูกต้อง

ก่อนอื่นควรจะทราบเสียก่อนว่า บุคคลเช่นใดที่เรียกว่า ภรรยาและควรเลือกเอามาเป็นภรรยา

คำว่า "ภรรยา" แปลว่า หญิงที่บุรุษควรเลี้ยง แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าผู้หญิงทุกคนบุรุษควรเลี้ยง เพราะหญิงที่บุรุษเลือกเอามาเป็นภรรยานั้น จะต้องมีคุณสมบัติพร้อมที่จะเป็นภรรยา บุรุษจึงจะต้องศึกษาให้เข้าใจในเรื่องนี้ เพราะการมีภรรยานั้น เป็นเรื่องสำคัญในชีวิตทีเดียวอาจทำให้ชีวิตของบุรุษเจริญก็ได้ วิบัติก็ได้ มีความสุขก็ได้ มีความทุกข์ก็ได้

ภรรยาท่านจำแนกไว้มี ๗ ประการ คือ

๑. โจรีภริยา คือภรรยาที่เปรียบเสมือนกับโจร อันได้แก่ภรรยาที่คอยยักยอกล้างผลาญทรัพย์สมบัติของสามี บางทีก็ล้างผลาญคุณความดี เกียรติยศ ชื่อเสียงของสามี

๒. วธกภริยา คือภรรยาที่มีฐานะดุจเพชฌฆาต เพราะคอยคิดฆ่าสามีของตน บางคนก็ฆ่าเอง บางทีก็ให้ชู้ฆ่าเป็นต้น

๓. อัยยิกาภริยา คือภรรยาที่ตั้งตัวเป็นนายของสามี ได้แก่ภรรยาที่ชอบก้าวก่ายข่มขี่สามีของตน

๔. มาตาภริยา คือภรรยาที่รักสามีดุจมารดารักบุตร

๕. ภคินีภริยา คือภรรยาที่รักสามีดุจน้องสาวรักพี่ชาย

๖. สหายิกาภริยา คือภรรยาที่รักสามีเสมือนกับเพื่อน

๗. ทาสีภริยา คือภรรยาที่เคารพยำเกรงสามีเสมือนทาสเคารพยำเกรงนาย

ในบรรดาภรรยาทั้ง ๗ ประการนี้ ประเภทที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ เป็นภรรยาที่ไม่ดี บุรุษไม่ควรเลี้ยง หรือนำมาเป็นภรรยา

ภรรยาประเภทที่ ๔ ที่ ๕ ที่ ๖ ที่ ๗ เป็นภรรยาดีที่บุรุษควรเลี้ยงหรือรับไว้เป็นภรรยา

เมื่อรับไว้เป็นภรรยาแล้ว สามีจะต้องปฏิบัติตนให้ดีสมกับเป็นสามีดังที่พระพุทธองค์ตรัสสอนไว้ ๕ ประการนั้น

หลักปฏิบัติ

๑. การยกย่องให้เกียรติต่อภรรยานั้น เป็นความสำคัญทางคุณธรรมประการหนึ่ง สามีที่ดีจะต้องใช้คำพูดที่ดีต่อภรรยาของตน โดยใช้วาจาอ่อนหวานตามความนิยมของโลก ไม่ใช้วาจาหยาบคาย กล่าวยกย่องภรรยาให้ปรากฏในหมู่ญาติ มิตรสหาย รับรองว่าเป็นภรรยาของตนอย่างเปิดเผย ในโอกาสที่สมควร

๒. สามีที่ดีต้องไม่ดูหมิ่นภรรยาของตน เช่น การไม่รับรองว่าเป็นภรรยาทำให้ภรรยาได้รับความอับอายอดสูเป็นต้น การทุบตี กดขี่ ด่าว่าด้วยวาจาหยาบคาย ก็เป็นการดูหมิ่นภรรยา

๓. สามีที่ดี ต้องไม่ประพฤตินอกใจภรรยาตน คือไม่ไปยินดีทำชู้ด้วยหญิงอื่นเพราะเป็นการฝ่าฝืนใจภรรยา ขาดความซื่อตรงต่อกัน ทำให้ภรรยาได้รับความทุกข์โทมนัสเป็นเหตุให้ครอบครัวขาดปรกติสุข จึงควรยินดีต่อภรรยาของตนเท่านั้น

๔. สามีที่ดี ต้องยกย่องความเป็นใหญ่ในเรือน เช่นมอบหมายกิจการภายในบ้านเรือนทุกชนิดตลอดจนการครัว การเก็บหอมรอมริบเงินทอง โดยให้อำนาจแก่ภรรยาจัดแทนตนได้ให้สมกับคำว่า แม่ศรีเรือนเพราะผู้หญิงชอบความเป็นใหญ่

๕. ธรรมชาติของผู้หญิง ย่อมรักสวยรักงาม ชอบเครื่องประดับตกแต่งร่างกาย สามีจึงควรให้เครื่องแต่งตัวแก่ภรรยาตามฐานะ ตามกาลเวลา

สรุปความ

สามีที่ปฏิบัติตามหลัก ๕ ประการนี้ จึงได้ชื่อว่าเป็นสามีที่ดี บำรุงภรรยาของตนให้เป็นสุข

หลักปฏิบัติของมารดาบิดาที่มีต่อบุตร ๕ ประการ

๑. ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว

๒. แนะนำให้ตั้งอยู่ในความดี

๓. ให้ศึกษาศิลปวิทยา

๔. หาภรรยาหรือสามีที่สมควรให้

๕. มอบทรัพย์ให้ในเวลาที่สมควร

อธิบายความ

๑. ผู้เป็นมารดาบิดาจะต้องห้ามปรามหรือชี้โทษความชั่วให้ลูกได้ทราบ และห้ามมิให้กระทำความชั่วเหล่านี้ เช่นนี้ให้เห็นโทษของอบายมุข ๖ ประการ คือ ดื่มน้ำเมา เที่ยวกลางคืน เที่ยวดูการละเล่น เล่นการพนัน คบคนชั่วเป็นมิตร เป็นต้น แล้วห้ามลูกของตนมิให้ประพฤติเช่นนั้น เพราะทางเหล่านี้เป็นทางแห่งความวิบัติ พาตนให้เป็นทุกข์

๒. นอกจากจะห้ามมิให้กระทำชั่วแล้ว หน้าที่ของมารดายังต้องหมั่นพร่ำสอนลูกให้กระทำความดี หรือให้ตั้งอยู่ในความดีความชอบด้วย เช่นสอนให้ลูกรู้จักประกอบกิจการงานที่เป็นประโยชน์ หมั่นขวนขวายในการหาทรัพย์ รู้จักรักษาทรัพย์สมบัติที่หามาได้แล้วไม่ให้เสื่อมเสียไปโดยไม่จำเป็น ให้รู้จักประมาณในการใช้จ่ายเพื่อเลี้ยงชีวิตตามฐานะกำลังทรัพย์ของตน ไม่ให้ฟูมฟายหรือฝืดเคืองแร้นแค้น สอนให้ลูกรู้จักเสียสละความสุขเพื่อประโยชน์ส่วนรวม

๓. เมื่อบุตรมีอายุครบตามกฎหมายที่จะต้องศึกษาเล่าเรียนแล้ว ก็ควรขวนขวายหาที่ศึกษาให้แล้วส่งเสริมให้มีการศึกษาดี ๆ ในวิชาการที่ลูกถนัดเพื่อเป็นวิชาเลี้ยงชีพต่อไป

๔. ครั้นเมื่อลูกเจริญเติบโต เป็นหนุ่มเป็นสาวควรแก่การครองเรือนแล้ว มารดาบิดาก็เลือกหาหรือช่วยพิจารณาคู่ครองให้ คือเลือกหาพิจารณาภรรยาหรือสามีที่มีความประพฤติดี สามารถเป็นหัวหน้าครอบครัวหรือทำหน้าที่ของความเป็น

สามีภรรยาได้ ความเป็นผู้มีชาติสกุลดีมีความสำคัญมาก ทั้งนี้เพื่อคู่ครองจะได้อยู่ครองเรือนครองรักกันอย่างมีความสุขตลอดไป

๕. ประการสุดท้าย เมื่อลูกมีครอบครัวเป็นฝั่งเป็นฝาแล้ว ควรแบ่งมรดกให้เพื่อเป็นทุนในการประกอบกิจการให้มีฐานะมั่นคง การแบ่งทรัพย์ให้ลูก ๆ นั้นควรทำ ๒ ระยะ คือระยะที่ยังมีชีวิตอยู่ เช่นแบ่งให้ลูกไปลงทุนเป็นต้น ระยะที่สองเมื่อแก่เฒ่าหรือเห็นว่าใกล้ต่อความตายแล้ว ก็จัดแบ่งทรัพย์มรดกให้แก่ลูกด้วยความเรียบร้อย

หลักปฏิบัติแก่มิตร อำมาตย์ มี ๕ ประการ

๑. ด้วยการให้ปัน
๒. ด้วยการกล่าวแต่ถ้อยคำอันเป็นที่รัก
๓. ด้วยการประพฤติประโยชน์
๔. ด้วยการเป็นผู้มีตนเสมอ
๕. ด้วยการไม่กล่าวให้คลาดเคลื่อนจากความจริง

อธิบายความ

๑. กุลบุตรจะต้องประพฤติต่อมิตรด้วยการให้ปัน ทั้งนี้เพราะการให้ปันนั้นเป็นการยึดเหนี่ยวน้ำใจของมิตรไว้ได้ ถ้าไม่มีการให้ปันย่อมไม่อาจยึดเหนี่ยวน้ำใจของมิตรไว้ได้ การให้ปันนั้นมิใช่แต่จะยึดเหนี่ยวน้ำใจมิตรภายนอกเท่านั้น แม้มิตรภายใน เช่น ภรรยา มารดาบิดา พี่น้อง ก็ต้องให้ปันแก่กันและกันอยู่เสมอจึงจะยึดเหนี่ยวน้ำใจของกันและกันไว้ได้อย่างถาวร

๒. กุลบุตรที่มีความรักในมิตรสหาย ควรกล่าวแต่วาจาที่อ่อนหวานไพเราะแก่กัน ไม่ควรใช้คำหยาบคาย เมื่อพบกันก็ทักทายด้วยคำพูดที่ไพเราะและสุภาพ

๓. การประพฤติให้เป็นประโยชน์แก่มิตร ก็คือการช่วยขวนขวายช่วยกิจการของมิตร หรือแนะนำการทำงาน ค้าขายให้แก่มิตร แม้การช่วยตักเตือนแนะนำมิตรให้ตั้งอยู่ในความดี ไม่ให้ทำความชั่วก็เป็นการทำประโยชน์ให้แก่มิตรเหมือนกัน

๔. การวางตนให้เสมอกับมิตรนั้น ท่านหมายเฉพาะในด้านความดีเท่านั้น ไม่ใช่เพื่อนทำความชั่วอย่างไร เราก็ทำบ้างให้เทียมกัน ความเป็นผู้ไม่ถือตัว ไม่ยกตนข่มผู้อื่นรู้จักเคารพนบนอบต่อผู้ที่เจริญโดยชาติโดยวัย โดยคุณสมบัติก็เป็นการมีตนเสมอเหมือนกัน

๕. ความซื่อสัตย์สุจริตต่อกันเป็นสิ่งสำคัญมากของการคบมิตร ฉะนั้น จึงต้องกล่าวความจริงต่อมิตรเท่านั้น ไม่ควรกล่าวให้คลาดเคลื่อนจากความจริง

หลักปฏิบัติของนายต่อบ่าว ๕ ประการ คือ

๑. ด้วยจัดงานให้ทำตามกำลัง

๒. ให้อาหารและรางวัล

๓. รักษาพยาบาลให้ในเวลาเจ็บไข้

๔. แจกของที่มีรสแปลก ๆ ใหม่ ๆ ให้รับประทาน

๕. ปล่อยให้สมัยอันสมควร

อธิบายความ

๑. การจัดงานให้คนรับใช้ทำ ต้องคำนึงถึงกำลังกาย กำลังความสามารถ กำลังความรู้ด้วย งานจึงจะได้ผล เช่นบ่าวเป็นหญิง ก็จัดงานที่ผู้หญิงทำได้ ถ้าเป็นชายก็คำนึงถึงกำลังกาย แล้วจัดงานที่พอแก่กำลังให้ทำ อย่าใช้งานเกินกำลังของเขาไป

๒. นายที่ดีคือนายที่เห็นว่า บ่าวของตนเป็นมนุษย์มีจิตใจเหมือน ๆ กันกับตนรู้จักหิว รู้จักร้อน รู้จักเหนื่อยเหมือนกัน จึงไม่ควรปล่อยให้อดหยากยากแค้น ควรให้รับประทานอาหารพอสมควร บางครั้งก็ให้รางวัลตามสมควร เพื่อเป็นการส่งเสริมให้กำลังใจในการที่เห็นสมควรก็มอบเครื่องนุ่งห่มให้เป็นรางวัล

๓. ยามคนใช้เจ็บป่วยลง ก็ควรพยายามรักษาให้หาย ไม่ใช่ "ยามดีใช้ยามไข้ไม่รักษา" การรักษาในยามป่วยไข้เป็นสิ่งสำคัญในทางจิตใจมาก ทำให้บ่าวรู้สึกจงรักภักดีมากขึ้น เพราะเห็นว่านายไม่ทิ้งละเลยต่อตน

๔. เมื่อนายได้อาหารสิ่งใดสิ่งหนึ่งซึ่งเป็นของมีรสแปลก ๆ ใหม่ ๆ ที่บ่าวไม่เคยรับประทาน ก็แบ่งให้บ่าวรับประทานโดยไม่ห่วงไว้รับประทานคนเดียว การแบ่งนี้จะต้องแบ่งให้ทั่วถึงกัน ไม่เลือกที่รักมักที่ชัง

๕. นายที่ดีจะต้องเอาใจเขามาใส่ใจเรา ต้องให้โอกาสแก่บ่าวได้พักผ่อนเที่ยวเตร่บ้างในบางโอกาส การปล่อยในสมัยหมายถึงกาลสมัยที่มีงานนักขัตฤกษ์ เช่นหยุดพักในวันปีใหม่ สงกรานต์ เป็นต้น

หลักปฏิบัติต่อสมณพราหมณ์ มี ๕ ประการ

๑. กายกรรมคือทำอะไร ๆ ประกอบด้วยเมตตา

๒. วจีกรรมคือพูดอะไร ๆ ประกอบด้วยเมตตา

๓. มโนกรรมคือคิดอะไร ๆ ประกอบด้วยเมตตา

๔. ด้วยไม่ปิดประตูบ้านเรือนคือมิได้ห้ามไม่ให้เข้าเรือน

๕. ด้วยให้อามิสทาน

อธิบายความ

๑. กุลบุตรที่ดี ย่อมเป็นผู้ขวนขวายกระทำกิจทุกอย่างที่เป็นประโยชน์แก่สมณะ ผู้ประพฤติธรรม การขวนขวายทำกิจนั้น จะต้องประกอบด้วยเมตตาจิต ด้วยความปรารถนาดีต่อสมณะผู้ประพฤติพรหมจรรย์

๒. กุลบุตรที่ดีใช้วาจาให้เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่สมณะผู้ประพฤติพรหม–จรรย์ด้วยจิตเมตตา

๓. กุลบุตรที่ดีต้องคิดช่วยเหลือทำประโยชน์ แก่สมณะผู้ประพฤติธรรมด้วยจิตเมตตาคือไม่คิดร้ายต่อสมณะ

๔. กุลบุตรที่ดีต้องกล่าวเชื้อเชิญสมณะเมื่อท่านไปเยี่ยมถึงชานเรือนของตนด้วยความเลื่อมใสศรัทธา

๕. กุลบุตรที่ดีต้องบำรุงสมณะด้วยปัจจัยสี่ คือ เครื่องนุ่งห่ม อาหาร ยารักษาโรค ที่พำนักอาศัย เป็นต้น

หลักปฏิบัติของอาจารย์ต่อศิษย์มี ๕ ประการ

๑. แนะนำดี
๒. ให้เรียนดี
๓. บอกศิลปให้โดยสิ้นเชิงไม่ปิดบังอำพราง
๔. ยกย่องให้ปรากฏในหมู่เพื่อนฝูง
๕. ทำความป้องกันในทิศทั้งหลาย

อธิบายความ

๑. อาจารย์ที่ดี จะต้องคอยแนะนำตักเตือนศิษย์ของตนอยู่เสมอ เป็นต้นว่าแนะนำให้รู้จักสิ่งใดควรกระทำ สิ่งใดไม่ควรกระทำ ตักเตือนเมื่อศิษย์ทำผิดหรือตั้งอยู่ในความประมาท แม้บางครั้งจะต้องลงโทษให้เข็ดหลาบก็ต้องทำ ไม่ตามใจศิษย์ในทางที่ผิด ๆ

๒. อาจารย์ที่ดี จะต้องเอาใจใส่ในการศึกษาของศิษย์ ให้ศิษย์ได้ศึกษาศิลปวิทยาการต่าง ๆ ตามกำลังสติปัญญาของศิษย์

๓. อาจารย์ที่ดี จะต้องเป็นผู้ประกอบด้วยเมตตาปรารถนาให้ศิษย์ของตนเจริญด้วยความรู้ความสามารถ โดยสอนวิชาการต่าง ๆ ไม่ปิดบังวิชาความรู้ของตนหรือหวงแหนความรู้ต่อศิษย์

๔. อาจารย์ที่ดี จะต้องยกย่องให้ศิษย์ของตนแสดงความรู้ความสามารถให้ปรากฏในหมู่เพื่อนฝูงประชุมชน

๕. อาจารย์ที่ดี จะต้องให้ความคุ้มครองป้องกันศิษย์ของตน เช่นบอกทิศทางแห่งความเจริญให้ศิษย์ แนะนำในการประกอบสัมมาอาชีพแก่ศิษย์เป็นต้น

หลักปฏิบัติของภรรยาต่อสามี ๕ ประการ

๑. จัดการงานดี

๒. สงเคราะห์คนข้างเคียงของสามีดี

๓. ไม่ประพฤตินอกใจ

๔. รักษาทรัพย์ที่สามีหามาให้

๕. ขยันไม่เกียจคร้านในการงานทั้งปวง

อธิบายความ

๑. ภรรยาที่ดี ต้องเป็นผู้ขยันในการกระทำกิจการบ้านเรือน มีงานครัวเป็นต้น ให้เรียบร้อย การปัดกวาดบ้านเรือนให้สะอาดหมดจด จัดวัสดุสิ่งของให้เป็นระเบียบ ไม่ปล่อยให้รกรุงรัง อากูล

๒. ภรรยาที่ดี จะต้องรู้จักเอาใจ สงเคราะห์คนข้างเคียงของสามีเช่นญาติพี่น้อง มารดาบิดา มิตรสหายของสามี การสงเคราะห์ก็คือการต้อนรับเอาใจใส่ช่วยเหลือกิจการต่าง ๆ ตลอดถึงการให้ปันสิ่งของต่าง ๆ อันเป็นการสงเคราะห์กันด้วยอามิส

๓. ภรรยาที่ดี ต้องเป็นผู้ซื่อสัตย์ต่อสามี ไม่ประพฤติล่วงใจหรือประพฤติให้เป็นที่ระแวงสงสัยเช่นการไปเที่ยวกับบุรุษอื่น การลักลอบคบหาสมาคมกับบุรุษอื่นในทางชู้สาวอันเป็นเหตุให้สามีต้องเสื่อมเสียเกียรติยศ แม้สามีจะยากจนตกทุกข์ได้ยากด้วยประการใด ๆ ก็ไม่ควรเอาใจออกห่าง การคิดที่จะละทิ้งสามีตนและพอใจในบุรุษอื่นก็เป็นการนอกใจแล้ว

๔. ภรรยาที่ดี จะต้องเป็นผู้รู้จักรักษาทรัพย์สมบัติที่สามีหามาไว้ได้ไม่ใช้จ่ายฟุ่มเฟือยหรือนำไปล้างผลาญด้วยการพนัน เที่ยวเตร่ เป็นต้นจะต้องรู้จักรักษา จับจ่ายในสิ่งที่จำเป็นเท่านั้น

๕. ภรรยาที่ดี ต้องเป็นคนขยันไม่เกียจคร้านในการงานทั้งปวงแม้จะลำบากเหน็ดเหนื่อยยากปานใด ก็ช่วยทำกิจของสามีด้วยความอดทน ไม่ท้อแท้ใจ ถึงกับละทิ้งหน้าที่ของตนไป

หลักปฏิบัติของบ่าวต่อนายตนมี ๕ ประการ

๑. ลุกขึ้นทำงานก่อนนาย

๒. เลิกงานทีหลังนาย

๓. ถือเอาของแต่ของที่นายให้

๔. ทำการงานของนายให้ดีขึ้นตามลำดับ

๕. นำคุณของนายไปสรรเสริญในที่ต่าง ๆ

อธิบายความ

๑. บ่าวหรือลูกจ้างที่ดี จะต้องเป็นผู้ขยันในการทำงาน เช่นถ้าเป็นชาวนาชาวสวน บ่าวหรือลูกจ้างจะต้องออกไปนาไปสวนก่อนนาย ถ้าเป็นคนใช้ภายในบ้านก็ต้องลุกขึ้นก่อนนาย จัดแจงหุงต้มอาหารให้นาย ถ้าเป็นข้าราชการหรืองานตามบริษัทห้างร้านก็ตาม ผู้น้อยหรือลูกจ้างต้องไปถึงที่ทำงานก่อนนาย งานอะไรที่เป็นหน้าที่ของตนจะต้องรีบทำให้เสร็จเรียบร้อย ไม่ต้องรอให้นายสั่งหรือใช้

๒. ลูกจ้างที่ดี เมื่อถึงเวลาเลิกงานแล้วก็ตาม ถ้านายยังไม่เลิกงานก็จะต้องคอยจนกว่านายจะเลิกก่อน หรือรอจนกว่านายจะสั่งให้เลิก

๓. ลูกจ้างที่ดี จะต้องเป็นผู้ที่นายจ้างไว้วางใจ ฉะนั้น ผู้เป็นลูกจ้างจึงต้องมีความซื่อสัตย์สุจริต ไม่หลีกเลี่ยงงาน พยายามปรับปรุงงานให้เจริญก้าวหน้าอยู่เสมอ

๔. ลูกจ้างที่ดี เมื่อนายจ้างสั่งงานหรือมอบหมายงานให้ทำ จะต้องทำงานนั้นให้สำเร็จด้วยดีทันที

๕. ลูกจ้างที่ดี จะต้องเป็นผู้มีความซื่อสัตย์ซื่อตรงต่องานที่กระทำทั้งยังนำเอาความดีต่าง ๆ ของนายไปสรรเสริญในที่ต่าง ๆ เท่านั้น ไม่นินทาว่าร้ายนาย จะต้องสรรเสริญในการกระทำของนายตน

หลักการปฏิบัติของสมณะมี ๖ ประการ

๑. ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว

๒. แนะนำให้ตั้งอยู่ในความดี

๓. อนุเคราะห์ด้วยน้ำใจอันดีงาม

๔. ให้ได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง

๕. ทำสิ่งที่เคยฟังแล้วให้แจ่มแจ้ง

๖. บอกทางสวรรค์ให้

อธิบายความ

๑. สมณะที่ดี จะต้องสอนกุลบุตรให้รู้จักว่าอะไรดี อะไรชั่ว แล้วสอนให้กุลบุตรละความชั่วเหล่านั้น

๒. การแนะนำให้กุลบุตรตั้งอยู่ในความดีนั้น คือสอนให้กุลบุตรรู้จักประโยชน์ เช่นความสุจริต เป็นเหตุให้เจริญเป็นต้น แล้วสอนกุลกุตรให้ตั้งมั่นในสุจริตเหล่านั้น

๓. การอนุเคราะห์กุลบุตรด้วยน้ำใจอันงามนั้น คืออนุเคราะห์ด้วยการแผ่เมตตาไปในกุลบุตรเพื่อให้เกิดศิริมงคลแก่กุลบุตร เป็นต้น

๔. สมณะจะต้องชี้แจงสั่งสอนกุลบุตรด้วยอรรถธรรมต่าง ๆ ที่กุลบุตรยังไม่เคยฟัง เช่น นำคำสอนของพระพุทธองค์มาเทศนาสั่งสอนเป็นต้น

๕. แม้กุลบุตรจะเคยฟังธรรมนั้น ๆ มาบ้างแล้วก็ตาม สมณะจะต้องอธิบายขยายความข้อธรรมเหล่านั้นให้แจ่มแจ้งกว้างขวางยิ่งขึ้น

๖. สมณะ จะต้องแนะนำให้กุลบุตรประพฤติกรรมดี เช่น ทำอย่างไรจึงได้ไปสวรรค์แล้วสอนให้กุลบุตรตั้งตนอยู่ในทางที่ชอบ คือ บำเพ็ญทาน รักษาศีล เจริญภาวนา เป็นต้น

หลักการคบมิตร

คำว่า "มิตร" แปลว่า ผู้มีความสนิทชิดเชื้อ ผู้มีความรักใคร่ต่อกัน เรามักใช้ประกอบคำว่า "สหาย" เช่นมิตรสหายเป็นต้น มิตรกับสหายมีความหมายต่างกัน คำว่า "สหาย" หมายถึงผู้ไปร่วม ได้แก่ ร่วมกิน ร่วมนอน ร่วมการงานต่อกัน ซึ่งไม่ได้หมายถึงความรักต่อกันก็ได้

การคบมิตรเป็นสิ่งสำคัญในชีวิตของคนเราทุกคน เพราะในโลกปัจจุบันนี้เราอยู่คนเดียวไม่ได้ จำต้องอาศัยซึ่งกันและกัน การคบมิตรจึงเป็นเรื่องสำคัญมากเรื่องหนึ่ง เพราะถ้าคบมิตรดีก็เป็นความสุขความเจริญ ถ้าคบมิตรชั่วก็มีแต่ความเสื่อม ความทุกข์ พระพุทธองค์จึงตรัสถึงการคบมิตรไว้ในข้อแรกของมงคล ๓๘ ประการ ฉะนั้น เราจึงควรศึกษาถึงคุณลักษณะของมิตรเอาไว้เพื่อการคบหาสมาคมต่อไป

ในสิงคาลกสูตร พระพุทธองค์จำแนกมิตรไว้ ๒ ประเภท คือ

๑. มิตรปฏิรูปหรือมิตรเทียม

๒. มิตรแท้

อธิบายความ

มิตรปฏิรูปหรือมิตรเทียมมีลักษณะ ๔ อย่างคือ

๑. เป็นคนปอกลอก

๒. เป็นคนดีแต่พูด

๓. เป็นคนหัวประจบ

๔. เป็นคนชักชวนในทางเสื่อม

๑. ลักษณะคนปอกลอกมี ๔ ประการ คือ

๑) คิดเอาแต่ได้ฝ่ายเดียว คิดชนิดนี้ชอบเอาแต่ของเพื่อนไปฝ่ายเดียว คนชนิดนี้ชอบไปบ้านเพื่อนมือเปล่า แต่เมื่อได้เห็นสิ่งของ ๆ เพื่อนก็ชอบใจ แล้ว

ก็หาอุบายพูดเลียบเคียงต่าง ๆ สุดแท้แต่จะได้ของนั้นมาเป็นของตน ส่วนสิ่งของต่าง ๆ ของตนเมื่อเพื่อนอยากได้บ้างก็หาอุบายพูดจาหลีกเลี่ยงต่าง ๆ เพื่อไม่ให้เสียของเหล่านั้นแก่เพื่อน คนชนิดนี้คิดเอาแต่ได้ฝ่ายเดียว

๒) เสียน้อยคิดเอาให้มาก คนชนิดนี้เมื่อให้ของแก่เพื่อนเล็กน้อย แต่ต้องการของเพื่อนไปมาก ๆ หรือมิฉะนั้นก็ยอมให้ของเลว ๆ เพื่อแลกเอาของดีของเพื่อน เป็นคนเอารัดเอาเปรียบเพื่อนตลอดเวลา

๓) เมื่อมีภัยมาถึงตัวจึงรับทำกิจของเพื่อน คือรับทำกิจของเพื่อนเฉพาะเวลาที่ตนได้รับความทุกข์เท่านั้น เพราะหวังพึ่งเพื่อนให้ช่วยเหลือตนพ้นจากทุกข์ภัยนั้น ๆ แต่เมื่อตนพ้นทุกข์ภัยเหล่านั้นเสียแล้วก็เพิกเฉยเสีย ครั้นเมื่อเพื่อนมีธุระจะต้องอาศัยออกปากให้ช่วยเหลือบ้างก็หาอุบายหลีกเลี่ยงต่าง ๆ

๔) คบเพื่อนเพราะเห็นประโยชน์ตน คือไม่ได้คบกันโดยฐานะมิตรสหาย แต่คบกันโดยมุ่งผลประโยชน์ เช่น เมื่อเห็นว่าผู้ใดผู้หนึ่งมีอำนาจวาสนาหรือมั่งมีพอที่จะเป็นที่พึ่งได้ ก็หาอุบายเข้าไปสนิทสนมเพื่อหวังประโยชน์ แต่เมื่อผู้นั้นสิ้นอำนาจวาสนาหรือเสื่อมจากทรัพย์สมบัติไม่อาจเป็นที่พึ่งของตนได้ก็ตีตนออกห่าง

๒. คนดีแต่พูดมีลักษณะ ๔ ประการ คือ

๑) เก็บเอาของล่วงแล้วมาปราศรัย คือพูดแต่เรื่องที่ล่วงมาแล้ว เช่น มีลาภที่จะแบ่งปันให้เพื่อน แต่ก็ไม่แบ่งปัน แล้วพูดให้เพื่อนเกิดความหวังลม ๆ แล้ง ๆ เป็นต้นว่าเมื่อวานนี้เราได้สิ่งของนั้นมาเราคิดจะแบ่งให้เพื่อน แต่เฝ้ารอเพื่อนก็ไม่เห็นมา เวลานี้หมดเสียแล้ว หรือเพื่อนต้องการสิ่งใดสิ่งหนึ่งมาออกปากขอ ก็พูดว่า เสียใจเพื่อนรัก ถ้าเพื่อนมาตั้งแต่เมื่อวานนี้ก็ได้ วันนี้ไม่มีเสียแล้ว

๒) อ้างเอาของที่ยังไม่มีมาปราศรัย คือพูดปรารภแต่เรื่องอนาคต เช่น มักพูดว่าให้เราถูกลอตเตอรี่รางวัลที่ ๑ เถอะ เพื่อนต้องการให้ช่วยเหลืออย่างไรก็บอก เราจะช่วยเหลือเต็มที่เลย แต่ครั้นเมื่อได้มาจริง ๆ ก็พูดผัดเพี้ยนต่อไปข้างหน้าอีกเรื่อยไป

๓) สงเคราะห์ด้วยสิ่งที่หาประโยชน์มิได้ คือพูดแต่เรื่องที่ไม่มีประโยชน์ เช่นพูดว่า เพื่อนรักปากกาของเรานี่มีเฉพาะอันเดียว ถ้ามีสองด้ามเราจะแบ่งให้เพื่อนด้ามหนึ่ง แต่นี่จนใจจริง ๆ ที่มีด้ามเดียว ครั้นตนมีจริงแม้ตั้งสิบด้ามก็ไม่แบ่งให้

๔) ออกปากพึ่งไม่ได้ คือคอยพูดแสดงความขัดข้องต่าง ๆ ตลอดเวลา เวลาเพื่อนออกปากขอความช่วยเหลือ ก็พูดจาบ่ายเบี่ยงถึงความจำเป็นต่าง ๆ อย่างนั้นอย่างนี้แล้วก็ไม่ให้เพื่อนยืม

ลักษณะคนดีแต่พูดนี้คบไม่ได้

๓. ลักษณะคนหัวประจบมี ๔ ประการคือ

๑) จะทำชั่วก็คล้อยตาม คือเมื่อเพื่อนมาปรึกษาในการทำชั่ว เช่นปรึกษาในทางพนันเป็นต้น แม้ตนจะรู้ว่าชั่ว เมื่อเล่นแล้วก็เกิดโทษ แต่ต้องการประจบเพื่อนให้รักก็ไม่ห้ามปราม ซ้ำยังส่งเสริมว่าดีตาม

๒) จะทำดีก็คล้อยตาม คือเมื่อเพื่อนจะทำความดีมีการกุศล เช่น ทำทาน รักษาศีลเป็นต้น แม้ตนเองจะไม่มีศรัทธาแต่ก็ไม่กล้าคัดค้านเพราะต้องการประจบเพื่อน จึงเออออวยด้วย

๓) ต่อหน้าสรรเสริญ คือ เพื่อนจะพูดหรือแสดงความคิดเห็นอย่างไรก็ตาม ไม่ว่าดีหรือชั่วก็มักคล้อยตาม สรรเสริญยกย่องว่าความคิดของเพื่อนดี

๔) ลับหลังนินทา คือเมื่อลับหลังเพื่อนก็ตั้งหน้านินทาว่าร้ายต่าง ๆ ให้คนอื่นฟังว่าเพื่อนไม่ดีอย่างนั้นอย่างนี้

ลักษณะคนหัวประจบนี้คบไม่ได้

๔. ลักษณะคนชักชวนในทางเสื่อมมี ๔ ประการ คือ

๑) ชักชวนให้ดื่มน้ำเมา คือสุราเมรัย หรือสิ่งเสพติดอื่น ๆ เช่นกัญชา เฮเรอีน เป็นต้น การเสพสิ่งมึนเมาเป็นของไม่ดีทำให้ตั้งตนอยู่ในความประมาท มีแต่โทษ

๒) ชักชวนเที่ยวกลางคืน คือเที่ยวตามสถานเริงรมย์ต่าง ๆ เป็นต้น

๓) ชักชวนให้มัวเมาในการเล่น คือชักชวนให้มัวเมาในการเล่นต่าง ๆ เป็นเหตุให้การงานต่าง ๆ ที่ทำอยู่ต้องเสียไป

๔) ชักชวนเล่นการพนัน คือ ชวนเล่นไพ่ เล่นการพนันอื่น ๆ เป็นต้นว่า เล่นม้า เล่นพนันมวยเป็นต้น

คนที่ชักชวนในทางเสื่อมเหล่านี้ไม่ควรคบ

สรุปความ

มิตรเทียมทั้ง ๔ ประเภทดังกล่าวมานี้ เป็นมิตรปฏิรูป ไม่ควรคบหาสมาคม เพราะจะนำความเสื่อมมาสู่ชีวิตและครอบครัว ควรหลีกทางให้ห่างไกล

มิตรแท้นั้นมี ๔ ประเภท คือ

๑. มิตรมีอุปการะ

๒. มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์

๓. มิตรแนะนำประโยชน์ให้

๔. มิตรมีความรักใคร่

อธิบายความ

๑. ลักษณะของมิตรมีอุปการะ มี ๔ ประการ คือ

๑) ช่วยป้องกันเพื่อนผู้ประมาทแล้ว คือ เมื่อเห็นเพื่อนประมาทเพราะการดื่มน้ำเมาจนขาดสตินอนกลางถนน กลางบ้าน ตามประตู ก็นั่งจนเฝ้าจนกระทั่งเพื่อนสร่างเมามีสติ หรือแม้เพื่อนจะมิได้ประมาทเพราะเมาเหล้า แต่ประมาท

เพราะเมายศ เมาอำนาจ เมาในวัย เมาในความไม่มีโรคก็ตาม ทำให้ตั้งตนอยู่ในความประมาททั้งนั้น มิตรที่ดีจะต้องช่วยป้องกันไม่ให้เพื่อนต้องประสบอันตราย

๒) ช่วยป้องกันทรัพย์สมบัติของเพื่อนผู้ประมาทแล้ว เช่น เห็นเพื่อนทิ้งบ้านเรือนไป หรือเมาสุราจนรักษาบ้านเรือนมิได้ ก็ช่วยป้องกันรักษามิให้โจรผู้ร้ายเข้าปล้นเอาทรัพย์ของเพื่อน แม้มีผู้คิดร้ายยักยอกโกงทรัพย์ของเพื่อนเป็นต้น ก็ช่วยเป็นหูเป็นตาป้องกันให้

๓) เมื่อมีภัยก็เป็นที่พึ่งพำนักได้ เช่น เมื่อมีภัยเกิดขึ้นแก่เพื่อนอย่างหนึ่งอย่างใดก็ช่วยปลอบโยนให้เกิดความอาจหาญ แล้วช่วยกำจัดภัยเหล่านั้นให้หมดไป

๔) เมื่อมีธุระช่วยออกทรัพย์ ให้เกินกว่าที่ออกปาก คือ เมื่อเพื่อนต้องการทรัพย์ ออกปากขอยืมหนึ่งหมื่นบาท ก็ให้เพื่อนถึงสองหมื่นบาทเป็นต้น อย่างนี้เรียกว่าช่วยเหลือเกินกว่าที่ออกปาก แม้การช่วยเหลือในด้านอื่นๆ ก็เช่นกัน

มิตรประเภทนี้ เป็นมิตรแท้ มีอุปการะมาก ควรคบหาสมาคม

๒. ลักษณะมิตรร่วมทุกข์ มี ๔ ประการ คือ

๑) ขยายความลับของตนแก่เพื่อน คือ ไม่บอกความลับอันใดแก่เรื่องที่ควรปกปิดของตนแก่คนอื่น บอกเฉพาะเพื่อนคนเดียวเท่านั้น โดยไม่ปิดบังอำพราง คนที่ร่วมสุข ร่วมทุกข์กันนั้น ย่อมไม่ปิดบังความลับของกันและกัน

๒) ปกปิดความลับของเพื่อนมิให้แพร่งพราย คือ เมื่อได้ทราบความลับของเพื่อนแล้ว ก็ไม่แพร่งพรายให้ผู้อื่นรู้ ช่วยปกปิดความลับไว้

๓) ไม่ละทิ้งในยามวิบัติ คือ เมื่อความวิบัติมาถึงเพื่อน ก็ไม่ละทิ้ง หาทางแก้ไขความวิบัติของเพื่อนด้วยกำลังกาย กำลังความคิด กำลังทรัพย์โดยไม่นิ่งดูดาย

๔) แม้ชีวิตก็สละแทนได้ คือ ในเมื่อเพื่อนมีอันตรายซึ่งอาจถึงแก่ชีวิต ก็เสียสละแทนเพื่อนได้ แม้ว่าชีวิตจะเป็นสิ่งที่ทุกคนหวงแหน แต่มิตรที่แท้ก็สละแทนกันได้ เพื่อนอย่างนี้เรียกว่าเพื่อนตาย คือตายแทนกันได้

มิตรที่มีลักษณะทั้ง ๔ นี้ เป็นมิตรที่ร่วมสุขร่วมทุกข์อย่างแท้จริง จึงควรคบค้าสมาคมด้วย

๓. ลักษณะมิตรแนะนำประโยชน์มี ๔ ประการ คือ

๑) ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว คือ เมื่อเพื่อนประพฤติในสิ่งที่ไม่ดีมีโทษ เช่น กระทำทุจริตต่าง ๆ ก็ชี้แจงให้เพื่อนเข้าใจในความชั่วนั้นว่ามีโทษควรละเสีย เป็นต้น อย่างนี้เรียกว่าห้ามไม่ให้เพื่อนทำความชั่ว

๒) แนะนำให้ตั้งอยู่ในความดี คือ แนะนำเพื่อน ให้ทางกุศลเช่น ประพฤติในสุจริตธรรมประกอบสัมมาอาชีพเป็นต้น การแนะนำเพื่อนให้ตั้งหมั่นในไตรสรณาคมน์ ในศีล ๕ ศีลอุโบสถ อันเป็นความดีเหล่านี้เรียกว่าแนะนำให้ตั้งอยู่ในความดี

๓) ให้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง คือ นำเอาข้อธรรมะที่เพื่อนยังไม่เคยฟังมาเล่าให้ฟัง หรือนำเพื่อนฟังเทศน์ ฟังปาฐกถาตามวัดต่าง ๆ เป็นต้น ตลอดจนการให้ฟังถึงเหตุการณ์ และการประกอบอาชีพที่เป็นสัมมาชีพซึ่งเพื่อนไม่เคยได้ฟังมาก่อน

๔) บอกทางสวรรค์ให้ คือ แนะนำให้เพื่อนทราบถึงทางไปสู่สุคติโลกสวรรค์ เช่น การการบำเพ็ญทาน รักษาศีล เจริญภาวนา เป็นต้น

มิตรที่ลักษณะ ๔ ประการนี้ เป็นมิตรแนะนำประโยชน์ ควรคบหาสมาคม

๔. ลักษณะมิตรที่มีความรักใคร่มี ๔ ประการ คือ

๑) เมื่อทุกข์ก็ทุกข์ด้วย เช่น เมื่อทราบว่าเพื่อนหรือบุตรภรรยาของเพื่อนประสบอันตราย ก็วิตกถึงดุจว่าภัยนั้นเกิดขึ้นแก่ตัวเอง ทุกข์ของเพื่อนก็เหมือนทุกข์ของตน

๒) เมื่อสุขก็สุขด้วย เช่น เมื่อได้ทราบว่าเพื่อนหรือบุตรภรรยาญาติมิตรของเพื่อนได้ลาภยศบริวาร ก็มีใจเบิกบานแช่มชื่นเป็นสุขไปด้วย

๓) โต้เถียงคนที่พูดติเตียนเพื่อน เช่น เมื่อได้ยินใครพูดติฉินนินทาเพื่อนจะโดยชาติตระกูลหรือความประพฤติ การงานก็ตามอันส่อไปในทางไม่ดี ก็อ้างเหตุผลมาชี้แจงช่วยแก้แทนเพื่อน เพื่อให้เขาเหล่านั้นเข้าใจ แล้วเลิกติฉินนินทาว่าร้ายเพื่อน

๔) รับรองคนที่พูดสรรเสริญเพื่อน เช่น เมื่อได้ยินใครพูดใครสรรเสริญเพื่อน ก็ยินดีสนับสนุนส่งเสริมคำพูดนั้นยิ่ง ๆ ขึ้นไป

มิตรแท้ดังกล่าวมานี้ ควรคบหาสมาคมด้วย เพราะทำให้เกิดความสุขความเจริญแก่ตน

โทษของการคบคนชั่วเป็นมิตรมี ๖ ประการ คือ

๑. ทำให้เป็นนักเลงการพนัน
๒. ทำให้เป็นนักเลงเจ้าชู้
๓. ทำให้เป็นนักเลงเหล้า และสิ่งเสพติดอื่น ๆ
๔. ทำให้เป็นคนหลอกลวงด้วยของปลอม
๕. ทำให้เป็นคนโกงเขาซึ่ง ๆ หน้า
๖. ทำให้เป็นนักเลงหัวไม้หรืออันธพาล

กุลบุตรผู้หวังความเจริญแก่ชีวิต จึงไม่ควรคบคนชั่วเป็นมิตร

ความกตัญญูกตเวที

พระพุทธองค์ตรัสว่า บุคคลที่หาได้ยากในโลกมีอยู่ ๒ ประเภท คือ

๑. บุพพการี คือ ผู้ที่อุปการะมาก่อน

๒. กตัญญูกตเวที คือ บุคคลผู้รู้อุปการะของท่านแล้วตอบแทนคุณ

อธิบายความ

๑. บุพพการีบุคคล คือ บุคคลผู้มีอุปการะคุณแก่เรามาก่อนกว่าใคร ๆ ทั้งหมด ได้แก่ มารดาบิดาของเรา เพราะบิดามารดาเป็นผู้ให้กำเนิดแก่เรา เป็นผู้อุปการะเรามาตั้งแต่อยู่ในครรภ์ เมื่อคลอดจากครรภ์ก็ให้การเลี้ยงดู ให้การศึกษามาตามลำดับ ท่านทั้งสองจึงชื่อว่า เป็นผู้มีอุปการะแก่เรามาก่อน

๒. กตัญญู แปลว่า รู้คุณ เช่นรู้ว่าผู้นั้นมีคุณแก่เรามาก่อนกว่าใคร ๆ ทั้งหมด ได้แก่มารดาบิดาของเรา เพราะมารดาเป็นผู้ให้กำเนิดแก่เรา เป็นผู้อุปการะเรามาตั้งแต่อยู่ในครรภ์ เมื่อคลอดจากครรภ์ก็ให้การเลี้ยงดู ให้การศึกษามาตามลำดับ ท่านทั้งสองจึงชื่อว่า เป็นผู้มีอุปการะแก่เรามาก่อน

กตเวที แปลว่า ตอบแทนคุณ เช่นลูกตอบแทนคุณมารดาบิดาด้วยการเลี้ยงดูท่านให้เป็นสุข ศิษย์ตอบแทนครูอาจารย์ด้วยการขวนขวายในการงานเป็นต้น เราตอบแทนคุณต่อประเทศชาติด้วยการเสียสละเพื่อชาติตั้งแต่เสียสละด้วยกำลังทรัพย์บำรุงประเทศชาติสละชีวิตป้องกันชาติ เราตอบแทนคุณพระศาสนาด้วยการทำนุบำรุง ช่วยเผยแพร่สัจจธรรมให้แพร่หลาย ส่งเสริมให้พระสงฆ์ศึกษาธรรมวินัย บำเพ็ญตนเป็นประโยชน์แก่สังคมมนุษย์ เราตอบแทนคุณพระมหากษัตริย์ด้วยความจงรักภักดี

คุณธรรม ๒ ประการนี้ ที่พระพุทธองค์ทรงตรัสว่าหายากในโลกนั้น ก็เพราะว่าบุคคลส่วนมากมีจิตใจตกอยู่ภายในอิทธิพลของกิเลสครอบงำ มุ่งแต่ประ-

โยชน์ของตนฝ่ายเดียว จนขาดความสนใจเหลียวแลผู้อื่น แม้มารดาบิดาของตนซึ่งเป็นผู้มีอุปการะคุณมาก

คนดีที่โลกยกย่อง คือ คนที่รู้อุปการะคุณของผู้อื่น แล้วปฏิการะคือตอบแทนคุณนั้น

(ความพิสดารในเรื่องนี้มีตัวอย่างอยู่ในเรื่องเครื่องหมายของคนดี ซึ่งเขียนโดยท่านอาจารย์ กิตติวุฑฺโฒ ภิกฺขุ)

หลักธรรมที่ทำความกล้าหาญให้เกิดขึ้น หรือ เวสารัชชกรณธรรมมี ๕ อย่าง คือ

๑. ศรัทธา แปลว่า ความเชื่อ คือเชื่อในสิ่งที่ควร ไม่เชื่องมงาย
๒. ศีล แปลว่า ประพฤติกาย วาจา ให้เรียบร้อย
๓. พาหุสัจจะ แปลว่า ความเป็นผู้มีการศึกษามากหรือคงแก่เรียน
๔. วิริยารัมภะ แปลว่า ปรารภความเพียร
๕. ปัญญา แปลว่า รอบรู้ในสิ่งที่ควรรู้

อธิบายความ

คำว่า "ศรัทธา" แปลตามศัพท์ว่า ความเชื่อ แต่ความเชื่อในที่นี้หมายถึงความเชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อ ไม่ใช่เชื่ออย่างงมงายโดยขาดปัญญา บุคคลเราจะมีความกล้าหาญในการประกอบความดีอย่างใดอย่างหนึ่ง จะต้องเป็นผู้มีความเชื่อมั่นในตนเอง และเชื่อมั่นในการกระทำกรรมดีด้วย ฉะนั้น พระพุทธองค์จึงตรัสถึงเรื่องศรัทธาไว้ โดยแยกออกเป็นประเภทดังต่อไปนี้ คือ

๑. ตถาคตโพธิศรัทธา แปลว่า ความเชื่อในการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า คือเชื่อว่าพระพุทธเจ้าตรัสรู้อริยสัจ ๔ ตามความเป็นจริง ผู้ปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้าย่อมพ้นทุกข์ได้จริง พระสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้าประพฤติดีปฏิบัติชอบตามธรรมวินัยจริง ๆ

๒. กรรมศรัทธา แปลว่า เชื่อในการกระทำความดี เช่น เมื่อจะทำ จะพูด จะคิด ก็มีความเชื่อมั่นว่า การกระทำนี้เป็นความดี ก็ตั้งใจกระทำ ไม่เกิดความย่อท้อในการกระทำความดี อันเป็นประโยชน์แก่ตนและบุคคลอื่น ๆ เพราะเชื่อว่าเมื่อทำกรรมดีแล้ว ย่อมได้รับผลดีแน่นอน แม้ผลนั้นจะปรากฏช้าก็ไม่ย่อท้อในการกระทำกรรมดี

เชื่อในการกระทำชั่ว เช่น การทำ การพูด การคิด ในทางที่ชั่วอันจะเป็นเหตุนำความทุกข์ความเสื่อมมาสู่ตนและบุคคลอื่นแล้ว ตนจะต้องได้รับผลแห่งกรรมชั่วนั้นอย่างไม่ต้องสงสัย

๓. วิปากศรัทธา แปลว่า เชื่อในผลของกรรม คือตนจะได้รับทุกข์หรือความสุข ความเจริญหรือความเสื่อมก็ตาม ย่อมเกิดมาจากการกระทำของตนเองทั้งในอดีตและปัจจุบันทั้งสิ้น ไม่มีใครทำให้ เช่น ไม่ใช่อำนาจดวงดาว พระเจ้า พระพรหมทั้งสิ้น แต่เป็นการกระทำของเราเองเชื่อในการเวียนว่ายตายเกิด เชื่อว่านรกสวรรค์มีจริง ชาติหน้ามีจริงเป็นต้น

คำว่า "ศีล" แปลว่า ปกติ คือความประพฤติทางกาย วาจา ให้เป็นปกติเรียบร้อย เช่น การงดเว้นจากการประพฤติชั่วทางกายและวาจาเป็นต้น ผู้ที่มีความกล้าหาญในที่ทุกสถานนั้น จะต้องเป็นผู้มีความประพฤติบริสุทธิ์ มีกายสะอาด วาจาสะอาด ศีลนี้ เมื่อจำแนกโดยประเภทแล้วมีดังนี้ คือ

๑. ศีลของคฤหัสถ์ เช่น ศีล ๕ ศีล ๘

๒. ศีลของภิกษุสามเณร เช่น ศีล ๑๐ ศีล ๒๒๗

คำว่า "พาหุสัจจะ" แปลว่า ความเป็นผู้มีการศึกษามาก มีการสดับตรับฟังมาก หรือมีประสพการณ์ในด้านการงานมาก ความเป็นผู้มีความรู้มากจึงทำให้เกิดความกล้าหาญ แม้การแสดงความคิดเห็น การกระทำ เป็นต้น

คำว่า "วิริยารัมภะ" แปลว่า ปรารภความเพียร คือเป็นผู้มีความพยายามสูง ไม่เป็นคนเกียจคร้านหรือผลัดวันประกันพรุ่ง มีความบากบั่นมั่นคง

ไม่ย่อท้อในการกระทำความดี คนที่มีความเพียรหรือความพยายามสูงเช่นนี้ ย่อมเป็นคนกล้าหาญเป็นผู้มีความสามารถ กล้ารับภาระอันหนักและยากแสนยากได้ ทำให้เป็นผู้นำที่ดีของหมู่คณะ

คำว่า "ปัญญา" แปลว่า ความรอบรู้ หมายความว่า มีความรอบรู้ในวิชาการปฏิบัติการเป็นอย่างดี เมื่อมีความรู้ในด้านวิชาการและปฏิบัติการแล้ว ย่อมมีความกล้าหาญในการกระทำ สามารถรับภารกิจที่ตนรอบรู้ได้ ทั้งยังสามารถใช้ปัญญาของตนปรับปรุงงานต่าง ๆ ให้เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้นไปอีก

หลักปฏิบัติ

— บุคคลที่จะมีความกล้าหาญเชื่อมั่นในตนเอง โดยไม่เกิดความหวาดกลัวในการกระทำกิจการต่าง ๆ นั้น จะต้องประกอบด้วยเวสารัชชกรณธรรมทั้ง ๕ ประการนี้ ในด้านการปฏิบัตินั้น เราต้องมีความเชื่อมั่นในพระรัตนตรัย เชื่อมั่นในกรรมคือ การกระทำ เชื่อมั่นในผลของกรรมคือความเสื่อมและความเจริญซึ่งจะเกิดได้ต้องอาศัยกรรมคือ การกระทำทั้งสิ้น ไม่ใช่มีผู้ใดบันดาลให้เกิด เราเองเป็นผู้บันดาล ในทางปฏิบัตินั้น เราต้องเชื่อมั่นในพระพุทธศาสนา มีความเคารพต่อพระพุทธเจ้า ต่อพระธรรม ต่อพระสงฆ์ เช่น หมั่นไหว้พระสวดมนต์เป็นประจำ เป็นต้น

เชื่อมั่นในการประกอบกรรมดีว่าจะต้องได้รับผลดี เป็นความสุข ความเจริญ เชื่อมั่นว่า ทำกรรมชั่วต้องได้รับผลชั่ว เป็นความทุกข์ความเสื่อม

เชื่อว่า เมื่อเรายังมีกิเลสอยู่ ต้องเวียนว่ายตายเกิดในภพภูมิต่าง ๆ คนที่ทำกรรมดีก็ได้ไปเกิดในภพภูมิที่ดีมีสวรรค์ เป็นต้น คนทำกรรมชั่วก็ต้องไปเกิดในอบาย มีนรก เป็นต้น

— ต้องเป็นคนมีศีล คืองดเว้นจากการฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พูดเท็จ ดื่มเครื่องดองของเมา สิ่งเสพติดทั้งปวง

— ต้องหมั่นศึกษาหาความรู้ในวิชาต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในวิชาการนั้นอย่างถูกต้อง หมั่นสดับตรับฟัง เช่น ฟังเทศน์ ฟังปาฐกถา การโต้วาที อภิปรายทั้งในเรื่องของศาสนาและวิชาการอื่น ๆ

— ต้องมีความเพียรในการศึกษาและทำงานทุกอย่างโดยไม่เกียจคร้าน แม้ลำบากตรากตรำปานใดก็ต้องอดทนทำจนกว่าจะสำเร็จ คิดว่าเราจะพ้นจากความเสื่อม ความทุกข์ยากได้ต้องใช้ความเพียรพยายาม

— ต้องเป็นผู้มีความเฉลียวฉลาดรอบรู้ คนจะฉลาดรอบรู้ได้ต้องเป็นผู้มีการศึกษาดีต้องตั้งใจเรียน ตั้งใจฟัง หมั่นคิดค้นคว้าความจริงอยู่เสมอ หมั่นสอบสวนทวนถามผู้รู้เป็นประจำ เว้นจากคนที่มีปัญญาทราม คนพาล

สรุปความ

ศรัทธา ทำให้เกิดความกล้าหาญในการกระทำความดี โดยไม่หวาดกลัวสิ่งใด ๆ แม้ว่าจะถูกขู่เข็ญมีอุปสรรค ก็ไม่เกิดความท้อถอย ทำให้เป็นคนมีเหตุผล

ศีล ทำให้เกิดความกล้าหาญ ไม่หวาดกลัว เพราะไม่มีความชั่วอันใดจะต้องปกปิดซ่อนเร้นหรือกลัวคนอื่นรังเกียจเหยียดหยาม หรือกล่าวร้ายป้ายโทษให้ ทำให้มีจิตเบิกบาน อาจหาญในที่ประชุมชนทุกแห่ง

พาหุสัจจะ ทำให้มีความกล้าหาญ เพราะเป็นผู้มีความรู้กว้างขวางทำให้บำเพ็ญกิจทั้งปวงได้ถูกต้องเรียบร้อย ด้วยความรอบรู้ของตน ทั้งยังสามารถช่วยแนะนำผู้อื่นที่ยังไม่รู้ไม่เข้าใจให้เกิดความรู้ได้เลย

วิริยารัมภะ ทำให้เกิดความกล้าหาญ เพราะเป็นผู้ชำนาญงาน ทำงานให้สำเร็จลุล่วงไปได้ไม่คั่งค้าง รู้อุบายวิธีทำงานให้ก้าวหน้า ทำให้กล้ารับผิดชอบงานที่ใหญ่ได้และที่ยากได้ กล้ารับอาสาทำงานที่ผู้อื่นไม่กล้ารับได้ ทำให้เป็นผู้เด่นและได้รับการยกย่องสรรเสริญเป็นผู้นำที่ดีของหมู่คณะ

ปัญญา ทำให้รู้จักแก้ไข ปรับปรุง ริเริ่ม ทำงานที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม ทำให้ใช้ความเพียรพยายามในทางที่ถูก รู้จักทางเสื่อม ทางเจริญ เว้นในสิ่งที่เสื่อม กระทำในสิ่งที่มีความเจริญ

ธรรมะทั้ง ๕ ข้อนี้ แต่ละข้อทำให้ผู้ปฏิบัติตามกล้าหาญในการประกอบกรณียกิจ โดยไม่ย่อท้อเมื่อมีอยู่ในบุคคลใดรวมกันเป็นสมาคมแล้ว ย่อมส่งเสริมสนับสนุนให้ผู้นั้นมีสมรรถภาพ กล้าหาญในการประกอบสิ่งที่เป็นคุณ เป็นประ-โยชน์แก่ส่วนรวม จึงควรอบรมให้เกิดมีขึ้นในตัวเราทุกคน จะได้ทำให้ชีวิตมีความเจริญก้าวหน้ายิ่ง ๆ ขึ้นไป

ปฏิกจฺเจว ตํ กยิรา ชญฺญา หตมตฺตโน

รู้ว่าการใดเป็นประโยชน์แก่ตน พึงรีบทำการนั้นเทียว

น สนฺติ กามา มนุเชสุ นิจฺจา.

กามทั้งหลายที่เที่ยง ไม่มีในมนุษย์.

กาเมหิ โลกมฺหิ น หตฺถิ ติตฺติ.

ความอิ่มด้วยกามทั้งหลาย ไม่มีในโลก.

นตฺถิ กามา ปรํ ทุกฺขํ.

ทุกข์อื่นจากกาม ย่อมไม่มี.

นตฺถิ ตณฺหสมา นที.

แม่น้ำเสมอด้วยตัณหา ไม่มี

ความสำคัญ
ในกระแสพระราชดำรัสที่พระราชทาน
ณ พุทธสมาคมแห่งประเทศไทยฯ เมื่อ ๒๖ พฤศจิกายน ๒๕๑๓

โดย — นายอุทัย บูรณเสมภพ

ความเรียงเรื่องนี้ อุบัติขึ้นด้วยเหตุที่คณะกรรมการ พุทธสมาคมแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์ได้จัดให้มีการประชุมใหญ่ประจำปี พุทธศักราช ๒๕๑๓ ขึ้น เมื่อวันที่ ๒๖ พฤศจิกายน ๒๕๑๓ ณ อาคารห้องประชุมพุทธสมาคมแห่งประเทศไทย ในการนี้ คณะกรรมการฯ ได้กราบบังคมทูลอัญเชิญพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จมาประทับ ณ ท่ามกลางที่ประชุมใหญ่แห่งมวลพุทธศาสนิกชน ซึ่งประกอบด้วยผู้แทนและผู้สังเกตการณ์สมาคมพุทธศาสนาทั่วราชอาณาจักร เป็นอาทิ บรรดาผู้แทนและผู้สังเกตการณ์ของสมาคมพุทธศาสนาทั่วราชอาณาจักร ได้มาประชุมพร้อมกันอยู่เฉพาะพระพักตร์ ในขณะนั้นมีจำนวน ๓๒๑ คน เป็นจำนวนสมาคม ๖๐ สมาคม สถาบันการศึกษา ๗ สถาบัน และวิทยากรจากหน่วยราชการต่าง ๆ รวม ๕ แห่ง

ณ โอกาสนั้น ศาสตราจารย์ สัญญา ธรรมศักดิ์ นายกพุทธสมาคมแห่งประเทศไทย ฯ ได้กราบบังคมทูลให้ทรงทราบถึงความปีติของมวลพุทธศาสนิกชนที่มาร่วมประชุม ณ ที่นั้น ว่า ในวาระมหามงคลดิถี ที่พระองค์ท่านได้ทรงพระมหากรุณาเสด็จมาประทับ ณ ท่ามกลางที่ประชุมใหญ่แห่งมวลพุทธศาสนิกชนครั้งนี้ บรรดาพุทธศาสนิกชนต่างสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณอันใหญ่หลวงครั้งนี้เป็นล้นพ้นนับว่า ก่อให้เกิดความอบอุ่นใจแก่มวลพุทธศาสนิกชนยิ่งนัก และท่านนายกพุทธสมาคมแห่งประเทศไทยฯ ได้กราบบังคมทูลถึงวัตถุประสงค์ของสมาคมทั้งหลายเหล่า

นี้ ว่ามีอยู่ในลักษณะเดียวกัน คือ มีวัตถุประสงค์อันสำคัญยิ่ง เพื่อศึกษา เผยแพร่ และส่งเสริมเชิดชูหลักธรรมแห่งพระพุทธศาสนา โดยรับใช้คณะสงฆ์ด้วยการส่งเสริม ช่วยเหลืองานด้านชักจูง แนะนำให้ประชาชนที่ยังไม่มีความสนใจในหลักธรรม ให้บังเกิดความสนใจให้มากที่สุด และในปัจจุบันนี้ งานของพุทธสมาคมฯ มุ่งหนักไปในทางเผยแพร่หลักธรรมแห่งพระพุทธศาสนาแก่เยาวชน ซึ่งเป็นงานที่สำคัญมากในเมื่อมองไปในกาลข้างหน้าของชาติไทย

ในตอนท้ายแห่งการกราบบังคมทูลนั้น ท่านนายกพุทธสมาคม ฯ ได้กราบบังคมทูลว่า บรรดาพุทธศาสนิกชนทั้งหลายซาบซึ้งอยู่แก่ใจทั่วกันว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระบรมราชินีนาถ และสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ทรงเป็นพุทธมามกะที่บริสุทธิ์บริบูรณ์ ทรงรอบรู้ในหลักธรรมแห่งพระพุทธศาสนา และทรงมีพระศรัทธาปสาทะเป็นที่ยิ่ง อีกทั้งยังทรงสนพระทัยและห่วงใยในเยาวชนของชาติอยู่เป็นอย่างมาก จึงขอพระราชทานพระมหากรุณาได้โปรดเกล้าพระราชทานกระแสพระบรมราโชวาท ในอันที่จะยังให้พุทธศาสนิกชนทั้งหลายน้อมรับใส่เกล้าใส่กระหม่อม เพื่อเป็นแนวทางให้สามารถดำเนินงานในการเผยแพร่หลักธรรมแห่งพระพุทธศาสนาให้เข้าถึงเยาวชน สำเร็จลุล่วงไปสมดังมโนรถปราถนาต่อไป

เมื่อท่านนายกพุทธสมาคมแห่งประเทศไทย ฯ กราบบังคมทูลจบลงแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระราชทานพระมหากรุณา โดยทรงพระราชทานพระราชดำรัสท่ามกลางที่ประชุมดังกล่าว และในตอนท้ายแห่งพระราชดำรัสนั้น พระองค์ได้ทรงขมวดปมไว้ว่า "ข้าพเจ้าขอฝากให้ที่ประชุมนำข้อคิดทั้งนี้ไปวิเคราะห์และวิจารณ์ต่อไป" ด้วยพระราชดำรัสดังกล่าวนี้ จึงเป็นเหตุให้พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย ฯ น้อมรับกระแสพระบรมราโชวาทนั้น ใส่เกล้าใส่กระหม่อมเป็นแนวทางนำมาวิเคราะห์ โดยจัดให้มีการประกวดความเรียงขึ้นนี้ เพื่อเป็นการเฉลิมฉลองพระเกียรติยศพระเกียรติคุณแห่งพระองค์ท่าน ในโอกาสที่พระองค์ได้เสด็จเฉลิง-

ถวัลย์ราชสมบัติมาครบ ๒๕ ปี ในวันที่ ๙ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๑๔ นี้ ทั้งนี้ด้วยความสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณเป็นล้นพ้น ที่ได้ทรงบำเพ็ญคุณประโยชน์อันใหญ่หลวงให้แก่พระพุทธศาสนา ประชาชน และประเทศชาติเป็นเอนกประการ

เพื่อให้ความเรียงฉบับนี้มีความสมบูรณ์ยิ่ง จึงจำเป็น ต้องอัญเชิญพระราชดำรัสที่ทรงพระราชทานในการเสด็จ ฯ พุทธสมาคม แห่งประเทศไทย ฯ เมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๒๖ พฤศจิกายน ๒๕๑๓ มาให้ปรากฏ ณ ที่นี้เป็นอันดับแรก ดังต่อไปนี้

พระราชดำรัส

พระราชทานในการเสด็จ ฯ พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย ฯ
วันพฤหัสบดีที่ ๒๖ พฤศจิกายน ๒๕๑๓

ข้าพเจ้ายินดีมาก ที่ได้มาเยี่ยมพุทธสมาคมแห่งประเทศไทย และได้มาพบกับท่านทั้งหลายในโอกาสนี้ ทั้งขอขอบใจที่จัดการต้อนรับเป็นการพิเศษอย่างที่ไม่มีใครเคยทำ แต่การที่จะต้องพูดกับที่ประชุมนี้ ด้วยเรื่องของพระพุทธศาสนา มีข้อทำให้ลำบากใจอยู่มาก เพราะพุทธศาสนาเป็นสิ่งสูงสุด สำคัญที่สุด และไม่สมควรอย่างยิ่ง ที่จะนำมาอภิปรายให้ผิดพลาดคลาดเคลื่อนแม้แต่น้อยด้วยประการใด ๆ จึงจำเป็นต้องแถลงแต่ต้นว่า ข้าพเจ้าจะแสดงความคิดเห็นมากมายไปไม่ได้ กับจะต้องไม่รับรู้ในข้อที่นายกพุทธสมาคม เกณฑ์ให้แสดงโอวาทแก่ผู้ที่นี่ว่าเป็น "ผู้รู้" ต่อหน้าพระมหาเถระ และไม่รับรู้ ในหัวข้อที่ให้พูดถึงเฉพาะแต่การเผยแพร่หลักธรรมแก่เยาวชน เพราะมีความรู้สึกอยู่ว่า การเผยแพร่พระพุทธศาสนานั้น มุ่งให้เกิดประโยชน์แก่มหาชน และเมื่อหลักธรรมเข้าถึงมหาชนแล้วก็ย่อมแผ่ถึงเยาวชนด้วย

คำว่า "ศาสนา" ตามที่ใช้ทุกวันนี้ เป็นที่เข้าใจกันว่าใช้ตรงกับคำ Religion ในภาษาอังกฤษ ซึ่งหมายถึงคำสั่งสอนที่มาจากเบื้องบน ส่วนวิธีการสั่งสอนก็คือ "สั่ง" และ "สอน" ให้ปฏิบัติ โดยถือว่าคำสั่งสอนนั้นมาจากเบื้องบน ยุติได้ว่าถูกต้องเที่ยงแท้แล้ว จึงทำตามได้ทีเดียว ถ้าว่าตามนี้ พระพุทธศาสนาก็ไม่เข้าหลักเป็นศาสนา เพราะเนื้อหาสาระและกฎเกณฑ์ของพระพุทธศาสนา เกิดขึ้นจากการค้นหาความจริงของชีวิตด้วยปัญญามนุษย์ พระพุทธศาสนาแสดงความจริงของชีวิต แสดงทางปฏิบัติที่จะให้บรรลุความสุขสูงสุดของชีวิต มีวิธีการสั่งสอนที่ยึดหลักเหตุและผล ว่าทุกสิ่งเกิดจากเหตุ ผู้ใดประกอบเหตุอย่างไร เพียงใด ก็ได้ผลอย่างนั้น เพียงนั้น หากจะถามว่าพระพุทธศาสนาเป็นอะไร ก็ต้องตอบว่า โดยเนื้อหา ที่เป็นเรื่องความจริงของชีวิต พระพุทธศาสนาเป็นปรัชญา โดยวิธีการสอนที่ยึดหลักเหตุผล พระพุทธศาสนาเป็นศาสตร์ หรือพูดให้ชัดลงไปอีกก็เป็นวิทยาศาสตร์ เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงมีความเห็นว่า การสอนพระพุทธศาสนาที่ถูกต้อง คือการสอนให้คนสามารถพิจารณาขุดค้นหาหลักธรรมะจากชีวิต และนำหลักธรรมะนั้นมาปฏิบัติให้เป็นประโยชน์

เรื่องวิธีการสอนธรรมะ หรือที่พุทธสมาคมใช้คำว่า "เผยแพร่หลักธรรมแห่งพระพุทธศาสนา" ให้เข้าถึงบุคคลประเภทต่าง ๆ นั้น ความจริงมีปรากฏอยู่อย่างสมบูรณ์ในคัมภีร์ มีทั้งที่กล่าวไว้โดยตรงและโดยอ้อม ทั้งที่กล่าวโดยสรุปและโดยละเอียดพิสดาร ซึ่งเชื่อว่าท่านทราบกันดีอยู่แล้ว ว่าเป็นหลักวิชา ที่นำมาปฏิบัติได้ผลจริง ๆ ได้อย่างแน่นอน

ผู้มีปัญญา ที่ปรารถนาจะช่วยผู้อื่น จะต้องพยายามศึกษาพิจารณาเลือกสรรวิธีการนั้น ๆ จากตำรา นำมาใช้ นำมาสอนให้เหมาะแก่บุคคล แก่กาลสมัย และแก่สภาพการณ์ ในปัจจุบันคนที่เรียกว่าเป็นคนสมัยใหม่นั้น ยึดหลักเหตุผลเป็นสำคัญ การสอนคนสมัยใหม่ จะต้องนำเหตุผลที่มีอยู่ในคัมภีร์มาพิจารณา และหยิบยกแต่เฉพาะเนื้อหามาอธิบาย การสอนให้ปฏิบัติตามแบบฉบับเฉย ๆ

โดยปราศจากเหตุอันสมควร จะทำให้เกิดความรู้สึกว่า "ถูกอบรม" และ "ถูกบีบบังคับ" จนหมดความสนใจ

หน้าที่ของท่านในการเผยแพร่หลักธรรมในพระพุทธศาสนา จึงอยู่ที่การเลือกเฟ้นข้อธรรมะและเลือกเฟ้นวิธีการสอน การใช้คำพูดที่เหมาะ อธิบายหลักธรรมะเทียบเคียงกับตัวอย่างที่เป็นจริง จนเห็นชัดเจนได้ตามสภาพจิตใจของคนสมัยปัจจุบัน เพื่อช่วยให้แต่ละคนสามารถค้นหาและเข้าใจข้อธรรมะ ซึ่งจะนำมาใช้เป็นหลักการในการดำเนินชีวิตได้อย่างเหมาะสมตามฐานะของตน ๆ

ข้าพเจ้าขอฝากให้ที่ประชุมนำข้อคิดทั้งนี้ไปวิเคราะห์และพิจารณ์ต่อไป ขออวยพรให้กิจการของพุทธสมาคมแห่งประเทศไทยเป็นปึกแผ่นมั่นคง สามารถทำประโยชน์ จรรโลง พระศาสนาและชาติบ้านเมืองได้ โดยกว้างขวางและแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น

จากกระแสพระราชดำรัสที่ปรากฏข้างบนนี้ อาจจำแนกเป็นประเด็นสำคัญ ๆ ตามลำดับไปดังนี้

ข้อที่หนึ่ง พระพุทธศาสนาเป็นสิ่งที่สูงสุด และสำคัญที่สุด การที่พระองค์ทรงเน้นให้เห็นความสำคัญในเบื้องต้น เช่นนี้ ก็เพราะทรงซาบซึ้งเป็นอย่างดีว่า พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ นั้น เป็นสิ่งที่พระพุทธองค์ทรงค้นคว้าด้วยความยากลำบาก และข้อธรรมะเหล่านั้น เป็นสิ่งที่บรรพชิตทั้งหลายต่างยอมรับนับถือโดยมิอาจโต้แย้งได้เลย โดยยอมรับทั่วกันว่า เป็นสิ่งที่มวลมนุษย์ไม่เลือกชั้นวรรณะ จะได้อาศัยเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางใจ ในการดำเนินชีวิตของตน ๆ ให้เป็นไปพร้อม เพื่อเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนัด เพื่อระงับ เพื่อสงบ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อรู้พร้อม และเพื่อนิพพาน คือเพื่อความดับสนิทในที่สุด เนื่องจากคำว่า นิพพาน นี้ ไม่มีปรากฏในลัทธิอื่น ๆ เลย จึงเป็นเครื่องแสดงให้เห็นเด่นชัดว่า ธรรมะที่พระพุทธองค์ทรงค้นพบนี้ เป็นธรรมะที่พระศาสดาองค์อื่น ไม่

สามารถค้นพบได้ นอกจากไม่สามารถค้นพบได้แล้ว ยังไม่สามารถขุดค้นคำสอนอื่น ๆ เพื่อลบล้างธรรมะอันสูงสุดข้อนี้ได้อีกด้วย แม้กาลเวลาจะล่วงมาจนบัดนี้ได้ ๒๕๕๙ ปี (๔๕+๒๕๑๔) แล้วก็ตาม ด้วยเหตุนี้จึงไม่เป็นการประหลาดแต่อย่างใดในการที่จะกล่าวว่า ธรรมะของพระองค์เป็นธรรมะที่ชนะที่สุดในโลก และเป็นคำสอนสุดท้ายของโลก

อนึ่ง ที่กล่าวว่า ธรรมะที่พระพุทธองค์ค้นพบด้วยความยากลำบากยิ่งนั้น ก็เพราะมีข้อเท็จจริงในพระพุทธประวัติว่า เมื่อพระสิทธัตถะ ดำรงพระชนม์เป็นบัณฑิตในกองสุขอยู่จนพระชนม์มายุได้ ๒๙ พรรษาแล้ว วันหนึ่ง ขณะที่พระองค์ทรงประพาสพระราชอุทยาน ก็ได้ทรงพบ คนแก่ คนเจ็บ และคนตาย ทำให้เกิดความสังเวช และสลดพระราชหฤทัยยิ่งนัก และทำให้พระองค์ทรงคิดได้ว่า ตลอดกาลเวลาที่ผ่านมานั้น พระองค์ ได้เสวยความสุขอย่างเหลือเฟือ ทรงรู้สึกเบื่อหน่ายในโลกียสุขนั้น ๆ และทรงคิดไตร่ตรองหาทางแก้ไข และต่อมา ได้ทรงเห็นสมณะก็เกิดความพอพระราชหฤทัยเมื่อทราบว่าสมณะคือผู้ที่พยายามแก้ไขความแก่ ความเจ็บ และความตาย ด้วยเหตุฉะนี้พระองค์ จึงตัดสินพระทัยลอบหนีพระราชบิดาและพระชายา ออกบวชเพื่อแสวงหาทางตรัสรู้

เมื่อได้บวชเป็นบรรพชิตแล้ว พระสิทธัตถะได้เสด็จไปยังสำนัก อาฬารดาบส เมื่อไปถึงสำนักแล้ว พระสิทธัตถะได้กล่าวว่า "ท่านกาลามะ เราอยากประพฤติพรหมจรรย์ในธรรมวินัยนี้ด้วย" อาฬารดาบส จึงกล่าวตอบรับว่า "อยู่เถิด ท่านผู้มีอายุ ธรรมนี้ เป็นเช่นนี้ ๆ คือกล่าวถึง ญาณวาทและเถรวาท และอาฬารดาบส ได้ประกาศให้ทราบถึงอากิญจัญญายตนะ (อรูปพรหมชั้นที่ ๓. สมาบัติทั้งเจ็ด ในที่นี้คือ รูปฌาน ๔ และ อรูปฌาน ๓) ต่อไปอีกว่า ถ้าบุรุษใดเข้าใจความแล้ว ไม่นานเลย จงทำให้แจ้ง บรรลุได้ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ทั่วถึงลัทธิของอาจารย์ตน" พระสิทธัตถะทรงเข้าใจได้อย่างฉับไวโดยเกิดความรู้สึกแก่พระองค์เองว่า "ศรัทธา, วิริยะ, สติ สมาธิ และปัญญา จักมีแต่พระอาฬารดาบส ผู้เดียวก็หาไม่ แต่พระองค์ก็มีหลักธรรมนี้อยู่พร้อมแล้ว" พระองค์ได้เกิดความรู้สึกต่อไปว่า "ก็ธรรมะนี้จะได้เป็น

ไปพร้อมเพื่อเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนัด เพื่อระงับ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อรู้พร้อม เพื่อนิพพาน ก็หาไม่ แต่เป็นไปเพียงเพื่อการบังเกิดใน อากิญจัญญายตนภพ เท่านั้นเอง" เมื่อเห็นโทษในสมาบัติทั้งเจ็ดเพียงเท่านั้น จึงไม่พอพระทัย แล้วหลีกไปเสีย

เมื่อจากสำนักอาฬารดาบสไปแล้ว พระสิทธัตถะ ได้เสด็จสู่สำนักอุทกดาบสต่อไป และเมื่อไปถึงก็ตรัสข้อความฝากพระองค์เข้าเรียนธรรมะต่ออุทกดาบส เช่นเดียวกับได้ตรัสแก่อาฬารดาบสดังกล่าวแล้ว และจากสำนักอุทกดาบสนี้ พระสิทธัตถะก็ได้ทรงศึกษาเพียงเพื่อการบังเกิดใน เนวสัญญานา สัญญายตนภพ คือ อรูปฌานที่ ๔ สมาบัติแปด ได้แก่ รูปฌาน ๔ อรูปฌาณ ๔ เมื่อเห็นโทษในสมาบัติทั้งแปดแล้ว ยังไม่เป็นที่พอพระทัยเช่นกัน จึงหลีกไปเสียจากที่นั่น แล้วพระองค์ก็ได้ทรงค้นคว้าหลักธรรมด้วยพระองค์เอง เพื่อให้ได้ธรรมอันพร้อม เพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนัด เพื่อรำงับ เพื่อสงบ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อรู้พร้อม และเพื่อนิพพาน อันนับว่าเป็นธรรมะที่ประเสริฐสุดแห่งโลก

การค้นคว้าหาหลักธรรมด้วยพระองค์เอง เพื่อให้ได้มาซึ่งหลักธรรมอันประเสริฐ จนบรรลุถึงพระสัมมาสัมโพธิญาณได้เป็นสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น พระองค์ได้ปฏิบัติไปหลายวิธี เช่น ทรงตริตรึก เพื่อตรัสรู้ ทรงเที่ยวแสวงเพื่อตรัสรู้ ทรงคอยควบคุมวิตก ทรงกำหนดสมาธินิมิต ทรงคอยกันจิตจากกามคุณในอดีต ทรงคิดค้นวิธีแห่งอิทธิบาท ทรงคิดค้นเรื่องเบญจขันธ์ ทรงแสวงเนื่องด้วยเบญจขันธ์ ทรงค้นลูกโซ่แห่งทุกข์ ทรงพยายามในญาณทัศนะเป็นขั้น ๆ ทรงทำลายความขลาด ธรรมที่ทรงอบรมอย่างมาก วิหารธรรมที่ทรงมีอยู่มากที่สุด ทรงพยายามในเนกขัม-จิตและอนุปุพพวิหารสมาบัติ และทรงอธิษฐานความเพียร เป็นต้น พระองค์ได้ใช้เวลาเพื่อการนี้อยู่นานถึง ๖ ปี กล่าวคือ พระองค์สำเร็จเป็นสัมมาสัมพุทธเจ้าเมื่อมีพระชนมายุได้ ๓๕ พรรษา

เมื่อพระองค์ได้ทรงปฏิบัติด้วยวิธีต่าง ๆ ดังกล่าวมาแล้วจนถึง การทรงพยายามในเนกขัมจิต และอนุปุพพวิหารสมาบัติ คือการสงัดจากกามและอกุศลกรรม

ทั้งหลายแล้ว พระองค์จึงประสบการบรรลุฌานทั้ง ๔ อันได้แก่ ปฐมฌาน, ทุติฌาน, ตติฌาน และ จตุตถฌาน ตามลำดับ เมื่อบรรลุฌานทั้ง๔ แล้ว พระองค์ได้ทรงน้อมจิตไปเฉพาะต่อบุพเพนิวาสานุสสติญาณ จนเป็นเหตุให้พระองค์ได้หยั่งรู้ถึงญาณทั้งสาม ซึ่ง พระองค์ตรัสเรียกญาณนั้น ๆ ว่า "วิชชา"

ญาณทั้งสามหรือวิชชาทั้งสาม ที่ทำให้พระองค์สำเร็จนั้น คือ

ญาณที่หนึ่งรู้ว่าสรรพสิ่งทั้งหลาย เป็นแต่เพียงสภาวธรรม หามีตัวตนไม่ และประกอบด้วยส่วนต่าง ๆ มาชุมนุมกันเข้า คนเราเป็นองค์ประกอบแห่งขันธ์ หรือส่วนประกอบห้าประการ ขันธ์ชนิดแรก คือ รูป ได้แก่ธาตุ ๔ มี ดิน น้ำ ลม ไฟ ขันธ์ต่อไป คือ เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ อันเป็นปรากฏการณ์ส่วนจิต ผู้ไม่รู้ย่อมถือเอาขันธ์ทั้งห้าเป็นตัวตน แต่พระองค์ทรงเห็นชัดว่า หาใช่ตัวตนไม่

ญาณที่สอง ทรงเห็นเป็นสัจจธรรมว่า ขันธ์ทั้งหลายไม่เที่ยง มีความแปรปรวนเกิด ๆ ดับ ๆ มีดี มีเลว มีงาม ไม่งาม เป็นสุข เป็นทุกข์ ทั้งนี้เพราะมีกรรมเป็นเหตุ พระองค์ทรงเห็นตรงนี้ว่า กรรมที่คนเราทำต่างหากมีความเป็นไปของเขา คือคนเรามีกรรมเป็นของตนนั่นเอง

ญาณที่สาม จึงทรงหยั่งรู้ว่า ขันธ์ทั้งหลายมีความเกี่ยวเนื่องเป็นเหตุผลติดพันกันไป ผลย่อมเกิดมาแต่เหตุ และเหตุก็ก่อให้เกิดผล จึงทรงพิจารณาถึงความทุกข์ที่พระองค์ต้องการกำจัด แล้วต่อมาทรงค้นพบอริยสัจจ์ ๔ ประการ ว่าทุกข์เป็นอย่างไร อะไรก่อให้เกิดทุกข์ ทุกข์ดับไปได้อย่างไร และทางกำจัดทุกข์เป็นอย่างไร สำหรับข้อท้ายนี้พระองค์ทรงค้นพบวิธีปฏิบัติธรรม อันเรียกชื่อว่า อริยมรรค เมื่อพระองค์ทรงทราบเช่นนี้ จิตก็พ้นจากเครื่องเศร้าหมองทั้งปวง อุปทานของพระองค์ก็หมดไป เกิดความสว่างแห่งปัญญาขึ้นมาแทน

การที่ข้าพเจ้า จำต้องนำเอา พุทธประวัติตอน เสด็จออกบรรพชา จนถึงสำเร็จเป็นพระอรหันต์มากล่าวไว้พอเป็นสังเขปเช่นนี้ ก็เพื่อให้ท่านทั้งหลายได้ทราบว่า การที่ พระพุทธองค์ได้ตรัสรู้นั้น พระองค์ได้ทรงเพียรพยายามด้วยสมาธิอันแน่วแน่

ประกอบด้วยพระวิริยะ อุตสาหะอย่างยิ่ง นับว่าทรงค้นพบหลักธรรมอันประเสริฐ ด้วยปัญญาของพระองค์ประกอบด้วยเหตุและผลที่ละเอียดอ่อนลึกล้ำเป็นที่สุด สมดังพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ว่า พระพุทธศาสนาเป็นสิ่งสูงที่สุด และสำคัญที่สุด ดังกล่าวมาแล้ว เมื่อได้กล่าวเน้นให้เห็นความประเสริฐที่สุดในโลก เช่นนี้แล้ว การที่จะกล่าวอภิปราย หรือ บรรยายสิ่งใด ๆ อันเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา จึงต้องกระทำด้วยความระมัดระวังอย่างยิ่งยวด เพื่อจะได้ไม่กระทำการใด ๆ ที่เป็นไป ในลักษณะระบายสีที่ผิดพลาดลงไปในชีวประวัติของพระพุทธองค์ ในเมื่อจะเปรียบเทียบ หรืออ้างถึง เมื่อทำได้ดีที่สุดเช่นนี้แล้ว จึงจะนับว่าเป็นบุคคลที่จะทำการเผยแพร่ธรรมะของพระพุทธองค์ หรือเรื่องราวของพระพุทธองค์ให้แพร่หลายได้ดีที่สุด

ข้อที่สอง การเผยแพร่พระพุทธศาสนานั้น มุ่งให้เกิดประโยชน์แก่มหาชน และเมื่อหลักธรรมเข้าถึงมหาชนแล้วก็ย่อมแผ่ถึงเยาวชนด้วย

ข้อความในพระราชดำรัสประโยคนี้ ตรงกับคำประกาศของพระพุทธองค์ ที่ได้ประกาศแก่พระสาวก ในโอกาสแรกที่จะให้สาวกของพระองค์ แยกย้ายกันไปประกาศพระศาสนาแก่มหาชน โดยพระพุทธองค์ได้ประกาศว่า " - - ฯ ล ฯ - - ท่านทั้งหลายจงเที่ยวไปในชนบทเพื่อประโยชน์สุขแห่งชนเป็นอันมาก - - - - จงแสดงธรรมอันประกอบด้วยคุณในเบื้องต้น ท่ามกลาง และเบื้องสุด พร้อมด้วยอรรถะ และ พยัญชนะ จงประกาศพรหมจรรย์อันบริสุทธิ์ และสมบูรณ์ออกไปโดยสิ้นเชิง - - ฯ"

เนื่องจากพระพุทธองค์ ได้ทรงตั้งพุทธปณิธานไว้อย่างแน่วแน่ว่า เมื่อพระองค์ได้ตรัสรู้เป็นพระอรหันตแล้ว พระองค์จักดำรงพระชนม์อยู่ เพื่อจะได้ประกาศพระพุทธศาสนา ให้แพร่หลายออกไปเพื่อ ยังประโยชน์ให้เกิด แก่การดำเนินชีวิตของมวลมนุษย์ในโลกนี้ที่ยังหลงงมงายอยู่ในกิเลส ให้ประสบกับแนวทางที่จะหลุดพ้นจากความทุกข์ได้โดยทั่วกัน ด้วยเหตุนี้พระพุทธองค์ได้ทรงนั่งเสวยวิมุตติสุขอยู่ใต้ร่มโพธิ ร่มไทร ร่มจิก อันชื่อว่ามุจจลินท์ และร่มไม้เกต อันได้นามว่า

ราชายตนะ แห่งละ ๗ วันแล้ว พระองค์ได้ทรงย้ายไปประทับใต้ร่มไม้ไทรชื่ออชปาลนิโครธ นั้นอีก คราวนี้ทรงพิจารณาเห็นว่า ธรรมที่พระองค์ทรงค้นพบนั้นเป็นธรรมอันล้ำลึก ยากที่บุคคลในบ่วงกามจะทราบได้โดยง่าย เพราะทรงทราบด้วยพระปัญญาว่า มหาชนทั้งหลายในโลกนี้ ย่อมประกอบด้วยบุคคลผู้มีกิเลสน้อยเบาบางก็มี มีความเพียรน้อยก็มี มีความเพียรมากก็มี เรียนรู้ได้เร็วก็มี เรียนรู้ได้ช้าก็มี เปรียบเหมือนดอกบัวที่อยู่ใต้น้ำก็มี ปริ่มน้ำก็มี พ้นผิวน้ำไปก็มี ฉะนั้น พระองค์จึงทรงเห็นว่า ควรแสดงธรรมจากต่ำไปหาสูงเป็นลำดับไป แล้วพระองค์จึงเสด็จจาริกไปในชนบทต่าง ๆ เพื่อประกาศธรรมอันประเสริฐสุดแก่พศกนิกรทุกชั้น วรรณะ

ในชั้นแรก พระองค์ทรงปรารภถึง สหบรรพชิตก่อน คือ อาฬารดาบสกับอุทกดาบส ดังกล่าวถึงมาแล้ว พระองค์จึงเสด็จไปโปรดดาบสทั้งสองนั้น แล้วจึงจาริกต่อไปเพื่อแสวงหาเบญจวัคคีย์ ถึงป่าอิสิปนมฤคทายวัน แขวงเมืองพาราณสีได้ทรงพบเบญจวัคคีย์ทั้งห้าในวันขึ้น ๑๔ ค่ำเดือน ๘ พอวันรุ่งขึ้นเป็นวันอาสาฬหบุรณมี สมเด็จพระศาสดา จึงตรัสปฐมเทศนาแก่ปัญจวัคคีย์ โดยแสดงถึงผลร้ายของกิเลสตัณหาที่ก่อให้เกิดทุกข์ พระองค์ทรงเทศนาถึงอริยสัจจ์ ๔ แล้วทรงอ้างว่าด้วยการค้นพบสัจจธรรมดังกล่าวนี้เอง พระองค์จึงทรงหลุดพ้นแล้วจากกิเลสตัณหาทั้งปวง

ระหว่างที่พระศาสดาแสดงธรรมอยู่ โกณฑัญญะ หนึ่งในห้าของเบญจวัคคีย์ก็คิดได้ว่า "สิ่งใดมีความเกิดเป็นธรรมชาติ ย่อมมีความดับเป็นธรรมชาติ" พระ–พุทธเจ้าทรงทราบจึงเปล่งวาจาว่า "โกณฑัญญะ รู้แล้วหนอ จงมาเป็นภิกษุเถิดท่านจงประพฤติพรหมจรรย์ ตามหลักธรรมอันเราได้กล่าวไว้ดีแล้ว เพื่อให้บรรลุถึงที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบเถิด และขนานนามโกณฑัญญะ ว่า "อัญญาโกณฑัญญะ" นับได้ว่า อัญญาโกณฑัญญะ ได้เป็นพระภิกษุองค์แรกในพระพุทธศาสนา และต่อมาท่านวัปปะ ท่านภัททิยะ ท่านมหานาม ท่านอัสสชิ ก็เห็นธรรมอย่างโกณฑัญญะ

บ้าง จึงทูลขออุปสมบทอีก พระพุทธองค์ก็คงทรงอนุญาต จึงมีพระภิกษุในพระพุทธศาสนาขึ้นเป็นครั้งแรก ๖ องค์ รวมทั้งพระพุทธองค์ด้วย

ครั้นต่อมาไม่นาน มีผู้ศัทธาขออุปสมบทอีก รวมกับสาวกทั้งห้าที่มีอยู่เดิมแล้วนั้นเป็น ๖๐ องค์ด้วยกัน สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเห็นว่ามีสาวกถึง ๖๐ องค์แล้ว ควรจะแบ่งแยกกันไปประกาศพระศาสนาตามที่มีพุทธปณิธานไว้ดังกล่าวแล้ว พระองค์จึงทรงเรียกประชุมสงฆ์ทั้ง ๖๐ องค์นั้น แล้วประกาศว่า

"ภิกษุทั้งหลาย เราได้พ้นแล้วจากบ่วงกามทั้งปวงที่ติดรึงอยู่ ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ แม้ท่านทั้งหลายก็เหมือนกัน ไปเถิด ท่านจงไป ท่านทั้งหลายจงเที่ยวไปในชนบทเพื่อประโยชน์สุขแห่งชนเป็นอันมาก แต่อย่าไปรวมกัน ๒ รูป ในทางเดียวกัน จงแสดงธรรมอันประกอบด้วยคุณในเบื้องต้น ท่ามกลาง และ เบื้องสุด พร้อมด้วยอรรถ และ พยัญชนะ จงประกาศพรหมจรรย์อันบริสุทธิ์และสมบูรณ์โดยสิ้นเชิงออกไป สัตว์ทั้งหลายบรรดาที่ถูกกิเลสบังอยู่เปรียบประดุจธุลีบังดวงตานั้น ย่อมมีอยู่เป็นธรรมดา เพราะโทษที่ไม่ได้ฟังธรรม พวกเขาย่อมเสื่อมจากประโยชน์ที่พึงได้และพึงเข้าถึง ผู้รู้ทั่วถึงธรรมนั้นมีอยู่ จึงควรช่วยเหลือประกาศออกไปให้เขาเหล่านั้นทราบ แม้เราก็จะไปยังอุรุเวลาเสนานิคม เพื่อแสดงธรรมเหมือนกัน"

จะเห็นได้ว่า การประกาศเผยแพร่พระพุทธศาสนา ได้เริ่มต้นจริงจังขึ้น ณ โอกาสนั้นแล้ว โดยพระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสให้พระสาวก ๖๐ รูป กระจายกันออกไปเผยแพร่พระศาสนาทั่วทุกทิศ เป็นการนำพระพุทธศาสนาไปสู่มหาชน กล่าวคือ การเผยแพร่พระศาสนานั้นต้องอาศัยสาวกของพระพุทธองค์เป็นสื่อจาริกไปทั่วชนบท มิใช่รอให้ประชาชนเดินเข้ามาสู่ศาสนาเอง และเนื่องจากในยุคพุทธกาลนั้น ยังไม่มีการจารึกพระธรรมเป็นลายลักษณ์อักษรแต่อย่างใด การนำศาสนาไปสู่มหาชน จึงกระทำโดยการที่พระพุทธองค์และพระสาวกนำเอาพระธรรมจากพระโอษฐ์ของพระพุทธองค์ ออกไปพร่ำสอนแก่ประชาชนโดยตรง นับว่าเป็นไปด้วยความลำบากยิ่ง

ตามพุทธประวัติ ทำให้เราได้ทราบว่า ในสมัยพุทธกาลที่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทำการเผยแพร่พระพุทธศาสนานั้น เหตุการณ์ ทั่ว ๆ ไปในแคว้นชมพูทวีป ประชาชนส่วนใหญ่มิได้อยู่ร่วมกันด้วยความสงบสุขเท่าใด นอกจากนี้บรรดาชนชั้นต่าง ๆ ก็ได้ถูกแบ่งแยกออกเป็น ชั้น วรรณะ อย่างมากมาย ที่เป็นวรรณะใหญ่ ๆ มีอยู่ ๔ วรรณะ คือ พราหมณ์ กษัตริย์ เวสส์ และศูทร์ และบรรดากษัตริย์ผู้ครองแคว้นต่าง ๆ ก็มีสู้จะลงรอยกันนัก มีการทำสงครามแย่งน้ำกันบ้าง ทำสงครามเพราะถูกหมิ่นเกียรติกันบ้าง บรรดาบรรพชิตทั้งหลายที่กระจัดกระจายอยู่นั้น ต่างก็ถือลัทธิต่าง ๆ กัน เช่น บูชายัญญก็มี บูชาไฟก็มีบรรพชิต บางคนมีมิจฉาทิษฐิอย่างแรง สภาพการณ์เช่นนี้ จึงกล่าวได้ว่า ในยุคพระพุทธองค์นั้น ได้เกิดกลียุคขึ้นในขณะที่พระองค์จาริกออกประกาศพรหมจรรย์ พระองค์ต้องเข้าไปคลุกคลีกับชนทุกชั้น วรรณะ บางขณะต้องทำหน้าที่ห้ามศึกบางขณะต้องถูกท้าทายจากเจ้าลัทธิอื่น ๆ ที่มีมิจฉาทิษฐิอย่างแรงกล้า และที่สำคัญที่สุดก็คือ พระองค์ได้หยุดยั้งการกระทำบาปขององคุลิมาลลงได้ และยังทรงโปรดสัตว์ จนองคุลิมาลขออุปสมบทเป็นสาวกของพระองค์ได้ในที่สุดอีกด้วย ด้วยพระปรีชาญาณอันสูงสุดของพระองค์ จึงทำให้พระองค์ได้รับการเคารพเทอดทูนในทุกสถานในกาลทุกเมื่อที่พระองค์ได้มีโอกาสเสด็จไปยังที่นั้น ๆ และเมื่อพระองค์เสด็จไปประกาศพรหมจรรย์ยังที่ใดแล้ว การณ์ก็จะเป็นไปในลักษณะที่เรียกว่า "หิ่งห้อยย่อมข่มไม่ได้ไม่สว่างนั้น" กล่าวคือ เมื่อตถาคตผู้เป็นอรหันต์ตรัสรู้ชอบเองเกิดขึ้นในโลกเมื่อนั้นเหล่าปริพพาชกผู้เป็นเดียรถีย์อื่น ก็หมดความเป็นที่สักการะเคารพบูชา นับถือนอบน้อมในบัดนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแจ่มแจ้งในความข้อนี้ จึงทรงอุทานขึ้นว่า

"หิ่งห้อยนั้น ย่อมส่องแสงอยู่ได้ ชั่วเวลาที่ดวงอาทิตย์ยังไม่ขึ้นมาครั้นอาทิตย์ขึ้นมา หิ่งห้อยนั้นก็หมดแสงไม่มีสว่างอีก เดียรถีย์ทั้งหลายก็เป็นเช่นนั้น โอภาสอยู่ได้ชั่วเวลา ที่บุคคลผู้ตรัสรู้ชอบด้วยตนเองยังไม่เกิดขึ้นในโลก พวกที่ได้แต่นึกเอา ๆ (คือไม่ตรัสรู้) ย่อมบริสุทธิ์ไม่ได้ ถึงแม้สาวกของเขาก็เหมือนกัน ผู้ที่มีความเห็นผิด จะไม่พ้นทุกข์ไปได้เลย"

ในยุคพุทธกาล นอกจากพระองค์จะกล่าวย้ำแด่พระสาวกทั้งหลายให้ช่วยประกาศพรหมจรรย์อันบริสุทธิ์แก่มวลสัตว์ทั่วโลกแล้ว พระองค์ยังได้ทรงวิงวอนว่าขอให้สาวกทั้งหลาย "จงเป็นธรรมทายาท อย่าได้เป็นอามิสทายาท" เลย

ด้วยเหตุนี้ การที่พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย ฯ มีเป้าหมายเพื่อศึกษาและช่วยประกาศเผยแพร่ธรรมะของพระองค์ นั้น จึงนับว่าเป็นการปฏิบัติที่ชอบด้วยพุทธปณิธานของพระพุทธองค์โดยแท้

ตามประวัติศาสตร์ ปรากฏว่าพระพุทธศาสนาได้แพร่เข้ามาสู่อาณาบริเวณแหลมทองเกือบ ๒๐๐๐ ปีแล้ว สำหรับประเทศไทยนั้น บุรพกษัตริย์ทุกพระองค์ในทุกรัชสมัยได้ทรงยอมรับเอาพระพุทธศาสนาไว้เป็นศาสนาประจำชาติตลอดมา โดยในอดีตกาล นับแต่สมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานีเป็นต้นมา กษัตริย์ ในสมัยนั้นได้ทรงบูชนียวัตถุทางพุทธศาสนาขึ้นอย่างมากมาย ในทางธรรมะ และ วินัย นั้นเล่าก็ปรากฏว่าได้มีการตรวจสังคายนากันบ้าง และกษัตริย์ทุกพระองค์ ทรงเป็นพุทธมามกะอันบริสุทธิ์บริบูรณ์ ทรงสละพระราชทรัพย์เพื่อบำรุงพระศาสนาทั้งในการเผยแพร่และในการจรรโลงพระพุทธศาสนาอย่างดียิ่ง จนถึงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวองค์ปัจจุบันนี้ แม้พระองค์ท่านจะทรงมีศรัทธาปสาทะอย่างแก่กล้าที่จะจรรโลงไว้และเผยแพร่พระพุทธศาสนาออกไปอย่างกว้างใหญ่ไพศาลยิ่งก็ตาม แต่พศกนิกรทั้งหลาย ก็ควรจะถวายความจงรักภักดีต่อพระองค์ท่านด้วยการเข้ารับใช้ในภาระกิจอันยิ่งใหญ่นี้โดยทั่วกันการที่พุทธสมาคมแห่งประเทศไทยฯ ได้ตั้งขึ้นและดำเนินการไปตามเป้าหมายดังกล่าวนั้น ก็นับว่าได้ช่วยผ่อนคลายรับภาระจากพระองค์ท่านเพียงส่วนน้อยเหลือเกิน แต่ก็ยังเป็นนิมิตรดีที่สมาคมแห่งนี้เป็นผู้นำในการนี้อยู่แห่งของสังคม ส่วนหน่วยราชการ คือ กรมการศาสนานั้นเล่า รู้สึกว่าจะทำงานเกี่ยวกับการนี้หย่อนไปมากกว่าที่ควรกระทำ แต่ได้กระทาหนักเน้นไปในการพัฒนาทางวัตถุรอบ ๆ บริเวณพระอารามทั้งหลาย บางทีการพัฒนานั้น ๆ ก็นำความเดือดร้อนมาสู่สาวกของพระพุทธองค์อย่างยิ่งยวด ดังมีข่าวปรากฏในสื่อมวลชนขณะนี้ และข่าวบางชิ้นได้สร้างความสะเทือนใจให้แก่พุทธศาสนิกชนเป็นอย่างยิ่ง

งานเผยแพร่พระพุทธศาสนาเข้าสู่มหาชนนั้น เป็นงานหนักที่จะต้องได้รับความร่วมมือร่วมใจกันอย่างพร้อมเพรียง ไม่ว่า ทางฝ่ายบรรพชิต อุบาสก อุบาสิกา และทางฝ่ายบ้านเมือง (รัฐบาล) แต่มีข้อที่น่าคิดว่า ปัจจุบันนี้ การประพฤติปฏิบัติของฝ่ายบรรพชิต อันเกี่ยวแก่การ ประพฤติปฏิบัติอย่าง เคร่งครัดตามพระปริยัติธรรมก็ดี หรือการเผยแพร่พระพุทธศาสนาก็ดี รู้สึกว่าห่างไกลกับพระภิกษุในยุคพระพุทธองค์อย่างมาก ถ้าหากเราจะได้พิเคราะห์ถึงข้อความในพุทธประวัติ ที่ได้นำมากล่าวไว้ข้างต้นนี้แล้ว จะเห็นว่าการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในยุคพระพุทธองค์นั้น บรรดาพระสาวกได้ตั้งใจปฏิบัติโดยเคร่งครัด เอหิภิกขุ ทุกรูปในสมัยนั้น ไม่ว่าจะจาริกไป ณ ที่ใด นอกจากจะได้ประพฤติตนตามธรรมะของพระพุทธองค์แล้ว ยังได้พยายามสร้างศรัทธาให้เกิดขึ้นแก่ปวงชนทุกย่างก้าวและทุกหย่อมหญ้าที่ท่านได้จาริกผ่านไป ทั้งนี้เอหิภิกขุทุกรูปต่างได้ตั้งใจประกาศพรหมจรรย์อย่างละเอียดถี่ถ้วน ให้มวลชนได้เข้าใจถึงแนวทางอันบริสุทธิ์ในการที่จะใช้เป็นหลักยึดเหนี่ยวใจในการดำเนินชีวิตของบุคคลอย่างจริงจัง เกือบจะกล่าวได้ว่า พระภิกษุทุกรูปที่เป็นสาวกของพระพุทธองค์ ต่างได้ประพฤติตนเป็นธรรมทายาทโดยแท้ เมื่อปวงชนเกิดศรัทธาปสาทะแล้ว ก็ย่อมไม่เป็นการยากที่จะทำให้พระพุทธศาสนาซึมซาบเข้าสู่จิตใจของปวงชนเหล่านั้นได้

เมื่อเราหันมาพิจารณาข้อเท็จจริงในปัจจุบันกาลนี้เล่า จะเห็นว่าแตกต่างกันมากมาย การที่เป็นดังนั้นบ่งว่าเป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้มหาชนเสื่อมศรัทธา หรือไม่ค่อยสนใจในพระพุทธศาสนาตามที่ท่านนายกพุทธสมาคมแห่งประเทศไทย ฯ ได้กล่าวในการกราบบังคมทูลนั้น ปัญหาที่เป็นอุปสรรคแก่การเผยแพร่พระพุทธศสนาดังกล่าวนี้ เป็นอุปสรรคที่มหาเถระสมาคมต้องหยิบยกขึ้นพิจารณาแก้ไขเป็นการด่วน พยายามกระทำทุกวิถีทางให้มหาชนเข้าใจว่า แม้ขณะนี้พระภิกษุทุกรูปก็ยังเป็นธรรมทายาทของพระพุทธองค์อยู่ อย่าให้มหาชนเข้าใจ ไขว้เขวไปว่า ส่วนใหญ่ได้กลายเป็นอามิสทายาท ไปเสียแล้ว เพราะถ้าไม่สามารถสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องให้เกิดแก่มหาชนได้ ก็ย่อมถือได้ว่า ยังมีอุปสรรคในการเผยแพร่พระศาสนาอยู่มาก

สำหรับประชาชนคนไทยทั้งประเทศนั้น มีข้อเท็จจริงแสดงว่า มหาชนส่วนใหญ่ต่างเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ยิ่งถ้าเป็นประชาชนในชนบทด้วยแล้วจะเห็นได้ชัดเจน เพราะส่วนใหญ่ยังสนใจและเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาอย่างยิ่ง เพราะต่างพากันเข้าวัดเพื่อฟังธรรม และนำสิ่งของไปทำบุญแด่พระภิกษุอย่างหนาแน่นมิได้ขาด ปัญหาจึงมีอยู่ว่า เมื่อประชาชนยังหันหน้าเข้าวัดเช่นนี้ พระภิกษุที่จำพรรษาอยู่ในวัดนั้น ๆ ได้ประกาศธรรมหรืออบรมข้อธรรมแก่ประชาชนอย่างเพียงพอเพียงไดหรือไม่

สำหรับหน่วยราชการของรัฐบาลที่จะต้องเป็นตัวจักร์สำคัญในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาเข้าสู่ประชาชนนั้น ส่วนใหญ่จะสังกัดอยู่ในกระทรวงศึกษาธิการอันได้แก่กรมการศาสนา กรมสามัญศึกษา และกรมวิสามัญศึกษา เป็นอาทิ สำหรับกรมศาสนานั้น เป็นหน้าที่โดยตรงที่มิอาจหลีกเลี่ยงได้ ถ้าหากว่าได้มีการวางนโยบายของกรมนี้ ให้หนักเน้นไปในการส่งเสริมในกิจการเผยแพร่พระพุทธ-ศาสนา ให้มากขึ้นกว่าในอดีตและปัจจุบันนี้แล้ว ก็น่าจะทำได้ เพราะกรมนี้อาจตั้งงบประมาณเพื่อส่งเสริมแก่พระภิกษุที่เป็นธรรมทูตได้เป็นอย่างดีเท่าที่ทำไปแล้ว และที่กำลังกระทำอยู่นั้น ยังเป็นเพียงจำนวนน้อย เมื่อเปรียบเทียบกับจำนวนสงฆ์และประชาชนพลเมืองของประเทศที่มีอยู่ขณะนี้ ส่วนงานในหน่วยราชการอื่น เช่น กรมประชาสัมพันธ์ ก็ดี ควรจะปรับปรุงการส่งวิทยุ ทุกสถานีที่อยู่ในข่ายควบคุมให้มีเวลาเพื่อประกาศและเผยแพร่ความรู้ทางพุทธศาสนาให้มากขึ้นไปอีก นอกจากนี้ ควรจะขอความร่วมมือจากสื่อมวลชนให้ช่วยจัดคอลัมน์เพื่อการนี้ไว้โดยพุทธสมาคมแห่งประ-เทศไทย ฯ กับกรมการศาสนา จะต้องร่วมมือกันคัดเลือกข้อเขียนทางธรรมะ ที่เป็นประโยชน์โดยตรงและไม่ล้าสมัย ส่งให้แก่สื่อมวลชนนั้น ๆ เป็นประจำ ในชั้นแรกอาจขลุกขลักบ้าง แต่ถ้าได้ร่วมมือกันปฏิบัติอย่างจริงจังเป็นประเพณีแล้วก็จะค่อยขจัดอุปสรรคไปได้ และนับว่าจะเป็นการช่วยรัฐบาลในด้านการพัฒนาเป็นอย่างยิ่ง การพัฒนาที่ว่านี้ เป็นการพัฒนาทางจิตใจของประชาชนพลเมืองของประเทศ เพื่อให้ควบคู่กันไปกับการพัฒนาทางด้านวัตถุ ที่กำลังอื้อฉาวอยู่ในขณะนี้

ด้วย ถ้าหากได้มีการพัฒนาจิตใจของประชาชน และ ข้าราชการควบคู่กันไปอย่างจริงจังแล้ว บางทีข่าวคราวต่าง ๆ ที่ไม่เป็นมงคลดังที่เกิดขึ้นในหน่วยราชการบางหน่วย ตามที่ได้ทราบกันอยู่แล้วนั้นอาจเบาบางลงได้บ้าง

ที่กล่าวว่า กรมสามัญศึกษา และกรมวิสามัญศึกษาน่าจะต้องมีบทบาทอย่างสำคัญด้วยนั้น ก็เพราะว่ากรมทั้งสองนี้ ควรจะมีนโยบายให้ครูบาอาจารย์ที่ออกไปทำการสอนเยาวชนตามโรงเรียนต่าง ๆ ได้มีการประพฤติปฏิบัติในแง่ธรรมะให้เห็นเด่นชัด เพื่อเป็นประโยชน์การที่จูงใจเยาวชนให้มี หิริ โอตัปปะ และ ขมะเป็นอย่างน้อย เพราะครูบาอาจารย์เหล่านี้เป็นสิ่งแวดล้อมที่ใกล้ชิดเยาวชนและมีอิทธิพลเหนือจิตใจของเยาวชนเป็นอย่างมาก เราจะถือเอาว่า เราได้วางหลักสูตรและมีหนังสือประกอบการศึกษาในด้านศาสนาแล้วนั้น เห็นว่ายังไม่เป็นการเพียงพอเท่ากับการประพฤติปฏิบัติโดยแท้จริง ปัญหาจึงมีอยู่ว่า ปัจจุบันนี้เรามีครูบาอาจารย์ที่มีความประพฤติปฏิบัติชอบพร้อมที่จะเป็นเยี่ยงอย่าง และเป็นผู้นำเยาวชนเข้าสู่พระศาสนาได้นั้นมากน้อยเพียงใด

ในระยะ ๓—๔ ปีที่ผ่านมานี้ บรรดาสื่อมวลชนได้พากันเสนอข่าวเกี่ยวกับนักเรียนและนิสิตนักศึกษา (ส่วนใหญ่ในจังหวัดพระนคร—ธนบุรี) อย่างมากมายและติดต่อกันเป็นระยะ ๆ สำหรับนักเรียนที่เรียกว่าเยาวชนโดยตรงนั้น มีข่าวที่น่าเศร้าสลดใจทั่ว ๆ ไปได้แก่ข่าวการประพฤติชั่ว นับแต่สมคบกันหนีโรงเรียนไปซ่องสุมกันอยู่ตามสถานที่อบายมุขต่าง ๆ พกอาวุธรรวมกันเป็นพวกเป็นกลุ่มทำร้ายร่างกายซึ่งกันและกัน และยิ่งทวีความรุนแรงขึ้นเป็นลำดับถึงกับใช้ระเบิดขวด และของมีคมประหัตประหารกันจนเสียชีวิตไปไม่น้อย การประพฤติปฏิบัติของเยาวชนดังกล่าวนี้ มิได้ก่อให้เกิดความเศร้าสลดแต่เฉพาะบิดา-มารดา หรือผู้ปกครองของบรรดานักเรียนเหล่านั้นก็หาไม่ แต่ได้ก่อให้เกิดความเศร้าสลดใจแก่สาธุชนโดยทั่วไปไม่ว่าไทย หรือเทศอีกด้วย

พฤติการณ์ร้ายแรงเช่นนี้มิได้มีแต่เฉพาะเยาวชนรุ่นเล็ก ๆ เท่านั้น ในบางโอกาสนิสิตและนักศึกษาของสถาบันบางแห่งก็นำไปใช้เช่นเดียวกัน ภาพสะท้อนเหล่านี้ เราจะโทษอะไรอื่นไม่ได้ ต้องโทษศีลธรรมของเยาวชนนั้น ๆ ที่มีอยู่ในขั้นต่ำและเหลวแหลกที่สุด อาจเป็นด้วยพฤติการณ์เหล่านี้ก็เป็นได้ ที่เป็นมูลเหตุจูงใจให้พุทธสมาคมแห่งประเทศไทยฯ ตั้งเป้าหมายไว้ว่า จะเผยแพร่พระพุทธศาสนาแก่เยาวชน เพราะความห่วงใยในอนาคตของชาติ ความห่วงใยนี้อาจเป็นการถูกต้องที่ไม่อาจปฏิเสธได้ แต่เราจะแก้ไขแต่เฉพาะที่เยาวชนนั้นหาได้ไม่ เราต้องเพ่งเล็งไปยังสิ่งแวดล้อมทั้งหลายในสังคมนี้ด้วย ว่าใครเล่าที่กระทำหรือประพฤติการอันชั่วช้าในสังคม จนเยาวชนนำไปเป็นเยี่ยงอย่างเช่นนี้ ขอให้เราหาทางแก้ที่ต้นเหตุให้ได้เสียก่อน ก็คงจะมีผลมาถึงปลายเหตุได้บ้าง

สภาวการณ์ของสังคมในระยะ ๑๐ ปีมานี้ นับว่าสังคมได้ประสบต่อสิ่งที่เป็นพิษร้ายต่อศีลธรรมอันดีของประชาชนอย่างปั่นป่วนที่สุด และจากข้อเท็จจริงที่ปรากฏอยู่กลาดเกลื่อนในสังคมขณะนี้ ทำให้เราอนุมานได้ว่า บุคคลที่มีการศึกษาสูงก็ดี มีโคตรตระกูลสูงก็ดี มีฐานะสูงก็ดี มีวัยวุฒิสูงก็ดี มีตำแหน่งการงานสูงก็ดี บางทีสิ่งเหล่านี้ก็มิได้ช่วยให้บุคคลนั้น ๆ ประพฤติปฏิบัติในทางที่ชอบที่ควรแต่อย่างใด ความบกพร่องและผิดพลาดเหล่านี้ ได้เป็นรอยบาปประทับใจเยาวชนของชาติอย่างยิ่ง และจะเป็นโรคติดต่อสำหรับเยาวชนผู้อ่อนวัยและวุฒิได้อย่างง่ายดาย ปัญหานี้จึงเป็นปัญหาใหญ่ที่ต้องแก้ไขอย่างรีบด่วนโดยอาศัยธรรมะ แต่มีปัญหาว่า จะมีมาตรการอันใดบ้างที่จะให้ธรรมะอันประเสริฐซึมซาบเข้าไปในจิตของผู้ประพฤติผิดเหล่านั้นได้

จะอาศัยเพียงแต่การเดินขบวนของนิสิตเท่านั้นหรือ จะอาศัยแต่เพียงการกระทำของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ในรายการ มีทเดอะเพรสส์ เท่านั้นหรือ

เมื่อวันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๔ หนังสือพิมพ์รายวันหลายฉบับพากันเสนอข่าวว่า ฯพณฯ ร.ม.ต. กระทรวงมหาดไทยได้มีคำสั่งให้ข้าราชการฟังเทศน์อย่างน้อยเดือนละครั้ง ข่าวนี้ นับว่าเป็นนิมิตดียิ่งนัก เพราะอย่างน้อย เราก็มี

บุคคลชั้นผู้บริหารระดับชาติมีความห่วงใยต่อศีลธรรมของสังคมอยู่บ้าง และมองเห็นความสำคัญของธรรมะที่จะช่วยขัดเกลากิเลสที่หุ้มห่อดวงจิตของบุคคลให้เบาบางลงได้ จึงนับว่าเป็นสิ่งที่น่าอนุโมทนายิ่ง และนับว่าเป็นการแนะนำให้มหาชนหันมาสนใจพระศาสนาได้อีกโสดหนึ่งด้วย

ที่กล่าวมาแล้วข้างต้นนี้ เป็นการกล่าวถึงการร่วมมือร่วมใจกันของฝ่ายที่จะทำการเผยแพร่พระพุทธศาสนา ส่วนมหาชนที่จะรับการเผยแพร่นั้น ก็มีความจำเป็นที่จะต้องขัดเกลาดวงจิตให้พร้อมที่จะรับเอาพระธรรมอัน ประเสริฐ ของพระผู้มีพระภาคเจ้าเข้าสู่ตนด้วย โดยแต่ละคนจะต้องนึกถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระเบียบปฏิบัติในการดำเนินชีวิตของตน ๆ ไปเพื่อความสุขอันแท้จริง ต้องพิจารณาว่าอะไรเป็นความสุขจอมปลอมอันเป็นความสุขที่ก่อให้เกิดทุกข์ อะไรเป็นความสุขที่แท้จริง ปัญหาข้อนี้ เห็นว่าสิ่งที่เป็นอุปสรรคอันยิ่งใหญ่ก็คือมหาชนในปัจจุบันนี้ตกเป็นทาสของความนิยมทางวัตถุ โดยยึดถือเอาวัตถุเป็นตัวตนแล้วก็หลงใหลไม่รู้สร่าง เมื่อเป็นเช่นนี้ จิตหรือวิญญาณจึงไม่สูงขึ้นเพื่อจะอยู่เหนือวัตถุ แต่กลับถอยหลังไปเป็นเบี้ยล่างของวัตถุที่ตนหลงใหลนั้น นับว่าเป็นอันตรายมาก ฉะนั้นถ้าเราจะเข้าให้ถึงธรรมะเราก็จะต้องนึกถึงข้อที่จะปรับปรุงสภาพจิตหรือวิญญาณของเราให้สูงขึ้นเป็นลำดับ เพื่อให้พบความสุขทางฝ่ายวิญญาณที่ชาวยุโรปเรียกว่า Spiritual Happiness ให้มากที่สุด คือ มิใช่มุ่งแต่ความสุขทางกายที่มัวเมาอยู่ด้วยความหื่นกระหายในกามดังที่บุคคลส่วนใหญ่กำลังประสบกันอยู่นี้

หลักในทางพระพุทธศาสนา ท่านได้จำแนกภูมิแห่งจิตไว้เป็น ๔ ภูมิ คือ

๑. กามาวจรภูมิ หมายถึงการหลงใหลในความสุขที่เกี่ยวด้วยกาม

๒. รูปาวจรภูมิ หมายถึงการหลงใหลในความสุขที่ไม่เนื่องด้วยกามาแต่เนื่องด้วยรูปที่บริสุทธิ์

๓. อรูปาวจรภูมิ หมายถึงการหลงใหลในความสุขที่ไม่เนื่องด้วยกามและไม่เนื่องกับรูป แต่เนื่องด้วยอรูป คือสิ่งที่สัมผัสได้ ด้วยความละเอียดอ่อน

ทางจิตที่หันเหเข้าสู่ความสงบสงัด หลีกเลี่ยงจากความวุ่นวายต่าง ๆ แล้วระลึกนึกคิดในด้านภายใน ให้ทราบว่าอะไรเป็นอะไร เช่น ชีวิตคืออะไร ? การงานคืออะไร ? เกียรติยศชื่อเสียงคืออะไร ? ดังนี้เป็นต้น

๔. โลกุตตรภูมิ อันเป็นภูมิที่สูงสุด คือการพอใจในความสุขที่เหนือโลก เหนือวัตถุใด ๆ ทั้งสิ้น เมื่อทำให้จิตอยู่เหนือโลกได้ย่อมปลอดจากทุกข์นับว่ามีแต่สุขอย่างแท้จริง

การที่เราจะพัฒนาสภาพจิตให้สูงขึ้นเป็นลำดับๆ ได้นั้นจำต้องอาศัยธรรมะในศาสนาเป็นสิ่งสำคัญ ถ้าปราศจากหลักธรรมะหรือศาสนาแล้ว การพัฒนาก็จะยุ่งเหยิงและจะเกิดทุกข์ อนึ่ง มีความจริงที่ยอมรับกันแล้วว่า สังคมจะเปี่ยมไปด้วยความสุขได้นั้น จำเป็นต้องพัฒนาบุคคลในสังคมนั้น ๆ ให้เข้าสู่ขั้นความเป็นอริยบุคคลให้มากที่สุด มิใช่จะทำการพัฒนาในด้านวัตถุแต่อย่างเดียว

สำหรับประเด็นข้อนี้ พอจะสรุปความได้ว่าการเผยแพร่พระพุทธศาสนาที่มุ่งจะให้เกิดประโยชน์แก่มหาชนนั้น จะต้องได้รับความร่วมมืออย่างจริงจังจากทุกฝ่ายนับแต่ฝ่ายบรรพชิตลงไปถึงประชาชนพลเมือง ตัวจักรสำคัญขั้นแรกที่สุด น่าจะอยู่ที่ฝ่ายบรรพชิต ในการที่จะต้องประพฤติพรหมจรรย์อันบริสุทธิ์ให้เป็นที่ประจักษ์แก่สังคม ต้องตัดเสียให้สิ้นซึ่งพฤติการณ์ทั้งหลายที่จะทำให้สังคมเข้าใจพระพุทธศาสนาอย่างไขว้เขว ต้องกระทำให้เห็นโดยเด่นชัดว่า เป็นธรรมทายาท ตามพุทธปณิธาน ตัดเสียให้สิ้นซึ่งการกระทำที่ส่อไปในทางเดียรถีย์วิชชา อันจะทำให้เป็นช่องทางให้เข้าใจว่าเป็นอามิสทายาท และต้องมุ่งหาโอกาสเผยแพร่แนะนำพระพุทธศาสนาแก่มหาชนอย่างจริงจัง หากทางบรรพชิตจะมีพระสาวกเยี่ยงพระเดชพระคุณท่านพุทธทาสภิกขุ และท่านปัญญานันทภิกขุ ให้มากกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้แล้วก็คงจะขจัดอุปสรรคในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาลงได้เป็นอันมาก เพราะพระคุณเจ้าทั้งสองที่ออกนามมานี้ นอกจากท่านได้ประพฤติปฏิบัติตามพระปริยัติธรรมให้ประจักษ์โดยเด่นชัดแล้ว พระคุณท่านยังแสวงหาโอกาสแนะนำแนวทางปฏิบัติ

ในการดำเนินชีวิตของมหาชน ตามรอยบาทพระพุทธองค์อยู่ทุกขณะอีกด้วย ท่านมิได้ทำให้มหาชนเห็นพระพุทธศาสนาแต่เพียงพิธีรีตองต่าง ๆ เท่านั้น ท่านได้ชี้แจงแสดงแบบแผนในการดำเนินชีวิตเพื่อให้พ้นทุกข์ได้อย่างละเอียดและชัดแจ้ง อีกด้วย นับว่าเป็นการก่อให้เกิดศรัทธาปสาทะ และความเข้าใจความสนใจในพระพุทธศาสนาที่ถูกต้องให้ปรากฏแก่มหาชน ถ้าฝ่ายบรรพชิต กระทำได้ดังกล่าวนี้เป็นส่วนใหญ่ดังเช่นในสมัยพุทธกาลแล้ว ความสำเร็จก็ย่อมบังเกิดขึ้น ดังเช่น พระพุทธภาษิตจากพระพุทธโอษฐ์ที่ว่า "ความพร้อมเพรียงของปวงชน ผู้เป็นหมู่ย่อมยังความเจริญให้สำเร็จ" ดังนี้เป็นต้น เมื่อมหาชนบังเกิดความสนใจและได้รับแนวทางที่ถูกต้องทางธรรมะแล้ว ย่อมเป็นของแน่นอนที่ว่า พระพุทธศาสนาจะเข้าสู่เยาวชนได้โดยไม่ต้องสงสัย

ก่อนจบประเด็นข้อนี้ ขออัญเชิญอุปมาจากพระโอษฐ์ ของพระพุทธองค์มาลงไว้เพื่อยืนยันข้อคิดเห็นที่กล่าวมาแล้ว ในด้านที่เกี่ยวกับการประพฤติปฏิบัติของบรรดาบรรพชิต และฆราวาสที่จะเผยแพร่พระพุทธศาสนาให้เกิดผลอย่างจริงจังต่อไป กล่าวคือ

พระพุทธองค์ ทรงเปรียบสมณะ หรือ พราหมณ์ ที่จะเผยแพร่พระศาสนาว่าเป็นไม้ชนิดหนึ่ง ถ้าไม้นั้นยังเปียกชุ่มด้วยยาง และถูกแช่อยู่ในน้ำ หากบุคคลนำไม้นั้นมาสีกันเพื่อให้ปรากฏประกายไฟ แม้จะใช้เวลาสีอยู่นานสักเท่าใดก็ไม่เกิดประโยชน์ ฉันใดก็ดี สมณะหรือพราหมณ์พวกใดก็ฉันนั้น ถ้ากายยังไม่หลีกออกจากกามวัตถุ ใจยังระคนด้วยกิเลสกามอันทำความพอใจ ความเยื่อใย ความเมาหมก ความกระหาย ความรุ่มร้อนในวัตถุกามทั้งหลาย เขายังละไม่ได้ ยังระงับไม่ได้ซึ่งกิเลสกามเหล่านั้น สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ถึงจะได้เสวยทุกขเวทนาอันกล้าแข็ง เผ็ดร้อน เพราะการทำความเพียรก็ดี หรือไม่ได้เสวยก็ดี ย่อมไม่ควรเพื่อเกิดปัญญา รู้เห็น อันไม่มีปัญญาอื่นยิ่งไปกว่าได้เลย

อุปมาที่สองมีอยู่ว่า ไม้สดที่ชุ่มด้วยยางวางอยู่บนบก หากบุคคลตั้งใจนำมาสีกันเพื่อให้ไฟปรากฏขึ้น แม้จะพยายามสีกันโดยใช้เวลานานสักเท่าใด ก็ไม่อาจทำให้บังเกิดประกายไฟได้ฉันใดก็ฉันนั้น สมณะหรือพราหมณ์พวกใด มีกายหลีกออกจากวัตถุกามแล้ว แต่ใจยังระคนด้วยกิเลสกาม อันทำความพอใจ ความเยื่อใย ความเมาหมก ความกระหาย ความรุ่มร้อนในวัตถุกามทั้งหลาย เขายังละไม่ได้ ระงับไม่ได้ซึ่งกิเลสกามนั้น สมณะหรือพราหมณ์นั้น ๆ จะได้เสวยทุกข์เวทนาอันกล้าแข็ง เผ็ดร้อน เพราะทำความเพียรก็ดี หรือไม่ได้เสวยก็ดี ก็ไม่ควรเพื่อจะเกิดปัญญา รู้เห็น อันไม่มีปัญญาอื่นยิ่งไปกว่าได้เลย

อุปมาที่สามมีอยู่ว่า ไม้แห้งสนิทวางไว้บนบก ไกลจากน้ำ หากบุคคลใดตั้งใจนำเอามาสีเพื่อให้เกิดไฟ ก็ย่อมทำได้โดยแท้ เพราะไม้นั้นเป็นไม้ที่แห้งเกราะแล้ว ทั้งอยู่บนบกและห่างไกลจากน้ำด้วย ฉันใดก็ฉันนั้น สมณะหรือพราหมณ์พวกใดก็ตาม ถ้ามีกายละจากวัตถุกามแล้ว ทั้งใจก็ไม่ระคนอยู่ด้วยกิเลสกามอันทำความพอใจ ความเยื่อใย ความเมาหมก ความกระหาย ความรุ่มร้อนในวัตถุกามทั้งหลาย เขาเป็นผู้ละได้ ระงับได้ซึ่งกิเลสกามนั้น สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น จะได้เสวยทุกข์เวทนาอันกล้าแข็งเผ็ดร้อนเพราะทำความเพียรก็ดี หรือไม่ได้เสวยก็ดี ย่อมควรเพื่อเกิดปัญญา รู้เห็น อันไม่มีปัญญาอื่นยิ่งไปกว่า

อุปมาทั้งสามข้อนี้ นับว่าเป็นหลักสำคัญที่ทั้งฝ่ายจะทำการเผยแพร่พระพุทธศาสนาก็ดี และฝ่ายผู้ที่จะได้รับการเผยแพร่ก็ดีจะต้องนำมาพิเคราะห์โดยถ่องแท้ เพราะพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นแนวทางที่จะทำให้สัตว์โลกดำเนินชีวิตไป เพื่อ การ พ้นทุกข์อันสนิทนั้น ผู้ที่จะเผยแพร่หรือรับธรรมะเข้ามายึดถือปฏิบัติ จะต้องชำระกิเลสในจิตของตนให้หมดไปเสียก่อน ประดุจทำตนให้เป็นไม้แห้งเกราะ ปราศจากความชุ่มด้วยน้ำมัน และอยู่ห่างไกลน้ำ เมื่อขบไล่กิเลสเครื่องเศร้าหมองให้ปราศนาการไปจากจิตได้แล้ว ก็จะเกิดปัญญาในอันที่จะพิเคราะห์ ทำความเข้าใจในหลักธรรมอันแท้จริง แล้วนำมาปฏิบัติให้ได้ผลจริงจังต่อไป

ข้อที่สาม พระพุทธศาสนาไม่มีลักษณะเป็นคำสั่ง หรือคำบังคับ หากแต่เป็นหลักวิชาที่แสดงแบบแห่งการครองชีวิตอันประเสริฐแก่มวลมนุษย์ โดยไม่เลือก ชาติ ชั้น วรรณะ เป็นปรัชญา และเป็นวิทยาศาสตร์

การที่กล่าวเช่นนี้ เพราะพระพุทธศาสนา เป็นเรื่องของความจริงแห่งชีวิต ซึ่งพุทธศาสนิกชนทั้งหลายสามารถศึกษาค้นหาความจริงได้ด้วยปัญญาของตนเอง ด้วยเหตุนี้ จึงมีความแตกต่างกันในความเข้าใจขอพุทธศาสนิกชนกับของนักปรัชญาทางศาสนาอื่น ๆ ของโลก เพราะนักปรัชญาในยุโรปมักอุปโลกน์ให้บรรดาศาสนิกทั้งหลายเข้าใจว่า ศาสนาหรือ Religion นั้น เป็นคำสั่งที่มาจากเบื้องบน โดยอ้างว่าเป็นคำสั่งที่มาจากพระเจ้า เป็นคำบังคับให้ศาสนิกประพฤติปฏิบัติอย่างนั้นอย่างนี้ หรือละเว้นการประพฤติปฏิบัติอย่างนั้นอย่างนี้ ถ้าผู้ใดละเมิดถือว่าบาป การที่นักศาสนาบางกลุ่มกระทำการสอนเช่นนี้ เท่ากับว่าบังคับหรือออกคำสั่งให้ศาสนิกจำต้องเชื่อและปฏิบัติตามทันที โดยไม่ต้องอาศัยเหตุและผลหรือปัญญาแต่อย่างใด และในบางลัทธิกล่าวว่า เมื่อมนุษย์ทำบาปแล้วไปสารภาพบาปต่อพระเจ้า ๆ อาจล้างบาปให้ได้ ซึ่งต่างกับหลักกรรมนิยมในพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก ดังจะได้กล่าวในตอนต่อไป

การสั่งสอนศาสนาแบบบังคับหรือออกคำสั่ง เช่นนี้ นอกจากจะเป็นการกระทำที่ไม่ก่อให้เกิดปัญญาแล้ว ยังจะทำให้มีการเข้าใจศาสนาอย่างผิดพลาดหรือที่เรียกกันว่าผู้บ้าคลั่งศาสนาอีกด้วย ถ้าการนับถือศาสนาเป็นไปอย่างผู้คลั่งแล้วก็ย่อมไร้ประโยชน์ต่อสังคมและตัวเอง เพราะนอกจากจะทำให้สังคมหรือตนเองมีชีวิตอยู่ด้วยความสุขอันแท้จริงไม่ได้แล้ว ยังจะก่อให้เกิดทุกข์อย่างไม่คาดฝันอีกด้วย วิธีการสอนศาสนาดังกล่าวนี้ จึงต่างกับหลักธรรมในพระพุทธ-ศาสนา เพราะเหตุผลดังกล่าวแล้ว คือพระพุทธศาสนาไม่มีลักษณะเป็นคำสั่งหรือคำบังคับ หากแต่เป็นคำสอนหรือแนะนำแนวทางในการดำเนินชีวิต เพื่อให้ผู้ปฏิบัติหลุดพ้นความทุกข์ได้โดยสิ้นเชิง แต่ธรรมะในพระพุทธศาสนานั้น เป็นของ

ละเอียดลึกซึ้ง ผู้ศึกษาต้องใช้ปัญญาต้องอาศัยความสอาดและสงบของจิต คือต้องขับกิเลสเครื่องเศร้าหมองให้ปราศนาการไปจากจิตเสียก่อน แล้วจึงค้นหาเหตุผลให้พบความจริง อันมิอาจโต้แย้งได้ เมื่อกระทำได้เช่นนี้ จึงจะนำเอาความจริงที่เข้าใจและค้นพบนั้น มาปฏิบัติให้ถูกต้องครบถ้วนต่อไป การศึกษาหาความจริงดังกล่าวนี้ จะกระทำได้โดยการศึกษา จากการประพฤติปฏิบัติของพระพุทธองค์โดยตลอด เพราะธรรมะของพระพุทธองค์ เป็นสิ่งที่พระองค์ทรงค้นพบและปฏิบัติได้ผลแล้ว จึงนำมาประกาศแก่มวลมนุษย์ พระองค์ไม่มีความประสงค์จะให้มวลมนุษย์จำต้องเชื่ออย่างงมงาย หากแต่มีความประสงค์ให้ทุกคนศึกษาให้บังเกิดความรู้แจ้งเห็นจริงเสียก่อน แล้วจึงนำไปปฏิบัติ

พระพุทธศาสนาเป็นศาสตร์ที่วางน้ำหนักเน้นถึงการกระทำ หรือ บางท่านเรียกว่าลัทธิกรรมนิยม คือสอนให้รู้ว่าความเป็นไปของแต่ละคนในปัจจุบันนี้ เป็นผลสืบเนื่องมาจากการกระทำทั้งปวงในอดีตของแต่ละคน และการกระทำในปัจจุบันก็จะส่งผลไปถึงความเป็นไปในอนาคตอีกด้วย ความเป็นไปในชีวิตของบุคคลใดจะเป็นไปในวิถีใด ต้องสืบเนื่องมาจากกรรมของผู้นั้นโดยตรง ด้วยเหตุนี้ จึงมีหลักว่า กรรมดีอันได้แก่กุศลกรรมก็ดี หรือกรรมชั่วอันได้แก่อกุศลกรรมก็ดี บุคคลต้องกระทำด้วยตนเอง ไม่มีผู้อื่นประกอบกรรมแทนกันได้ เพราะผลแห่งกรรมนั้น ๆ จะเป็นมรดกตกได้แก่เจ้าของกรรมโดยตรง ประดุจกงล้อเกวียนที่หมุนตามรอยโคอยู่ทุกขณะฉันนั้น

เพื่อประกอบความคิดเห็นที่ว่านี้ให้มีความเด่นชัดขึ้น จึงขอนำเอาพุทธ–ปรัชญาที่เกี่ยวกับกฎแห่งกรรมมาประกอบไว้สักเล็กน้อย

พระพุทธองค์ทรงตรัสว่า หากผู้ใดกระทำบาป ผู้นั้นจงอย่าทำดังนั้นอีกเลย จงอย่ายินดีในบาป การสะสมความชั่วไว้ย่อมนำมาซึ่งความเดือดร้อน หากผู้ใดประกอบกุศลกรรมผู้นั้นจงกระทำดังนั้นอีกเถิด จงยินดีต่อกุศลกรรมนั้น การสะสมไว้ซึ่งความดีย่อมนำมาซึ่งความยินดี

ผู้ประพฤติชั่ว จะได้รับความสุขอยู่ก็เมื่อการกระทำชั่วของเขายังไม่สุกงอมเท่านั้นแต่เมื่อการกระทำชั่วของเขาสุกงอมแล้ว ผู้ประพฤติชั่วจะเห็นผลความชั่วนั้น

ผู้ประพฤติดี จะได้รับผลชั่วอยู่ก็ต่อเมื่อการกระทำดีของเขายังไม่สุกงอมเท่านั้น แต่เมื่อการกระทำดีของเขาสุกงอมแล้ว ผู้ประพฤติดีจะเห็นความดีนั้น

ผู้ใดทำเข็ญแก่ผู้บริสุทธิ์ ไม่เดียงสาและไม่มีอันตรายแก่ผู้ใด ผลชั่วจะกลับมาตกแก่ผู้เขลานั้น เหมือนฝุ่นที่บางเบาถูกขว้างทวนลมไปฉะนั้น

การที่นำเอาพุทธปรัชญาที่เกี่ยวกับกฎแห่งกรรมมาแทรกไว้ ณ ที่นี้ บางทีอาจช่วยให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้องได้บ้าง เพราะยังมีบุคคลอีกมิใช่น้อยที่ปรารภว่า ทำดีไม่ได้ดี แต่ผู้ที่ทำชั่วกลับได้ดี จากพุทธปรัชญาดังกล่าวนั้น เป็นเครื่องแสดงว่า กรรมของแต่ละคน จะเป็นสิ่งที่บ่มความเป็นไปแห่งชีวิตเจ้าของกรรมนั้นให้สุกงอมหอมหวาน หรือให้เน่าเละเฟะฟอนไปเอง ไม่มีผู้ใดจะสามารถหลีกเลี่ยงได้ไม่ว่าในชาตินี้ หรือชาติหน้า

ดังได้กล่าวมาแล้วว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสตร์ที่วางน้ำหนักเน้นอยู่ที่การกระทำหรือที่เรียกว่ากรรมของแต่ละคน ฉะนั้นพระธรรมของพระองค์จึงเป็นไปในแนวทางที่เสนอแนะถึงวิธีการกระทำต่าง ๆ ให้เป็นไปในทางที่ถูกต้อง คือ ได้บัญญัติให้เห็นผลของการกระทำไว้ทั้งกุศลกรรมและอกุศลกรรมว่า ให้คุณให้โทษแก่ผู้ประพฤติปฏิบัติอย่างไรบ้าง ข้อเสนอแนะหรือแนวทางที่พระองค์บัญญัติไว้นั้น เป็นสิ่งที่บัญญัติไว้อย่างกลาง ๆ เพื่อให้มนุษย์ได้ศึกษา ทำความเข้าใจด้วยตนเอง ไม่มีลักษณะเป็นการบังคับ หรือข่มขู่ให้ผู้ใดต้องหลงเชื่ออย่างงมงาย พระองค์ได้เปิดโอกาสให้ทุกคนได้ใช้ปัญญาขบคิด ด้วยหลักการสำคัญนี้ จึงถือได้ว่า ธรรมะของพระองค์เป็นศาสตร์ และเป็นปรัชญา เพราะเป็นวิชาที่ให้ทุกคนศึกษาหาความจริงด้วยเหตุและผล

ปัญหาต่อไปมีว่า พระพุทธศาสนาเป็นปรัชญาหรือไม่เพียงใด คำตอบนี้ได้กล่าวมาข้างบนนี้แล้วว่า พระพุทธศาสนา เป็นศาสตร์ที่ต้องการให้ผู้ศึกษาทุกคนใช้ สติ ปัญญา ค้นหาความจริงด้วยเหตุและผล เมื่อเป็นเช่นนี้ จึงเป็นการยืนยันว่า พระพุทธศาสนาเป็นปรัชญา เพราะเป็นศาสตร์ที่ก่อให้เกิดปัญญาและความ

แจ่มใสสว่างไสวแห่งความคิด เปรียบประดุจดวงประทีปอันเจิดจ้า ทำให้มองเห็นสรรพสิ่งต่าง ๆ ได้อย่างชัดเจนถูกต้องตามความเป็นจริง

นักปราชญ์ ทางพุทธศาสนา ได้ยอมรับแล้วว่า พระพุทธศาสนาเป็นปรัชญา โดยคำนึงถึงพระสูตร์ต่าง ๆ ที่ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก ดังจะได้หยิบยกมาให้เห็นพอเป็นสังเขปดังนี้

พระสูตร์ต่าง ๆ มีดังนี้

หลักจิตวิทยา จตุก. อํ. "ภิกษุทั้งหลาย พรหมจรรย์นี้ เราประพฤติมิใช่เพื่อหลอกลวงคนให้นับถือ มิใช่เพื่ออานิสงฆ์จะได้เป็นเจ้าลัทธ หรือเพื่อค้านลัทธิอื่นใดให้ล้มไป และมิใช่เพื่อให้มหาชนเข้าใจว่า เราได้เป็นผู้วิเศษอย่างนั้นอย่างนี้หามิได้ ภิกษุทั้งหลาย ที่แท้ พรหมจรรย์นี้ เราประพฤติเพื่อให้สำรวม เพื่อสละเพื่อคลายกำหนัด เพื่อดับทุกข์สนิท"

หลักอนิจจัง อนัตตา "ดูก่อน, ราหุล สิ่งใดแข็งเป็นวัตถุธาตุ ชุมนุมอยู่ในกายของตัวเธอ เป็นต้นว่า ผม, ขน, เล็บ, ฟัน, หนัง, เนื้อ, เอ็น, กระดูก, เยื่อในกระดูก, ม้าม, เนื้อหัวใจ, ตับ, พังผืด, ไต, ปอด, ไส้ใหญ่, สายรัดไส้, อาหารใหม่ และอาหารเก่า . . . เหล่านี้แหละ, ราหุล เรียกว่าธาตุดินประจำตัว ธาตุดินประจำตัวและธาตุดินนอกตัว รวมเรียกเป็นธาตุเฉย ๆ สิ่งนี้แล เธอควรยึดถือตามปัญหาอันยอดยิ่งเท่าที่เป็นอยู่ว่า นี้ไม่ใช่ตัวเรา นี้ไม่ใช่ของเรา นี้ไม่ใช่ตัวของเรา เมื่อถือเช่นนั้นได้ ก็จะเกิดความเบื่อหน่ายในธาตุดินนั้น และถอดมันออกจากจิตใจเสียได้"

"และอะไรเล่าคือธาตุน้ำ, ราหุล ?"

"นั่นอาจเป็นธาตุน้ำประจำตัว และอาจเป็นธาตุน้ำนอกตัว แต่อะไรเล่าคือธาตุน้ำประจำราหุล ?"

"สิ่งใดเป็นน้ำ สิ่งใดเป็นของเหลว ชุมนุมอยู่ในกายของตัวเธอ เป็นต้นว่า น้ำดี, น้ำเศลษม์, น้ำหนอง, น้ำเลือด น้ำเหงื่อ น้ำมันข้น, น้ำตา มัน

เหลว, น้ำลาย, น้ำมูก, น้ำไขข้อ, น้ำมูตร หรือสิ่งใดก็ตามที่มีธรรมชาติเป็นน้ำชุมนุมอยู่ในกายของเธอ, ราหุล สิ่งนั้นและเรียกว่าธาตุน้ำประจำตัว ธาตุน้ำประจำตัวรวมเรียกได้ว่า ธาตุน้ำเฉย ๆ สิ่งนั้นและพึงยึดถือดั่งธาตุดิน เมื่อถือเช่นนั้นได้ ก็จะเกิดความเบื่อหน่ายในธาตุน้ำนั้น และถอดมันออกจากจิตใจเสียได้"

"และอะไรเล่าคือธาตุไฟ, ราหุล ?"

"นั่นอาจเป็นธาตุไฟประจำตัว และอาจเป็นธาตุไฟนอกตัว แต่อะไรเล่าคือธาตุไฟประจำตัว, ราหุล ?"

"สิ่งใดเป็นไฟ สิ่งใดเป็นธรรมชาติเผาไหม้ ชุมนุมอยู่ในกายของเธอ เช่นไฟเผากายให้อุ่นอยู่ ไฟเผาการให้ร้อนกระวนกระวาย ไฟเผาอาหารให้ละเอียด เป็นเหตุให้อาหารที่กิน,ดื่ม,เคี้ยว,ชิม, ถูกย่อยพินาจไปสิ้น สิ่งใดมีธรรมชาติในทำนองนี้ ชุมนุมอยู่ในกายของเธอ สิ่งนั้นแล,ราหุล เรียกว่าธาตุไฟประจำตัว ธาตุไฟนั้นและธาตุไฟนอกตัวมีชื่อรวมเรียกกันเป็น ธาตุไฟเฉย ๆ ควรปฏิบัติต่อมัน ดังที่เรากล่าวไว้แล้ว"

"และอะไรเล่าคือธาตุลม, ราหุล ?"

"นั่นอาจเป็นธาตุลมประจำตัว, และอาจเป็นธาตุลมนอกตัว"

"แต่อะไรเล่าคือธาตุลมประจำตัว, ราหุล"

"สิ่งใดเป็นลม สิ่งใดมีธรรมชาติพัด ชุมนุมอยู่ในกายของตัวเธอ เป็นต้นว่าลมพัดแต่เท้าขึ้นมาศีรษะลมพัดแต่ศีรษะลงไปปลายเท้า ลมพัดในท้อง ลมพัดในไส้ใหญ่ ลมพัดในกายทั่วไป ลมพัดหายใจเข้าออกลมทั้งปวงนี้เรียกว่าธาตุลมประจำตัว ธาตุลมนี้และธาตุลมนอกตัวแล มีชื่อเรียกรวมกันว่าธาตุลม ควรปฏิบัติต่อมันดังที่เรากล่าวมาแล้ว"

"และอะไรเล่าคืออากาศธาตุ, ราหุล ?"

"นั่นอาจเป็นอากาศธาตุประจำตัว และอาจเป็นอากาศธาตุนอกตัว แต่อะไรเล่าคืออากาศธาตุประจำตัว, ราหุล ?"

"สิ่งใดเป็นที่ว่าง สิ่งใดมีธรรมชาติว่างเปล่าชุมนุมอยู่ในกายของตัวเธอ เป็นต้นว่า ช่องหู, ช่องจมูกและช่องปาก ช่องอาหารผ่านเข้า ช่องบรรจุอาหาร ช่องอาหารผ่านออก ช่องต่าง ๆ เหล่านี้แหละมีชื่อรวมกันว่าอากาศธาตุ หรือความว่างเปล่า อากาศธาตุนี้และอากาศธาตุนอกตัวเรียกเป็นชื่อเดียวกันว่า อากาศธาตุ ควรปฏิบัติต่อมัน ดังที่เราแสดงมาแล้วเหมือนกัน"

จุฬาสัจจกสูตร

"อัคคิเวสนะ ท่านสำคัญว่าอย่างไร, ในข้อที่ท่านกล่าวว่า รูปเป็นตัวตนของเรา ดังนี้ ก็อำนาจของท่านอาจเป็นไปได้ในรูปนั้นว่า รูปจงเป็นอย่างนี้เถิด อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย ดังนี้หรือ"

สัจจกะอัคคิเวสนะนิครนถ์ก็นิ่งเฉยเสีย ทรงถามถึงสามครั้ง จึงได้ทูลตอบว่า "ข้อนี้ไม่เป็นอย่างนั้นดอก พระโคดม"

"อัคคิเวสนะ ท่านจงใคร่ครวญ ใคร่ครวญแล้วจึงกล่าวแก้ คำหลังของท่านไม่เข้ากันได้กับความก่อน คำก่อนไม่เข้ากับคำหลังเสียแล้ว อัคคิเวสนะ รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง ?

"เป็นอนิจจัง, พระโคดม"

"สิ่งใดไม่เที่ยงส่อทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือจะเห็นตามสิ่งนั้นว่า ของเรา, เป็นเรา, เป็นตัวของเรา . . . ดังนี้"

"ไม่ควรเลย พระโคดม"

"อัคคิเวสนะ ท่านเข้าใจว่าอย่างไร เมื่อรูปการเป็นเช่นนี้ ตัวท่านติดทุกข์แล้ว เข้าถึงทุกข์แล้ว เข้าถึงทุกข์แล้วจมเข้าในทุกข์แล้ว ท่านจักเห็นทุกข์นั้นว่านั่นของเรา, นั่นเป็นตัวเรา นั่นเป็นตัวตนของเรา . . . ดังนี้เจียวหรือ"

"ข้อนั้นไม่เป็นอย่างนั้นดอก พระโคดม"

ข้อความในพระสูตรต่าง ๆ ที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น เป็นข้อความที่แสดงถึงความเป็นจริงตามธรรมชาติ ซึ่งทางพุทธศาสนาเรียกว่าสัจจธรรมอันมิอาจโต้แย้งได้ ด้วยเหตุนี้ จึงไม่มีข้อน่าสงสัยแต่อย่างใดที่จะกล่าวว่า พระพุทธศาสนาเป็นปรัชญา

ปัญหาที่จะวินิจฉัยต่อไป คือ พระพุทธศาสนาเป็นวิทยาศาสตร์จริงหรือไม่ สำหรับปัญหานี้ไม่มีข้อยุ่งยากแต่ประการใด เพราะวิชาความรู้ใด ๆ ก็ตามถ้าได้ศึกษาค้นคว้าให้ถูกต้องตามแบบแผนทางวิทยาศาสตร์แล้ว เราก็จะได้ทฤษฎี หรือสูตร์ อันเป็นอมตะ ส่วนในพระพุทธศาสนานั้นเล่า เรามีอมตธรรมอยู่แล้ว คือเป็นคำสอนที่มีผลแน่นอนอยู่ตลอดกาล เป็นคำสอนที่ไม่มีผู้ใดสามารถเปลี่ยนแปลงหักล้างได้ เป็นเวลาสืบเนื่องกันมา ๒๕๑๙ ปีแล้ว ผิดกับศาสนาอื่นซึ่งต้องปรับปรุงแก้ไขคำสอน ให้เหมาะสมกับกาลสมัยอยู่ตลอดมา วิทยาศาสตร์ไม่สามารถหักล้างพุทธศาสนาได้ ไม่ว่าจะเป็นพุทธประวัติหรือ หลักธรรมก็ตาม มิหนำซ้ำวิทยาศาสตร์กับพุทธศาสนา กลับมีผลลัพธ์จากการดำเนินงานเหมือนกันอย่างน่าอัศจรรย์ ทั้งนี้เพราะแบบแผนการดำเนินงานของพระพุทธเจ้า ก็คือแบบแผนการดำเนินงานของนักวิทยาศาสตร์ นั่นเอง กล่าวคือ พระองค์ทรงเริ่มต้นจากการสังเกตเห็นความเปลี่ยนแปลงของชีวิตนับแต่เริ่มปฏิสนธิออกมาเป็นทารก แล้วเจริญวัยเป็นหนุ่มเป็นสาว แล้วก็แก่เฒ่าลงไป มีโรคภัยไข้เจ็บเบียดเบียน ร่างกายต้องทรุดโทรมไปจนถึงที่สุด คือ ความตายก็มาถึง สภาพของทุกชีวิตเป็นไปตามความจริงที่ทรงค้นพบนี้ ไม่ว่าคน ๆ นั้น จะเป็นยาจก หรือมหาจักรพรรดิ์ก็ตาม หาได้หลีกเลี่ยงความจริงดังกล่าวนี้ได้ไม่ แม้แต่พระองค์เอง ก็ต้องประสบกับความจริงข้อนี้ ทรงเห็นว่าความปรวนแปรแห่งสังขาร ด้วยอาการต่าง ๆ ตั้งแต่ต้นจนสิ้นอายุของมนุษย์นั้น ก่อให้เกิดความเศร้าสลด และความทุกข์อย่างยิ่ง พระองค์ทรงเห็นว่าน่าจะมีทางกำจัดเสียได้ ปัญหาเหล่านี้ได้เกิดความว้าวุ่นแก่พระองค์อยู่ตลอดเวลา โดยไม่สามารถหาคำตอบที่ถูกต้องแน่นอนได้ว่า จะมีวิถีทางใดบ้างที่จะเป็นแนวทางปฏิบัติเพื่อให้พ้นทุกข์ได้โดยสิ้นเชิง ครั้นต่อมา หลังจากพระองค์ได้เสด็จหนีไปบรรพชาแล้ว ได้ทรงค้นคว้าหาทางดับทุกข์อยู่ถึง ๖ ปี จึงทรงค้นพบ อริยมรรค และประจักษ์ในข้อธรรมะอื่น ๆ จนสำเร็จเป็นพระอรหันต์ แล้วพระองค์ยังได้ทรงทดสอบอยู่อีกระยะเวลาหนึ่ง จนทรงเห็นว่า ธรรมะต่าง ๆ

ที่ทรงค้นพบนั้น เป็นสัจจธรรมอันแท้จริงแล้ว จึงได้นำมาประกาศแก่สาวกต่อไป ดังที่ปรากฏตามพุทธประวัติดังกล่าวมาในตอนต้นนั้น จึงนับว่า พระองค์ เป็นผู้นำแบบแผนทางวิทยาศาสตร์มาปฏิบัติเป็นพระองค์แรกในโลก เพราะปรากฏการณ์เช่นนี้ตรงกับการค้นคว้าของนักวิทยาศาสตร์ในยุคต่อมากล่าวคือ นักวิทยาศาสตร์เริ่มงานจากการสังเกตเห็นความผิดปกติของวัตถุ จึงดำเนินงานศึกษาค้นคว้าจนประจักษ์ข้อเท็จจริง แล้วมีการทดสอบด้วยการทดลองเพื่อความแน่นอนอีกครั้งหนึ่ง แล้วจึงสร้างทฤษฎีแสดงปรากฏการณ์ของธรรมชาติ ทฤษฎีต่าง ๆ เหล่านั้น ทำให้คนเรารอบรู้ในวิทยาการทั้งหลายและนำความเจริญทางด้านวัตถุมาสู่มนุษย์ชาติ ตามที่เห็น ๆ กันอยู่ในยุคปัจจุบัน

การค้นคว้าตามหลักวิทยาศาสตร์ ของพระพุทธองค์กับของนักวิทยาศาสตร์อื่น ๆ นั้นเป็นการค้นหาทฤษฎี หรือ สูตรต่าง ๆ เพื่อนำความรู้แจ้งเห็นจริงมาสู่มนุษย์ชาติ แต่สิ่งที่ถูกค้นพบนั้น ๆ ต่างกัน กล่าวคือ พระองค์ทรงค้นพบสัจจธรรมซึ่งเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ให้หลุดพ้นจากทุกข์ เป็นการปรับปรุงสภาพจิตหรือวิญญาณของสัตว์โลกให้มีระดับสูงขึ้น แต่การค้นพบทฤษฎีต่าง ๆ ของนักวิทยาศาสตร์อื่น ๆ นั้น เป็นการค้นพบวิทยาการในทางนำความเจริญทางด้านวัตถุมาสู่มนุษย์ นับว่าแตกต่างกัน แต่เราก็อาจเปรียบเทียบถึงความเหมือนกันได้ในระหว่างจิต หรือ วิญญาณ กับวัตถุ โดยอาศัยทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์

หลักการของนักวิทยาศาสตร์อันเกี่ยวกับวัตถุทั้งหลายนั้น นักวิทยาศาสตร์มีทฤษฎีว่าวัตถุ หรือ สสารทั้งหลายในโลกนี้ ประกอบด้วย อณู และ ปรมาณู ถ้าอณูและปรมาณูในสสารนั้นสลายตัวลง สภาพของสสารนั้น ๆ จะเปลี่ยนไป และมีทฤษฎีต่อไปว่า สสารทั้งหลายย่อมไม่ศูนย์หายไปจากโลก (แต่ทฤษฎีนี้อาจเสื่อมคุณค่าไปในขณะนี้ เพราะปรากฏว่ามนุษย์อวกาศได้อาศัยยานอพอลโลนำวัตถุเครื่องมือทางวิทยาศาสตร์ขึ้นไป ทิ้งไว้ที่ดวงจันทร์เป็น จำนวนมาก และดวงจันทร์ เป็นดาวเคราะห์อีกดวงหนึ่ง ซึ่งมิใช่ส่วนประกอบของโลก) การสลายตัวของอณูและปรมาณู

ดังกล่าวนั้นย่อมก่อให้เกิดพลังงาน ตัวอย่าง เช่น น้ำ จะเป็นน้ำที่มาจากที่ใดในโลกนี้ก็ตาม เมื่อทำการแยกธาตุแล้วจะปรากฏว่า น้ำประกอบด้วยไฮโดรเย่น ๒ ส่วน อ๊อกซิเย่น ๑ ส่วน เหมือนกันหมด และน้ำนี้เมื่อถูกเผาด้วยความร้อนมาก ๆ จะกลายสภาพเป็นไอน้ำ ลอยขึ้นสู่ท้องฟ้า เมื่อลอยขึ้นไปจับกลุ่มกันมากขึ้น ๆ และกระทบความเย็นจากอากาศแล้ว จะสลายตัวจากการเป็นไอน้ำกลายเป็นฝนตกลงมาอีก สภาวะการเปลี่ยนไปเช่นนี้ จะเรียกว่า น้ำ เปลี่ยนภพเปลี่ยนชาติ มีการเวียนว่ายตายเกิดเหมือนชีวิตมนุษย์ก็เป็นได้ กล่าวคือ หลักทางศาสนาพุทธ ถือว่ากาย หรือรูปนี้ประกอบด้วยขันธ์ห้า ขันธ์ชนิดแรกได้แก่ธาตุทั้งสี่ คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม และธาตุไฟ ส่วนขันธ์ต่อ ๆ ไปนั้นได้แก่เวทนา คือ รู้สุข รู้ทุกข์ สัญญา คือความจำ สังขารคือสภาพที่เกิดกับใจปรุงแต่งใจให้ดีขึ้นบ้าง ชั่วบ้าง และวิญญาณ คือใจ เมื่อวิญญาณธาตุในรูป (ในร่างกาย) มนุษย์สลายตัว รูป (ร่างกาย) ก็จะแปรปรวนไป และอาจถึงแก่ความตายได้ คือ สิ้นภพ สิ้นชาติไปนั่นเอง เมื่อเปรียบเทียบกันแล้ว จะได้ความจริงดังนี้

วิทยาศาสตร์ ยอมรับว่า สสาร มีการเปลี่ยนภพ เปลี่ยนชาติ และสิ้นภพสิ้นชาติ ในทางวัตถุ

พุทธศาสนา ถือว่า มีการเปลี่ยนภพ เปลี่ยนชาติ สิ้นภพ สิ้นชาติ ทางสัตว์โลก

วิทยาศาสตร์ มี วัตถุ เป็นรูปธรรม มีพลังงาน เป็นนามธรรม

พุทธศาสนา มี สังขาร เป็นรูปธรรม มี จิต เป็นนามธรรม

วิทยาศาสตร์ มีพลังงาน ต้องสืบต่อตัวไปในการเปลี่ยนภพเปลี่ยชาติของ วัตถุ

พุทธศาสนา มี จิต ต้องสืบต่อตัวไปในการเปลี่ยนภพเปลี่ยนชาติ ของสัตว์โลก

อนึ่ง มีข้อเปรียบเทียบให้เห็นว่า พระธรรมในพระพุทธศาสนา มีประสิทธิภาพ เหมือนเครื่องมือทางวิทยาศาสตร์ คือ ถ้าจะเปรียบสัตว์โลกได้กับน้ำ ก็จะเห็นว่า บรรดาน้ำ ในที่ต่าง ๆ นั้น ย่อมมีความสะอาดบริสุทธิ์ไม่เหมือนกัน แต่นัก

วิทยาศาสตร์ ก็สามารถนำเอาน้ำทะเลมากลั่นให้บริสุทธิ์ ใช้บริโภคได้แล้ว ส่วนสัตว์โลกนั้นมีสภาพจิตไม่เหมือนกัน คือ อยู่ในระดับ ต่ำบ้าง สูงบ้าง สะอาดบ้างสกปรกบ้าง การที่จะซักฟอกจิตมนุษย์ให้สะอาดบริสุทธิ์ขึ้นนั้น จะต้องอาศัย พระ-ธรรมแห่งพุทธศาสนา เป็นเครื่องมือซักฟอก และได้ผลอย่างจริงจังไม่แพ้เครื่องมือทางวิทยาศาสตร์ ที่ใช้ในการกลั่นน้ำทะเลนั้นเลย

จากข้อเปรียบเทียบที่กล่าวมาข้างต้นนี้ พอเป็นหลักทำความเข้าใจได้แล้วว่าความเป็นมาแห่งธรรมะในพระพุทธศาสนานั้น มีลักษณะเช่นเดียวกับทฤษฎีต่าง ๆ ทางวิทยาศาสตร์กล่าวคือ ได้มาด้วยความสังเกตถึงความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ตลอดจนถึงผลที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงนั้น ๆ ทำให้มนุษย์ได้ทราบกฎเกณฑ์และความเป็นจริงอย่างถูกต้อง เมื่อทราบและเข้าใจกฎเกณฑ์ต่าง ๆ แล้ว ก็ได้อาศัยเป็นหลัก หรือวิธีการ หรือ เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตต่อไป เพื่อให้ชีวิตของตน ๆ มีความเป็นอยู่ที่ประเสริฐ เพราะคำว่า "พรหมจรรย์" นี้หมายถึงแบบแผนแห่งการดำเนินชีวิตอันประเสริฐ นั่นเอง ส่วนกฎเกณฑ์ในการที่จะปรับปรุงวัตถุต่าง ๆ ให้บังเกิดประโยชน์แก่ชีวิตมนุษย์เป็นส่วนรวมนั้น เราก็ได้เห็นผลงานของนักวิทยาศาสตร์อย่างกว้างขวางแล้ว ว่าทำให้การดำเนินชีวิตประจำวันของมนุษย์ประสบกับความสุขความสะดวกสบายเพียงใด จะแตกต่างกันอยู่ที่ว่าผลงานของนัก-วิทยาศาสตร์ หนักเน้นไปในเรื่องเกี่ยวกับวัตถุ ส่วนผลของพระพุทธศาสนานั้นหนักเน้นไปในด้านทำให้จิต หรือวิญญาณของมนุษย์มีความสุขอันประเสริฐนั่นเอง

ข้อที่สี่ การเผยแพร่หลักธรรมแห่งพระพุทธศาสนานั้น จะต้องรู้จักเลือกเฟ้นคำสอน และเลือกเฟ้นวิธีการสอนให้เหมาะสมแก่บุคคลและกาลสมัย

เป็นที่ทราบกันอยู่แล้วว่า ความเจริญทางด้านวิทยาศาสตร์นั้น ทำให้มนุษย์สามารถเดินทางไปยังดวงจันทร์ได้ และสามารถค้นหาวิทยาการต่าง ๆ ได้กว้างขวางยิ่งขึ้น สิ่งเหล่านี้ นับว่าเป็นการเจริญด้านวัตถุ แม้ประเทศมหาอำนาจคู่แข่งขันใน

เรือฯยานอวกาศจะพากันโฆษณาว่า จะนำความเจริญในด้านปรมาณูมาใช้ให้เป็นประโยชน์ในทางสันติก็ตาม แต่ความเป็นไปในโลกยังมองไม่เห็นสันติภาพถาวรแต่อย่างไร ตรงกันข้ามสถานการณ์ทั่ว ๆ ไปกลับแสดงให้เห็นว่า การแข่งขันกันในด้านปรมาณูของมหาอำนาจทั้งสองค่ายนั้น ได้ก่อให้เกิดวิกฤติกาลขึ้นทั่ว ๆ ไป และเป็นวิกฤติกาลถาวร ซึ่งทั้งสองฝ่ายไม่อาจแก้ไขได้ เช่น กรณีการขยายตัวแห่งสงครามในภาคพื้นอินโดจีนก็ดี ความร้อนระอุตึงเครียดทั่ว ๆ ไปในตะวันออกกลางก็ดี สิ่งเหล่านี้ ทำให้ชาวโลกต้องนอนผวาอยู่ตลอดเวลา ปรากฏการณ์เช่นนี้ นับว่าทำให้มวลมนุษย์ส่วนใหญ่ตกอยู่ในห้วงวิกฤติ ตกอยู่ในห้วงแห่งความทุกข์ ต้องบ้านแตกสาแหรกขาด ต้องพลัดพรากจากกันระหว่างบิดา—มารดา กับบุตร ระหว่างสามีภรรยา ระหว่างคนรัก และระหว่างพี่กับน้อง การพลัดพรากจากกันก็ดี การที่ต้องทุพพลภาพไปของทหารหาญก็ดี นับว่าก่อให้เกิดความเศร้าสลด ความคร่ำครวญ อันนับว่าเป็นความทุกข์อย่างใหญ่หลวงแก่ผู้ที่ประสบเคราะห์กรรมเช่นนั้น

เหตุที่โลกต้องก้าวเข้าสู่ความวิกฤติอย่างร้ายแรงดังกล่าวนั้น เราพูดได้อย่างเต็มปากว่า เป็นเพราะมนุษย์ที่เข้าใจว่าตนเป็นอารยะชนนั้น ได้ปล่อยจิตใจของตนให้ตกเป็นทาสแห่งวัตถุจนเกินไป ปราศจากสติจะควบคุมการกระทำของตนให้อยู่ในข่ายของศาสนาได้ ทั้ง ๆ ที่ได้พร่ำบ่นอยู่เสมอว่า ตนเป็นผู้เคร่งครัดในศาสนายิ่ง ด้วยเหตุนี้ จึงควรระลึกถึงพระธรรมของพระพุทธองค์ ที่ว่า แม้บุคคลจะมีปัญญาสักเท่าใดก็ตาม ถ้าขาดสติควบคุมปัญญา ก็อาจนำปัญญานั้น ๆ ไปใช้ในทางที่ผิดได้ เมื่อเป็นเช่นนั้น ก็หลีกเลี่ยงความทุกข์ไม่พ้น

ประเทศไทย แม้จะยังไม่เข้าสู่สภาพวิกฤติเช่นประเทศเพื่อนบ้านในอินโดจีนก็ตาม แต่ก็ถูกคุกคามทางวัตถุนิยมอย่างรุนแรง สภาวะทางสังคมต้องประสบกับความเลวร้ายอย่างน่าวิตก เพราะบุคคลบางส่วนได้ตกเป็นทาสของกามวัตถุอย่างถอนตัวไม่ขึ้น ศีลธรรมในสังคมเสื่อมลงไปอย่างน่ากลัว จนแทบจะกล่าวได้ว่า ความละอาย

หรือความกลัวต่อบาปซึ่งเคยมีอยู่มากในสายเลือดของบรรพบุรุษเรานั้น ได้จางลงไปแทบไม่มีเหลืออยู่แล้ว

การไม่มีความละอาย และไม่มีการเกรงกลัวต่อบาปเช่นนี้ ถ้าปล่อยให้เกิดขึ้นแก่สังคมโดยทั่วไปแล้ว จะกลายเป็นอุปสรรคที่สำคัญยิ่งในการเผยแพร่พระพุทธศาสนา เพราะมนุษย์ที่ปล่อยให้จิตตกเป็นทาสแห่งวัตถุดังกล่าวนี้ จะไม่มีโอกาสระลึกถึงพระธรรมได้เลย เนื่องจากในบางขณะบุคคลประเภทนี้ อาจมองศาสนาไปในทางที่เป็นอุปสรรคแก่ความเจริญมั่งคั่งของตนเสียอีกด้วย หาได้รู้สึกไม่ว่า ความเจริญมั่งคั่งที่ตนได้สะสมด้วยจิตที่ตกเป็นทาสของกิเลสนั้น เป็นความเจริญมั่งคั่งที่ผิดทำนองคลองธรรมทางศาสนา เมื่อเป็นเช่นนี้แล้ว บุคคลพวกนี้ก็จะไม่มีศรัทธาในพระศาสนาเลย หากจะมีการแสดงออกบ้างในบางครั้ง ก็เป็นไปในลักษณะเพื่อมารยาทในสังคมเท่านั้น หาได้มีเนื้อแท้แห่งศรัทธาอยู่ไม่ และเนื่องจากผู้ที่มั่งคั่งขึ้นมาโดยลักษณะดังกล่าวนั้นยังได้รับการกราบไหว้ เทอดทูน (อย่างจอมปลอม) จากบุคคลอื่น ๆ อยู่จึงทำให้เกิดความเข้าใจผิดอย่างใหญ่หลวงต่อไปอีก โดยไม่มีทางที่จะทำให้การกระทำชั่วนั้น ๆ สดุดหยุดลงได้เลย จำต้องปล่อยไปให้การณ์ได้ดำเนินไปจนถึงจุด ๆ หนึ่ง คือ เมื่อความชั่วนั้นสุกงอมก็จะเผาไหม้เจ้าของกรรมนั้น ให้เน่าเละเพะฟอนไปดังที่เคยมีตัวอย่างมาแล้ว

ด้วยเหตุดังกล่าวนี้ จึงเป็นสิ่งสำคัญที่พุทธบริษัทจะแก้ไขโดยการเลือกเฟ้นข้อธรรมะ ที่สมควรนำมาสอนหรือเผยแพร่แก่สังคม โดยให้ได้ข้อธรรมะที่เหมาะสมที่สุดแก่สภาพการณ์ในปัจจุบัน และนอกจากจะต้องเลือกเฟ้นข้อธรรมะแล้ว ยังจะต้องแสวงหาวิธีที่จะใช้ในการสอนหรือเผยแพร่ให้ดีที่สุดอีกด้วย ถ้าเราประยุกต์วิชาที่จะสอนกับวิธีที่จะสอนให้เข้ารูปกันไม่ได้แล้ว ก็จะไม่เกิดประโยชน์ใด ๆ เลย จะประสบแต่ความล้มเหลวต่อไปอีก

ปัญหาแรก คือ ปัญหาที่เกี่ยวกับการเลือกเฟ้นคำสอนที่เหมาะสมแก่บุคคลและกาลสมัยนั้น สำหรับปัญหานี้ ดูเหมือนว่า คณะรัฐบาลในชุดปัจจุบันนี้ได้

ตระหนักดีอยู่แล้ว กล่าวคือ นับแต่ปี พ.ศ. ๒๕๐๗ เป็นต้นมา ฯพณฯ จอมพล ถนอม นายกรัฐมนตรี ได้กรุณาให้คำขวัญอย่างตรงเป้าหมายว่า "จงทำดี จงทำดี จงทำดี มีศีลธรรม ถือความสัตย์ อีกทั้งขจัดเสียซึ่งโลภโกรธหลง" คำขวัญเช่นว่านี้ มีความหมายบริบูรณ์อยู่ในตัวแล้วว่า ขอให้มวลพุทธบริษัทจงกระทำแต่ความดี และงดเว้นความชั่ว เมื่อท่านได้ประกาศคำขวัญออกไปแล้ว ก็ได้รับการต้อนรับอย่างเกรียวกราวเอิกเกริกไปทั่วประเทศ คือหลังจากนั้นตลอดมาจนบัดนี้ ถ้าเราเดินทางไปยังจังหวัดใดก็ตาม จะได้พบแผ่นป้ายโฆษณาคำขวัญนี้มีอยู่กลาดเกลื่อนทุกมุมเมือง แต่แล้วต่อมาขณะนี้สีสรรกับตัวหนังสือในแผ่นป้ายโฆษณาดังกล่าวนั้น บางแห่งก็ลบเลือนซีดไป หลุดไปตามสภาพ มีข้อที่น่าสังเกตว่า เครื่องมือของรัฐบาลก็ดีและพุทธศาสนิกชนก็ดี ได้ปฏิบัติตาม คำขวัญ สมดัง เจตนา รมย์ของ ฯ พณ ฯ ท่านเจ้าของคำขวัญเพียงใดหรือไม่ เมื่อมีคำถามเช่นว่านี้ เราก็ต้องค้นหาคำตอบอันได้จากสภาพความเป็นไปของสังคมในขณะนี้ว่าเป็นอย่างไร สภาพทั่ว ๆ ไปในต่างจังหวัดที่ห่างไกลจากความเจริญด้านวัตถุนั้น ประชาชนทั่ว ๆ ไปยังเลื่อมใสศรัทธาในพระศาสนาและยังประพฤติตนอยู่ในกุศลกรรมดีอยู่เป็นส่วนมาก ทุกคนยังหันหน้าเข้าวัดยังมีการทำบุญบริจาคทรัพย์เพื่อทนุบำรุงพระ พุทธศาสนาน อย่าง ทั่วถึง ส่วนการประพฤติชั่วที่จะก่อให้เกิดทุกข์แก่เพื่อนมนุษย์ส่วนใหญ่นั้น เมื่อเทียบกับในเมืองหลวงแล้ว ยังนับว่าเป็นเปอร์เซ็นต์ที่น้อยกว่ากันอยู่เป็นอันมาก แม้จะมีผู้กระทำผิดบ้างก็เพราะความจำเป็นหรือรู้เท่าไม่ถึงการ มิได้มีการกระทำที่ส่อสันดานชั่วที่กระทำซ้ำ ๆ อยู่มิรู้หยุดดังบุคคลบางคนในเมืองหลวง ทั้งนี้อาจเป็นเพราะสิ่งแวดล้อมและธรรมชาติในชนบทมีความสะอาดบริสุทธิ์กว่าในกรุง บุคคลชนบทยังมีความละอายความเกรงกลัวต่อบาปมากกว่าในกรุง และยังไม่ปล่อยจิตให้ตกเป็นทาสแห่งกามวัตถุเท่าคนในกรุง ก็อาจเป็นได้ จึงเป็นปัญหาให้น่าคิดต่อไปว่า สังคมในชนบทนั้นยึดมั่นในหลักธรรมของพระศาสนาดีกว่าในเมืองหลวงกระนั้นหรือ คำตอบที่น่าจะถูกต้องก็คือเป็นคำตอบที่ยืนยันว่าใช่แล้ว

ข้อความตามคำขวัญดังกล่าวมาแล้ว มีลักษณะเน้นให้เห็นถึงเจตนาของ ฯ พณ ฯ ในทางที่มีความมุ่งประสงค์จะให้ประชาชนพลเมืองประกอบแต่กุศลกรรม ซึ่งตรงกับหลักการสำคัญในพุทธศาสนาดังได้กล่าวมาแล้ว แต่เมื่อยังมีบุคคลบางส่วนที่มีความสำคัญในสังคมมากกว่าชาวชนบท มองไม่เห็นความสำคัญ หรือความเหมาะสมของคำขวัญนี้อยู่ ก็เท่ากับว่าบุคคลเหล่านั้น กระทำตัวเป็นอุปสรรคต่อการเผยแพร่ธรรมะโดยตรง ด้วยเหตุนี้จึงมีความเห็นว่าการเผยแพร่ธรรมะในขณะนี้น่าจะได้กระทำการสอนให้หนักเน้นในเรื่องหลักแห่งกรรมให้มากที่สุด และต้องหาทางให้บุคคลที่มีความสำคัญหรือที่เป็นจุดเด่นในสังคม ซึ่งประชาชนให้ความสนใจนั้นได้ประพฤติปฏิบัติกุศลกรรมให้ปรากฏเด่นชัดแก่มหาชนด้วย จึงจะเป็นที่เบาใจได้ว่าเรายังมีทางที่จะช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ให้เกิดศรัทธา และยึดหลักธรรมะเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวในการดำเนินชีวิตให้อยู่ร่วมกันด้วยความสุขได้

หลักใหญ่อันเกี่ยวกับกฎแห่งกรรมนั้น เรามีตัวอย่างที่เห็นได้ชัดแจ้งในปัจจุบันนี้อยู่มากพอสมควรแล้ว เพราะเป็นพฤติการณ์ที่เกิดขึ้นและมีความอื้อฉาวอย่างมากมายทั่วประเทศ โดยเหตุที่เคยมีหนังสือพิมพ์แทบทุกฉบับเสนอข่าวถึงกรรมและผลแห่งกรรมที่ตกได้แก่ทั้งตัวผู้ประกอบกรรมโดยตรง และบรรดาทายาทของผู้ประกอบกรรมนั้น ๆ ด้วย

รายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องกรรมที่กำลังกล่าวถึงอยู่นี้ ทางศาสนาแยกออกได้เป็นสาม คือ กายกรรม วจีกรรม และมโนกรรม อนึ่งสำหรับการเขียนครั้งนี้ไม่มีวัตถุประสงค์ที่จะอธิบายธรรมะโดยตรง แต่มีความมุ่งประสงค์ที่จะเขียนรายละเอียดไปตามประเด็นที่ได้ตั้งไว้ ฉะนั้นถ้าผู้ใดอยากทราบรายละเอียดทางธรรมะ ก็ย่อมค้นคว้าหาอ่านได้จากตำราที่ผู้ทรงคุณวุฒิทางศาสนาท่านได้เขียนไว้แล้วอย่างมากมาย

ข้อธรรมที่ควรกล่าวต่อไป คือ ทาน หรือ ทานํ ซึ่งชาวบ้านมักเรียกกันว่าการทำบุญ ความสำคัญในธรรมะข้อนี้ ก็คือ ต้องหาทางสอนให้เพื่อนมนุษย์ยึดหลัก อหิงสา ให้มากที่สุด คำว่า อหิงสา นี้ เป็นธรรมะอันเก่าแก่มีอยู่ก่อน

สมัยพระพุทธองค์ แม้แต่พระพุทธองค์ก็ทรงยอมรับความจริงข้อนี้ โดยตรัสว่า "อหิงสา ปรโม ธมฺโม" แปลความได้ว่า อหิงสา คือ บรมธรรม หรือ อหิงสา เป็นธรรมะอันเก่าแก่ คำว่า อหิงสา แปลว่า ไม่เบียดเบียน เมื่อบุคคลใดเป็นผู้ไม่เบียดเบียนแล้ว ก็จะทำให้บุคคลนั้นเป็นผู้มีจิตสูง เพราะบุคคลที่ไม่เบียดเบียนนั้นจะเป็นบุคคลที่ปราศจากความเห็นแก่ตัวแล้ว ก็ย่อมมีจิตเมตตา เผื่อแผ่แก่เพื่อนมนุษย์โดยปริยาย การไม่เบียดเบียนที่ว่านี้ จะต้องเป็นการไม่เบียด-เบียนทั้งตนเอง และไม่เบียดเบียนสังคมด้วย จึงจะได้ผลสมบูรณ์ เมื่อมนุษย์เราตัดความเป็นคนเห็นแก่ตัวออกไปได้แล้ว ก็จะมีจิตในการบริจาคหรือทำบุญให้ทานให้ได้ผลตามพระพุทธศาสนาได้อย่างจริงจัง การทำบุญให้ทานตามความหมายในพระพุทธศาสนานั้น จะต้องเป็นการทำบุญที่ไม่หวังผลตอบแทน แต่เป็นการทำบุญเพื่อยังให้เกิดประโยชน์แก่เพื่อนมนุษย์เป็นส่วนรวม ถ้าหากผู้ใดทำบุญโดยหวังผลตอบแทนแล้ว ก็จะกลายเป็นผู้ค้ากำไรเกินควรในการทำบุญนั้น ซึ่งไม่ตรงกับความมุ่งหมายในพระศาสนาเลย เพราะการทำบุญที่ค้ากำไรนั้น เป็นการก่อให้เกิดความ โลภ โกรธ หลง ซึ่งเป็นกิเลสขึ้นมา แทนที่จะทำบุญเพื่อบุญ ก็จะกลายเป็นทำบุญเพื่อสร้างบาปไปโดยปริยาย

ธรรมะข้อต่อไป คือ ศีล การที่บุคคลต้องรักษาศีล ก็เพราะศีลเป็นเครื่องสนับสนุนให้เกิดสมาธิ เพื่อจะได้ควบคุมจิตของตนให้ละหรือวางจากวัตถุแห่งกามทั้งหลาย ทำลายความยึดมั่น ถือมั่น ที่ว่า นี่ตัวเรา นี่ของเรา ดังนี้เป็นต้น

ธรรมะข้อต่อไป คือ การทำสมาธิ ทั้งนี้ถ้าทำให้เกิดสมาธิได้ก็เท่ากับเราควบคุมจิต ให้ปราศจากความวุ่นวายทางกิเลส คือเครื่องเศร้าหมอง และเป็นมูลฐานที่จะก่อให้เกิดปัญญา

ปัญญาที่ว่านี้ หมายถึงความฉลาดรอบรู้ในสัจจธรรม คือรู้วิถีทางที่จะดำเนินชีวิตให้รอดพ้นจากทุกข์ ปัญญาชนิดนี้เป็นปัญญาในโลกกุตตระ ส่วนปัญญาในการดำเนินชีวิตแบบอันธพาลนั้น เป็นปัญญาในโลกียะ ซึ่งมีผลไม่เหมือนกัน

เมื่อเรามีคำสอนดังกล่าวนี้แล้ว จะทำให้มวลมนุษย์ที่เข้าใจปฏิบัติตามคำสอนโดยจริงจังนั้น ๆ เป็นบุคคลที่ปราศจาก โลภะ โทษะ และโมหะ ลงไปได้ เมื่อสังคมใดเพียงแต่มีสมาชิกของสังคมที่มีธรรมะดังกล่าวนี้ และยึดถือปฏิบัติโดยจริงจังแล้ว ก็ย่อมหวังได้ว่าความสุขย่อมมีแก่สังคมนั้นอย่างไม่ต้องสงสัย

ธรรมะสำคัญอีกข้อหนึ่งที่เรียกว่า อริยธรรม ก็คือ มรรคอันมีองค์แปดนั่นเอง นักศาสนาถือกันว่า มรรคมีองค์แปดนี้ เป็นแนวทางที่จะทำให้มนุษย์บรรลุถึงซึ่งการดับทุกข์อย่างสิ้นเชิง มรรคมีองค์แปดมีรายละเอียดอย่างใดนั้นขอให้ค้นหาอ่านในตำราที่อธิบายธรรมะโดยตรงดังได้กล่าวมาแล้ว

หลักธรรมที่ได้หยิบยกขึ้นมาเสนอแนะเพียง ๔—๕ ข้อนี้ แม้จะไม่สูงพอที่จะทำให้พุทธศาสนิกชนก้าวเข้าถึงขั้นที่เรียกว่า "สุญญตา" ซึ่งเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนาได้โดยตรงก็ตาม แต่ก็เป็นธรรมะที่อยู่ในสายกลางพอที่จะให้พุทธศาสนิกชนใช้ปัญญา ศึกษาค้นหาความจริงด้วยเหตุและผลได้ และไม่เป็นการยากที่จะนำไปเป็นหลักปฏิบัติโดยแท้จริง เพราะการที่มนุษย์ทำจิตให้ปลอดจากโลภะ โทษะ และโมหะ ได้นั้น จะเป็นการทำจิตให้พ้นจากกิเลสอุปาทานได้อย่างดีแล้ว และจะเป็นพื้นฐานที่จะก้าวไปสู่ขั้น สุญญตา หรือที่เรียกกันว่า "จิตว่าง" ต่อไป การที่คนเราจะมีศรัทธาถึงขนาดไม่หวั่นไหว คือยึดมั่นในธรรมะได้ขนาดนี้แล้ว ก็นับว่าเป็นบุคคลที่เข้ามาในร่องรอยแห่งความไม่ยึดมั่นถือมั่นเสียแล้ว

ปัญหาต่อไป คือปัญหาที่เกี่ยวกับวิธีการสอนธรรมะ หรือ วิธีเผยแพร่พระพุทธศาสนาเข้าสู่มหาชน ปัญหานี้ เป็นปัญหาที่เกี่ยวกับจิตวิทยาและตรรกวิทยาอยู่มาก ผู้สอนหรือผู้เผยแพร่จะต้องมีความสนใจและเข้าใจในความรู้สึกนึกคิดที่เป็นพื้นฐานของมหาชน ผู้ที่จะรับการสอนธรรมะนั้น ๆ ด้วยดีว่าเป็นอย่างไร จะต้องชี้แนะแนวทางให้เห็นถึงที่มาแห่งทุกข์ และพยายามให้มหาชนเกิดความเข้าใจและศรัทธา ว่าพระพุทธศาสนาเป็นวิชาที่จะแนะแนวทางดำเนินชีวิตให้พ้นทุกข์

ได้โดยแท้จริง **ผู้สอนหรือผู้เผยแพร่** จะต้องพยายามทำทุกอย่างที่จะให้มหาชนเข้าใจในทางที่ถูกว่าการเผยแพร่พระพุทธศาสนานี้มิได้เป็นการบังคับ หรืออบรม หรือขู่เข็ญขืนใจแต่อย่างใด แต่พุทธบริษัทกระทำการเผยแพร่ด้วยความห่วงใยในเพื่อนมนุษย์ เพื่อจะช่วยเหลือให้เขาทั้งหลายพบกับแสงสว่างอันแท้จริงในการที่จะดำเนินชีวิตไปสู่ความสุข นอกจากจะต้องมีจิตวิทยาสูงแล้ว ผู้เผยแพร่ ๆ จะต้องมีความอุตสาหะ วิริยะ อย่างแรงกล้าอีกด้วย

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงถูกขนานพระนามว่า **เป็นบรมครูผู้**สามารถในการฝึกเดียรถีย์ ก็เพราะว่าพระองค์ ทรงมีจิตวิทยาสูง ในการที่ทรงทราบว่า บุคคลผู้ที่พระองค์จะทรงฝึกนั้น กำลังติดขัดอยู่ด้วยปัญหาข้อใด พระองค์ก็จะทรงยกเหตุและผลพร้อมด้วยคำอธิบายอย่างละเอียดให้บุคคลนั้นเข้าใจได้โดยถ่องแท้ และรู้แจ้งเห็นจริงในธรรมะของพระองค์ จนสามารถนำเอาไปประพฤติปฏิบัติได้โดยไม่หวั่นไหว อนึ่ง พระองค์ทรงจำแนกคำสอนของพระองค์ไว้ เป็นลำดับตั้งแต่ต่ำไปหาสูง แล้วพิจารณาบุคคลที่จะได้รับคำสอนนั้น ๆ ว่าบุคคลนั้นมีสภาพจิตอยู่ในภูมิชั้นใด ก็ทรงให้คำสอนตามภูมิแห่งจิตของผู้นั้น และก่อนลงมือสอน พระองค์ได้ปลุกศรัทธาในบุคคลนั้นจนแก่กล้าไม่หวั่นไหว และไม่สั่นคลอนเสียก่อน แล้วจึงลงมือฝึกสอนด้วยถ้อยคำที่ไพเราะ ปราศจากการขู่บังคับ แต่เป็นไปด้วยการเชิญชวน เช่นพระองค์ทรงกล่าวว่า "จงมาเถิด บุรุษ ผู้เป็นวิญญูชน ไม่โอ้อวด ไม่มีมารยา มีสัญชาติแห่งคนตรงเราพร่ำสอนอยู่ เราแสดงธรรมอยู่ เธอปฏิบัติตามอย่างเราสอน ก็จักรู้แจ้งซึ่งที่สุดแห่งพรหมจรรย์อันไม่มีอะไรยิ่งไปกว่า" ดังนี้เป็นต้น..." นี้คือวิธีการสอนที่ยอดเยี่ยมที่สุดในโลกสมกับที่ได้ถูกขนานพระนามดังกล่าวมาแล้ว

ตามสภาพของสังคมในปัจจุบันนี้ ทำให้พิจารณาเห็นว่า การที่จะเผยแพร่พระพุทธศาสนาให้เข้าถึงมหาชนนั้น นอกจากฝ่ายพุทธจักรจะร่วมมือกับฝ่ายฆราวาส อันมีพุทธบริษัททั้งหลายในพุทธสมาคมนี้แล้ว จำเป็นอย่างยิ่งที่จะ

ต้องให้ฝ่ายอาณาจักร (รัฐบาล) เข้าร่วมมือด้วยอย่างจริงจัง โดยการประสานงานกันอย่างมีประสิทธิภาพ ด้วยเหตุนี้ จึงเห็นสมควรที่จะเสนอแนะว่า พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย ฯ ควรจะจัดให้มีการสัมมนาขึ้นสักครั้ง ในการนี้ นอกจากจะเชิญชวนบรรดาพุทธบริษัทผู้ทรงคุณแล้ว จะต้องเชิญเจ้าหน้าที่ฝ่ายบ้านเมืองที่เกี่ยวข้องกับการศาสนาให้เข้าร่วมประชุมด้วย เพื่อร่วมกันหาข้อยุตินำขึ้นเป็นข้อเสนอแนะรัฐบาล ในอันที่จะดำเนนการต่อไป ทั้งในด้านจัดทำคำสอน วิธีการเผยแพร่ที่ต้องให้หน่วยราชการทุกกระทรวงร่วมมือโดยการเป็นสมาชิกรับหนังสือคำสอนธรรมะโดยทั่วถึงกันด้วย ส่วนทางโรงเรียนต่าง ๆ นั้น พุทธสมาคม ฯ ก็จะต้องจัดทำหนังสือบรรจุคำสอนที่เหมาะสมกับสภาพจิตของเยาวชน ในปัจจุบันนี้เผยแพร่ไปให้ทั่วถึง เป็นการสอนธรรมะขั้นต้นแก่เยาวชนในแนวที่ถูกเป็นแนวเดียวกัน ถ้าหากได้จัดให้มีการสัมมนาแล้ว ย่อมเชื่อได้ว่า ที่ประชุมจะได้ข้อคิดเห็นอันมีค่าจากมวลสมาชิกผู้ทรงคุณวุฒิอีกมากมาย อันจะยังให้เกิดประโยชน์และเป็นแนวทางที่จะได้นำมาเลือกเฟ้นดำเนนการต่อไป

ดังได้กล่าวมาแล้วว่า วิธีการที่จะเผยแพร่พระพุทธศาสนา หรือที่เรียกว่าวิธีการสอนธรรมะ แก่มหาชนนั้น เป็นสิ่งสำคัญที่สุด เพราะถ้าเราไม่สามารถค้นหาวิธีการที่ดีที่สุดได้แล้ว ก็จะไม่ได้รับผลคุ้มกับความตั้งใจเท่าที่ควร ส่วนข้อธรรมะก็เช่นกัน ได้กล่าวมาแล้วว่า ข้อธรรมมะของพระพุทธองค์นั้น ท่านจำแนกไว้ตั้งแต่ต่ำไปหาสูง ในปัญหาข้อนี้ จึงไม่สู้จะมีข้อยุ่งยากแก่พุทธบริษัทผู้ปรารถนาดีต่อเพื่อนมนุษย์เท่าใดนัก เพราะเราสามารถที่จะจัดหมวดหมู่ของธรรมะให้เหมาะสมแก่สภาพจิตของมหาชนได้ แต่ในปัญหาที่เกี่ยวกับวิธีการเผยแพร่นั้นต้องหาทางทำให้พระศาสนาเข้าถึงมหาชนได้อย่างจริงจัง เช่นถ้าจะสอนข้อธรรมะแก่เยาวชน ก็ต้องเพ่งเล็งไปยังห้องเรียนของเยาวชนทั้งหลายทั่วพระราชอาณาจักรเป็นเบื้องแรก เราต้องมีกุศโลบายที่ฉลาดลึกซึ้ง ในการที่จะนำข้อธรรมะของพระพุทธองค์เข้าไปสู่ห้องเรียนของเยาวชนให้ได้ดีที่สุด โดยการร่วมมือกับ

พนักงานเจ้าหน้าที่ในกระทรวงศึกษาธิการอย่างใกล้ชิด ควรจะประชุมกันทำการสังคายนา ตำราเรียนอันว่าด้วย ศีลธรรม ฯ เสียใหม่ ถ้าจะให้พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย ฯ คัดเลือกผู้ทรงคุณวุฒิขึ้นสักคณะหนึ่งร่วมกับเจ้าพนักงานดังกล่าว ช่วยกันเรียบเรียงตำราดังว่านี้เสียใหม่ โดยพยายามแทรกข้อธรรมะเข้าไปในตำรานั้น ๆ ให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ และให้มีระดับ อ่อน – แก่ ตามระดับชั้นประโยคการศึกษาของเยาวชนเหล่านั้นด้วย กล่าวคือ การเรียบเรียงตำราดังกล่าวจะต้องเลือกเฟ้นข้อธรรมะที่ได้ประโยชน์จริง ๆ เขียนคำอธิบายให้เยาวชนเกิดความเข้าใจง่าย ประกอบด้วยเหตุผลอย่างเพรียบพร้อม และมีตัวอย่างประกอบให้ตรงกับข้อธรรมะอย่างยิ่ง โดยหาทางทำให้เยาวชนเข้าใจว่า ข้อธรรมะนั้น ๆ จะยังประโยชน์ในการดำเนินชีวิตของแต่ละคนในอนาคตได้อย่างจริงจังด้วย

บทนิพนธ์ของนักปราชญ์ราชบัณฑิตเก่า ๆ ที่ทรงคุณค่าเป็นอมตะยังมีอยู่จำนวนมาก ถ้าจะนำมาเลือกสรรแล้วนำไปใช้ประกอบในตำราดังกล่าวให้เหมาะสมก็น่าจะทำได้ เช่น มงคลสูตรคำฉันท์ พระราชนิพนธ์ ในพระบาทสมเด็จพระ–มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่จะขออัญเชิญมา ณ ที่นี้เป็นต้น

มงคลสูตรคำฉันท์

พระราชนิพนธ์

ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

หนึ่งคือบ่คบพาล เพราะจะพาประพฤติผิด
หนึ่งคบกะบัณฑิต เพราะจะพาประสบผล
หนึ่งกราบและบูชา อภิปูชนียชน
ซ้อนแหละมงคล อดิเรกอุดมดี

ความอยู่ประเทศซึ่ง   เหมาะและควรจะสุขี
อีกบุญญะการที่   ณ อดีตะมาดล
อีกหมั่นประพฤติควร   ณ สภาวะแห่งตน
ข้อนี้แหละมงคล   อดิเรกอุดมดี

ความได้สดับมาก   และกำหนดสุวาที
อีกศิลปศาสตร์มี   จะประกอบมนุญการ
อีกหนึ่งวินัยอัน   นรเรียนและเชี่ยวชาญ
อีกคำเพราะบรรณสาร   ฤดิแห่งประชาชน
ทั้งสี่ประการล้วน   จะประสิทธิมนุญผล
ข้อนี้แหละมงคล   อดิเรกอุดมดี

บำรุงบิดามา   ตระด้วยหทัยปรีย์
หากลูกและเมียมี   ก็ถนอมประหนึ่งตน
การงานกระทำไป   บ่มิยุ่งและสับสน
ข้อนี้แหละมงคล   อดิเรกอุดมดี

ให้ทาน ณ กาลควร   และประพฤติสุธรรมศรี
อีกสงเคราะห์ญาติที่   ปฏิบัติบำเรอตน
กอบกรรมะอันไร้   ทุษะกลั้วและมัวมล
ข้อนี้แหละมงคล   อดิเรกอุดมดี

ความงดประพฤติบาป   อกุศลบ่ให้มี
สำรวมวรินทรีย์   และสุราบ่เมามล
ความไม่ประมาทใน   พหุธัมมะโกศล
ข้อนี้แหละมงคล   อดิเรกอุดมดี

เคารพ ณ ผู้ควร　　จะประณตและน้อมศิร์
อีกหนึ่งมิได้มี　　จะกระด้างและจองหอง
ยินดี ณ ของตน　　บมิโลภทะยานปอง
อีกรู้คุณาของ　　นรผู้ประคองตน
ฟังธัมมะโดยกา　　ละเจริญคุณานนท์
ข้อนี้แหละมงคล　　อดิเรกอุดมดี
มีจิตตะอดทน　　และสถิต ณ ขันตี
อีกหนึ่งบ่พึงมี　　ฤดิดื้อทนงหาญ
อีกเห็นคณาเลิศ　　สมณาวราจารย์
กล่าวธัมมะโดยกาล　　วรกิจจะโกศล
ทั้งสี่ประการล้วน　　จะประสิทธิมนุญผล
ข้อนี้แหละมงคล　　อดิเรกอุดมดี
เพียรเผากิเลสล้าง　　มละโทษะยายี
อีกหนึ่งประพฤติดี　　ดุจพรหมพิสุทธิ์สรรพ์
เห็นแจ้ง ณ สี่องค์　　พระอริยสัจจ์อัน
อาจนำมนุษย์ผัน　　ติระข้ามทะเลวน
อีกทำพระนิพพานต้อง　　นะประจักษะแก่ตน
ข้อนี้แหละมงคล　　อดิเรกอุดมดี
จิตใครมิได้อา—　　วรโลกธรรมศรี
แล้วย่อมบ่พึงมี　　จะประหวั่นฤกังวล
ไร้โศก ธุลีสูญ　　และสบายบ่มัวมล
ข้อนี้แหละมงคล　　อดิเรกอุดมดี

เทวามนุษย์ทำ วรมงคะลาฌะนี้
เป็นผู้ประเสริฐที่ บ่มิแพ้ ณ แห่งหน
ย่อมถึงสวัสดิ สิริทุกประการดล
ข้อนี้แหละมงคล อดิเรกอุดมดี

พระราชนิพนธ์ดังกล่าวนี้ พระองค์ท่านได้ทรงอธิบายข้อธรรมะไว้อย่างละเอียดถี่ถ้วน และสามารถนำไปเผยแพร่เพื่อแนะแนวทางให้มหาชนยึดถือเป็นหลักประพฤติปฏิบัติได้ทั่วกัน นับแต่เยาวชนขึ้นไปจนถึงขั้นเป็น ฆราวาส ผู้ครองเรือน เพราะถ้าผู้ใดยึดถือเอาเป็นหลักปฏิบัติแล้ว ย่อมประสบแต่มงคลอันประเสริฐสุดในการดำเนินชีวิตของตน อนึ่ง จากพระราชนิพนธ์นี้อาจจำแนกข้อเขียน คือขยายความอธิบายออกไปให้ละเอียดได้หลายหัวข้อ เป็นธรรมะชั้นกลางๆ ที่ทุกคนจะทำความเข้าใจและหาเหตุผลได้ด้วยตนเอง นอกจากมงคลสูตร์คำฉันท์ดังกล่าวนี้แล้ว ได้พบคำกลอนของพุทธศาสนิกผู้หนึ่ง ท่านได้เขียนไว้ดีพอใช้ หากจะนำคำกลอนนี้ มาเป็นคำขวัญพิมพ์ ไว้ที่ปกสมุดหรือหนังสือเรียนของเยาวชน แล้วก็จะเป็นประโยชน์ยิ่ง เพราะเป็นคำกลอนสั้น ๆ เข้าใจง่าย ถ้าเยาวชนได้พบเห็นอยู่เป็นประจำวันแล้ว อิทธิพลของคำกลอนนี้จะแทรกซึมเข้าสู่ความรู้สึกนึกคิดของเยาวชนได้โดยอัตโนมัต กล่าวคือ

จะรวยก็ขอให้รวยโดยสุจริต
จะคบมิตรก็คบแต่คนดี
จะหนีก็หนีแต่ความชั่ว
จะกลัวก็กลัวแต่ทำบาป
จะกราบก็กราบแต่ผู้มีศีล

ถ้อยคำเหล่านี้ นอกจากจะเป็นเครื่องสะกิดใจเยาวชนให้หลีกเลี่ยงการคบคนพาล หรือประพฤติตนเป็นอันธพาลแล้ว ยังจะทำให้ทุกคนรู้สึกละอายและเกรง

กลัวต่อบาป และจะมีความรู้สึกภูมิใจที่จะเลือกกราบไว้ เฉพาะปูชนียบุคคล หรืออริยบุคคลผู้ทรงศีลเท่านั้น จะไม่หลงกราบไหว้คนอย่างผิด ๆ อีกต่อไป

เมื่อได้ดำเนินการเป็นขั้น ๆ มาจนถึงการเรียบเรียงตำราได้เช่นนี้แล้ว ปัญหาสำคัญต่อไปก็คือ ตัวบุคคลที่เป็นครูบาอาจารย์ที่จะสอนวิชาธรรมะนี้ จะต้องปรับตัวของตัวเองให้เข้ากับธรรมะได้อย่างเต็มตัว ต้องเข้าให้ถึงธรรมะ ต้องเข้าใจความหมายของธรรมะแต่ละข้ออย่างซาบซึ้ง และต้องรู้จักเน้น หรือย้ำให้เห็นความสำคัญของธรรมะแต่ละข้อนั้นให้เยาวชนเข้าใจอย่างแจ่มแจ้ง พร้อมด้วยเหตุผล และจะต้องไม่ลืมในการที่จะกวดขันความประพฤติของเยาวชนนั้น ๆ โดยเคร่งครัดด้วย กล่าวคือมิใช่คอยตรวจและให้คะแนนเพียงข้อสอบเท่านั้น แต่ต้องคอยตรวจและให้คะแนนความประพฤติประจำวันของเยาวชนอย่างเคร่งครัดอีกด้วย

สมัยนี้ เราจะหวังให้เยาวชนศึกษาข้อธรรมะจากแบบอย่างการประพฤติปฏิบัติของมหาชนอย่างแต่ก่อนนั้น รู้สึกว่าจะเป็นอันสิ้นหวัง และเป็นอันตรายมาก เพราะศีลธรรมในสังคมเสื่อมทรามลงกว่าสมัยอดีตกาลอย่างหน้ามือเป็นหลังมือ เพราะผู้ใหญ่ที่มีความสำคัญ ๆ ในสังคม ได้ประพฤติปฏิบัตินอกลู่นอกทางจากหลักธรรมไปเป็นอันมาก จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องให้เยาวชนมีโอกาสศึกษาข้อธรรมะให้ดีที่สุดจากห้องเรียน และให้ทุกคนนำไปประพฤติปฏิบัติโดยเคร่งครัด บางทีอาจเป็นเครื่องถ่วงศีลธรรมที่กำลังก้าวไปสู่ความเสื่อมอย่างรวดเร็วนี้ ให้ชลอความเร็วลง และเกิดความละอายได้บ้าง นี่ก็เป็นเพียงความหวัง แต่ถ้าเราทำได้จริง ๆ แม้จะเสียเวลานานสักหน่อย ก็ดีกว่าที่จะไม่ได้ทำอะไรเสียเลย

จากข้อคิดเห็นที่ได้กล่าวมาแล้ว ในประเด็นข้อนี้ จะเห็นว่า ปัญหาเรื่องการเลือกเฟ้นข้อธรรมะให้เหมาะสมแก่กาลสมัยและสภาพจิตของสังคมในขณะนี้นั้น ไม่สู้จะเป็นปัญหาหนักใจนัก เพราะเรามีผู้ทรงคุณวุฒิในด้านพระพุทธศาสนา ที่มีความปรารถนาดีแก่มวลมนุษย์อยู่มาก พอที่จะช่วยกันสละเวลาอันมีค่ามาร่วมกันกระทำการครั้งนี้ให้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี ปัญหาสำคัญอยู่ที่ว่า เราจะต้องเฟ้นหา

บุคคลที่จะทำหน้าที่สอน หรือเผยแพร่พระพุทธศาสนา เข้าสู่มหาชนที่มีความเข้าใจข้อธรรมะอย่างแจ่มแจ้ง และจะต้องประยุกต์ข้อธรรมะกับวิธีการสอนหรือเผยแพร่ให้ได้ดีที่สุด ผลที่ได้รับจึงบังเกิดขึ้นในทางที่น่าพอใจ

สภาวการณ์ต่าง ๆ ในสังคมเวลานี้ เป็นภาพสะท้อนให้เห็นได้อย่างเด่นชัดว่า มหาชนในเมืองหลวงส่วนใหญ่ ซึ่งแม้จะขนานนามตัวเองว่าเป็นปัญญาชนก็ตาม ยังมีการประพฤติปฏิบัติที่ล่อแหลมและเป็นภัยต่อความสงบสุขทางใจของเยาวชนอยู่มาก เปรียบเสมือนโรคระบาดที่โหดร้ายกำลังคร่าชีวิตเพื่อนมนุษย์ร่วมชาติโดยตรง จึงถือได้ว่า ถึงเวลาแล้วที่พุทธบริษัทจะได้ร่วมมือกันขจัดโรคร้ายนี้ให้เหือดหายไปโดยเร็วที่สุดเท่าที่จะทำได้ กล่าวคือปัญหารีบด่วนที่ควรกระทำขณะนี้ได้แก่การหาวิถีทางทำให้ชาวพุทธทั้งหลาย บังเกิดความละอายและเกรงกลัวต่อการกระทำบาป มีพรหมวิหารสี่ และขอให้มีศีล ตัดเสียให้สิ้นซึ่ง โลภ โกรธ และหลง ถ้ามหาชนมีความรู้สึกทางจิตได้สูงในเบื้องแรกได้เช่นนี้ ก็ยังจะเป็นความหวังได้ว่า สภาวะในบ้านเมืองจะผ่อนคลายความเลวร้ายและดำเนินไปในทางสงบสุขได้บ้าง

การที่พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย ฯ ตั้งความปรารถนาที่จะทำการเผยแพร่พระพุทธศาสนาเข้าสู่มหาชนครั้งนี้ นอกจากจะเป็นการแสดงออกถึงความห่วงใยในอนาคตของเยาวชนแห่งชาติแล้ว ยังเป็นการแสดงออกถึงความตระหนักแน่ที่จะให้พุทธศาสนิกชนชาวไทย ได้บำเพ็ญตนตามรอยพระยุคคลบาทแห่งล้นเกล้า ฯ ทั้งสองพระองค์อีกด้วย เพราะพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และ สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงบำเพ็ญพระองค์เป็นพุทธศาสนิกผู้เคร่งครัดในพระธรรมแห่งสมเด็จพระบรมศาสดา พระสัมมาสัมพุทธเจ้าอย่างบริบูรณ์ยิ่ง และมิได้ทรงว่างเว้นต่อการทะนุบำรุงส่งเสริมพระศาสนาเลย ดังจะเห็นได้ว่า ล้นเกล้า ฯ ทั้งสองพระองค์ได้ เสด็จพระราชดำเนิน เพื่อทรงประ กอบพระราชพิธี ตามขนบ ประเพณีแต่โบราณมาเป็นกิจวัตร์ นอกจากนี้ไม่ว่าจะเป็นงานการกุศลในลักษณะใด หรือในกาลเวลาอันถี่กระชั้น หรือเนิ่นนานประการใด ล้นเกล้า ฯ ทั้งสองพระองค์

มิได้เคยทรงขัดหรือละเลยต่อศรัทธาแห่งหนทางกุศลทั้งปวงเลย พระราชหฤทัยเปี่ยมไปด้วยพระเมตตาแผ่พระบารมีปกเกล้า ฯ ดลบันดาลความร่มเย็นให้บังเกิดแก่พสกนิกรทั่วหน้านับว่าทรงเป็นดวงประทีปแห่งกุศลบุญราศีโดยแท้

ณ โอกาสนี้ ข้าพเจ้าขออัญเชิญอานุภาพแห่งพระไตรรัตน์พร้อมด้วยพระบารมีแห่งพระองค์ พระประมุขอันประเสริฐสุดของชาวไทยในปัจจุบันกาล จงคุ้มครองและบันดาลให้กิจการของพุทธสมาคมแห่งประเทศไทย ฯ จงดำเนินไปด้วยดี ประสบความสำเร็จสมดังความมุ่งมาตร์ปรารถนา เพื่อจะยังประโยชน์ให้บังเกิดแก่ประเทศชาติอันเป็นที่รักยิ่งของชาวไทยสืบไปชั่วกาลนาน.

พิมพ์ที่โรงพิมพ์ข่าวพาณิชย์ เชิงสะพานพระพุทธยอดฟ้า ฯ ฝั่งพระนคร
นายสิตต์ นุตะเสน ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา ๒๕๑๕